

**ЗНАЧЕННЯ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ
НА ДОСВІДІ УКРАЇНЦІВ (КАНАДИ І УКРАЇНИ)**

**THE ROLE OF THE WINTER FOLK SONG CYCLE IN THE
UKRAINIAN EXPERIENCE (IN CANADA AND UKRAINE)**

by

SVITLANA VACHICHIN

A thesis

Presented to the Faculty of Graduate
Studies in partial fulfillment of the requirements for the degree of

Masters of Arts

Department of Independent Interdisciplinary Program

The University of Manitoba

Winnipeg, Manitoba

March, 2002

National Library
of Canada

Acquisitions and
Bibliographic Services

395 Wellington Street
Ottawa ON K1A 0N4
Canada

Bibliothèque nationale
du Canada

Acquisitions et
services bibliographiques

395, rue Wellington
Ottawa ON K1A 0N4
Canada

Your file Votre référence

Our file Notre référence

The author has granted a non-exclusive licence allowing the National Library of Canada to reproduce, loan, distribute or sell copies of this thesis in microform, paper or electronic formats.

The author retains ownership of the copyright in this thesis. Neither the thesis nor substantial extracts from it may be printed or otherwise reproduced without the author's permission.

L'auteur a accordé une licence non exclusive permettant à la Bibliothèque nationale du Canada de reproduire, prêter, distribuer ou vendre des copies de cette thèse sous la forme de microfiche/film, de reproduction sur papier ou sur format électronique.

L'auteur conserve la propriété du droit d'auteur qui protège cette thèse. Ni la thèse ni des extraits substantiels de celle-ci ne doivent être imprimés ou autrement reproduits sans son autorisation.

0-612-76876-7

Canada

**THE UNIVERSITY OF MANITOBA
FACULTY OF GRADUATE STUDIES
*****
COPYRIGHT PERMISSION PAGE**

**THE ROLE OF THE WINTER FOLK SONG CYCLE IN THE
UKRAINIAN EXPERIENCE (IN CANADA AND UKRAINE)**

BY

SVITLANA VACHICHIN

**A Thesis/Practicum submitted to the Faculty of Graduate Studies of The University
of Manitoba in partial fulfillment of the requirements of the degree**

of

Master of Arts

SVITLANA VACHICHIN © 2002

Permission has been granted to the Library of The University of Manitoba to lend or sell copies of this thesis/practicum, to the National Library of Canada to microfilm this thesis and to lend or sell copies of the film, and to University Microfilm Inc. to publish an abstract of this thesis/practicum.

The author reserves other publication rights, and neither this thesis/practicum nor extensive extracts from it may be printed or otherwise reproduced without the author's written permission.

ABSTRACT

This thesis examines songs of the winter cycle (Christmas *koliadky* and *shchedrivky*), folklore, traditions, and rituals both as manifestations of the creativity of an ethnic culture in conditions of accelerated urbanization, and as a way of preserving Ukrainian identity.

The topicality of the subject is evident in the global problem of retaining national identity in a multi-ethnic environment. Knowledge of the festive-ritual culture plays an important role in such efforts at retention. In the context of the preservation of the culture of Ukrainians in Canada, the link between the diaspora and Ukraine is especially important. This link is often made through the communicative-informative system of Ukrainian traditions and rituals.

Although in the rituals and traditions of the culture of Ukrainians in Canada many changed in the lexicon and content have occurred, what remains unchanged is the essence, which serves to link Ukrainians in Canada with the culture and creativity of the Ukrainian people as a whole.

Ukrainian customs, holy days, rituals, and the winter folksong cycle (*koliadky* and *shchedrivky*) were developed within a peasant environment. By adapting to urbanization, they counteract the movement towards a denationalized, homogenized everyday life. Even when the folk holy days and rituals undergo change and transformation through the influence of time and circumstances – and sometimes are even forgotten – the spiritual values and components of these rituals continue to live in other aspects of the culture. For example, *koliadky* and *shchedrivky* have been moved from the sphere of traditional folk culture to the sphere of art, the professional creativity of soloists, musicians, and choirs. The popular *shchedrivka* “*Shchedryk, Shchedryk*” – “*Carol of the Bells*” is one such example.

The thesis examines aspects of Ukrainian traditions and folklore in Canada and the reasons why these traditions have been passed on.

ACKNOWLEDGEMENTS

I sincerely express my gratitude to everyone who has assisted me in this project, especially Professors Oleh Gerus, Robert Klymasz, and Jaroslav Rozumnyj. I thank you my Advisor, Dr. Myroslav Shkandrij, for his guidance and support. Above all, I express my gratitude to my parents, Kateryna and Lionid Kulak, who taught me to treasure my Ukrainian culture and heritage, and who instilled in the love for art, music and all that is beautiful. With words of thanks I turn to my son Peter Vachichin, for his understanding and support, which gave me inspiration in my work. I would also like to extend a thank you to Professor Bohdan Yakymiv for his constant encouragement, motivation, and for believing in me.

ПОДЯКА

Я б хотіла щиро подякувати всім хто причинився до цього проекту а зокрема Професору Олегу Герус, Доктору Роберту Климашу і Професору Ярославу Розумному. Висловлюю подяку Доктору Мурославу Шкандрію, моєму адвайзеру за його настанови і підтримку. Особливу подяку складаю моїм батькам Катерині і Леоніду Кулакові, котрі навчили мене цінувати українську культурну спадщину, привили мені любов до музики, мистецтва, прекрасного. Зі словами подяки звертаюся до мого сина Петра Ващишин за його повсякденне розуміння і допомогу, які додавали мені стимулу в роботі. Також, слова подяки складаю професору Богдану Якимів за його заохочення, постійну мотивацію і за те, що він вірив у мене.

**ЗНАЧЕННЯ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ НА
ДОСВІДІ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ І УКРАЇНИ.**

Вступ	2 – 11
Історіографія дослідження	11 – 20
Розділ I. Проблеми етнокультурного розвитку українців Канади	
§1. З історії поселення українців в Канаді.	21 – 35
§2. Особливості збереження Різдвяних свят в іноетнічному середовищі.	37 – 46
Розділ II. Різдвяно-Новорічні свята в Україні.	
§1. Структура зимового циклу свят в традиційній культурі українців.	47 – 71
§2. Морально-етична функція колядок і щедрівок.	73–106
Висновки	108 – 116
Список використаних джерел та літератури.	117 – 124
Додаток	125

ВСТУП

Актуальність теми. Феномен етнонаціональної самобутності притаманний усім народам світу. Кожен етнос характеризується значним набором механізмів передачі традицій, звичаїв, ритуалізованих форм поведінки. Специфіка цих механізмів в розвинутому індустріальному, урбанізованому середовищі направлена на збереження етнокультурних цінностей. Особливої актуальності ці процеси набувають в інонаціональному середовищі. Кожне відгалуження етносу, що потрапляє в чужомовне середовище прагне зберегти свою національну самобутність, яка найбільшого прояву знаходить у святах народного календаря. Саме у них закладена важлива функція культуротворчої діяльності, що направлена на самовідтворення та збереження локальної етнічної творчості в чужому культурному середовищі. В системі календарно-обрядового фольклору різдвяні обряди наповнені поетичними формулами, обрядовою поезією містять у собі значний обсяг етнічної інформації, давньої символіки.

Традиційні форми різдвяних обрядів, в той час коли відбувалося переселення українців до Канади, були ще добре збережені в Карпатському та Підкарпатському регіонах звідки походила велика маса українців–переселенців.

Завдяки тому, що традиційна народна культура заснована не на пасивному сприйнятті, а на формах активного творення, імпровізації, міжлюдського спілкування, вона безперечно збагачує людину, підвищує її інтелект, дає наснагу на творчість, на максимальне розкриття індивідуальних можливостей, забезпечує життєдіяльність етносу. Науковці слушно зазначають, що “...ставлення до народних звичаїв, рідної мови, пам’яток старовини, може слугувати важливим показником прогресу суспільства” (О.Курочкін. Українські новорічні обряди “Коза” і “Маланка”. Опішне, 1995. – С.287).

Основа народної творчості стала підґрунтям багатьох високопрофесійних творів в літературі, мистецтві, архітектурі, філософії. Навіть модерністи використовують глибинні прояви етнічних рис в кольорі, музиці тощо.

Соціально-педагогічні функції народної творчості, звичаєвості, обрядовості важко переоцінити в системі засобів соціалізації молодого покоління, розкритті індивідуальності, формуванні ціннісної орієнтації, етнічної самосвідомості, ідентифікації окремих представників етносу, збереженні національної ідентичності в умовах інонаціонального оточення.

Етнокультурний досвід кожного народу в процесі історичного розвитку безумовно зазнає змін, але етнофонд культури продовжує жити у інших системах культури, виконуючи свої важливі пізнавальні, виховні, соціалізуючі функції. Відбувається трансформація обрядовості, багато магічних елементів переходять в ігрові, розважальні. При чому, як вважають слушно дослідники, зникнення окремих магічних обрядодій відбувається в результаті механічної втрати (забування, розрив у ланцюгу спадкоємності), так і свідомого відсіювання окремих елементів¹.

Зважаючи на особливу цінність традиційних культур, як загальносвітову, Всесвітня комісія з культури і розвитку при ЮНЕСКО прийняла відозву про збереження фольклорно-етнографічного надбання людства. У ній передбачається створення банку даних з усіх видів народної творчості, видання фольклорних збірників, створення спеціальних архівів для збереження аудіо- і відеоматеріалів.

Збереження етнокультурної спадщини було й залишається для багатьох держав пріоритетним у культурній політиці, особливо таких, як Японія, Німеччина, Польща, Чехія, Франція. Виняток може становити колишній СРСР, політика якого була направлена на асиміляцію етнічних культур.

Практична картина взаємодії етнічних культур, розвіювання міфу про швидку адаптацію до іноетнічного середовища викликала до життя концепцію переосмислення самого поняття національної культури, національної

ідентичності. І наслідком цього переосмислення стала ідея збереження багатокультурного різноманіття в світі.

Науковці справедливо вважають, що в арсеналі культурної спадщини є великий творчий потенціал. Прилучення до етнокультурного надбання, особливо молоді, повинне піднести інтелектуальний та творчий рівень усього суспільства й справити позитивний вплив на інші сторони життя – науку, економіку тощо².

Серед культурної традиції важливе місце посідає святково-обрядова культура етносу. До неї належать такі важливі компоненти, як святковий та обрядовий одяг, прикраси, музичний супровід, танці, пісні, різноманітні символи й атрибути, котрі виконують важливу естетичну функцію, збагачують духовно людей.

Необхідність широкої інформованості населення з питань етнічної культури не потребує особливих доказів. Бо зрозуміло, що незнання своєї культури відповідно породжує збайдужіння, інфантильність, низький рівень національної свідомості, що призводить до серйозніших проблем економічного й духовного рівнів. Позбавлені національного коріння, не можуть продуктивно розвиватися й професійні види мистецтва.

Отож, звичаї, свята й обряди українців – це певна частка творчого надбання людства. Функціонування її у сільському середовищі та видозміни – в урбанізованому, сприяють культурі спілкування і протистоять денационалізованій буденності. Навіть тоді, коли народні свята й обряди зазнають під впливом часу й обставин значної трансформації, а часом і забуття, справжні духовні цінності й компоненти цих свят оживають, як трава навесні, не зникаючи безслідно. Зі сфери традиційного побуту вони переходять у сферу мистецтва, професійної творчості співаків, музикантів, художників. А оскільки обрядова культура має певне значення для збереження ідентифікації етносу, незалежно від місця проживання його окремих представників, то обрядовість, фольклор зазнають перетворення у вторинні форми буття і зберігаються у вигляді фольклорних сценічних жанрів, широко використовуються у клубах, на

фестивалях. Маємо цьому приклади такого функціонування обрядів в українській діаспорі в США, Канаді³ та інших країнах поселення. Це зумовлено тим, що природна необхідність обміну почуттями, переживанням покликана самою природою людини, а етнічна культура створила такі виразні форми зовнішнього вираження цих почуттів, що вони мають майбутнє. Люди відзначають важливі події в особистому, сімейному житті, спілкуються з родичами, друзями під час свят. Особливо таке спілкування оздоблює виконана у гурті колядка чи щедрівка на честь зимових свят.

Актуальність даної теми посилюється глобальною проблемою збереження національної ідентичності. В цьому ключі є надзвичайно важливим знання автентичного комплексу святково-обрядової культури українців.

У контексті збереження культури українців у Канаді, особливого значення набуває культурний зв'язок між етносом в іміграції з етносом на Батьківщині, який відбувається через комунікативно-інформативну систему звичаїв та обрядів українців з материнського етнічного поля. Але ця система може бути використана лише в автентичних формах, а не у викривлених уніфікованих, зрадянізованих, зросійщених підробках. Через те, що різні підробки під "фольклор" не мають шансів прижитися, вони можуть бути лише короткохвильовим моментом.

Предметом дослідження обрано колядки та щедрівки українців як прояв відтворення етнічної культури в умовах прискореної урбанізації і як форма збереження національної самобутності в ХХ сторіччі в Канаді і в Україні.

Метою дослідження є з'ясувати вплив колядок і щедрівок на збереження національної культури етносу на Україні та в умовах іноетнічного оточення українців в Канаді в ХХ сторіччі.

У процесі досягнення мети дослідження ставиться ряд завдань:

- подати особливості міграційних процесів, з'ясувати причини і характер еміграції українців до Канади.
- виявити закономірності розвитку етнічної спільноти українців на іншому поліетнічному ґрунті.

- визначити основні функції колядок та щедрівок у процесі збереження духовності, історичного розвитку форм у виявленні деяких особливостей господарського життя українців, національного характеру, менталітету, етнопсихології та етнопедагогіки.

Наукова новизна роботи полягає в аналізі автентичних форм національної культури українців і можливості їх впливу на відтворення і збереження етнічної самобутності. Вперше проаналізовано семантику колядок і щедрівок, відбиття в них світоглядних уявлень українців, традиційних первісних релігійних вірувань, поєднання життєвого прагматизму з етично-моральними нормами поведінки.

Основну увагу звернено на так звані етноконсерванти (традиції, звичаї, обряди, фольклор), які забезпечують українцям діаспори стабільний інформаційно-комунікативний зв'язок.

Методи вивчення. У дослідженні застосовуються порівняльно-типологічний та структурний методи аналізу, залучаються наукові дані з історії, фольклористики, етнопсихології.

Традиції колядування, щедрування в Україні давні. Науковці виводять генезу звичаю від давніх римських "календе", що відбувалися в січні і під час яких переодягалися, маскувалися за козлів, танцювали, приносили жертви⁴. Та більшість дослідників вбачають автохтонне походження колядок, щедрівок, їх дохристиянське походження. Так, власне, такі вчені, як О.Коробка, пізніше В.Гнатюк, Ф.Колесса вважали, що "грецько-римські впливи стрінулися на східно-слов'янському ґрунті вже з виробленою новорічною обрядовістю й величальними піснями місцевого походження"⁵. На підтримку цього свідчення є збереження назви "щедрівка", яка характерна тільки для України. А функціональна єдність колядок і щедрівок очевидна, вони мало різнилися змістом і формою. Народні пісні, що співалися напередодні Різдва називалися колядками, а ті, що виконувалися проти Нового року щедрівками. Колядували більше парубки, або змішані ватаги, а щедрували здебільшого дівчата й дітлахи. Щедрівки різнилися ще й приспівом: "Щедрий вечір, святий вечір".

Отже, за браком писемних джерел, важко поки що датувати час виникнення колядок та щедрівок. Але є всі підстави вважати, що час їх виникнення сягає в добу первісних суспільств. Багато образів і мотивів в колядках сягають давніх часів. Це особливо стосується порівнянь жінки з красним сонцем, чоловіка з ясним місяцем. Об'єктами величання у колядках постає селянська родина, їх життя, праця, добробут, сімейне щастя.

Іван Франко, пильно вивчаючи народний побут, вбачав причину живучості народного жанру в його непересічності, значимості для духовного життя хлібороба, в його сильному емоційному впливові. Він писав, що колядка радувала й хвилювала селян до сліз. "Чому? А тому, бо колядка переносила їх думку в якийсь світ близький і рідний їм, а при тім зовсім відмінний від того, серед якого минає їх убоге, клопітливе життя. Пісня виповідає простими словами їх найглибші, сердечні бажання, показує їх не як бажання, а як дійсність. Слухаючи колядки, такий бідолаха хоч на хвилю бачить себе заможним господарем, у якого подвір'я чисто заметене, хата гарна, світла, в хаті прибрано по-празничному, недостатку нема, а натомість за столом сидять гості славні та величні на весь світ, і він рад, що може чесно і відповідно прийняти їх. Пісня радує його, а глухе почуття дійсних життєвих клопотів хоч на хвилю уступає на бік, впливає сльозами, – не гіркими, але такими, що облекшують душу. Оце й єсть сила і суть поезії"⁶.

Універсальна значимість змісту й образу в колядках, щедрівках підносить в ідеальну сферу будь-кого із слухачів. Святково-романтичне піднесення, оптимістичне звучання викликає певні емоції, святочний настрій. Надзвичайна, піднесена поетичність, гіперболізація образів в колядках та щедрівках сприяла збереженню їх протягом багатьох віків. Їх соціалізуюча глибинна суть актуальна для усіх поколінь. Дуже влучно описав їх суспільну роль відомий вчений Микола Сумцов ще у минулому сторіччі. Він писав: "Колядка зачаровує уяву рисами і образами неземного щастя, наповнює бідне життя фантастичними статками, із одинокої і похмурої хатини веде в чертоги багача, де всюди виблискує золото і срібло, підіймає слухача в осяйні надзоряні простори... В

різдвяних піснях, колядках і щедрівках милосердне і співчутливе божество спускається на землю, відвідує бідні оселі і щедрою рукою роздає достаток і щастя. Сонце виявляє батьківську турботу про селянське господарство. Місяць дружелюбно розмовляє з людьми і відкриває їм, в якій хаті в наступному році буде весілля. Добрий хлопець в колядках – не простий парубок, а богатир, що нехтує вороними кінями й червінцями і любить лише милу дівчину. Дівчина в колядках – не звичайна селянська дівчина:

В хату прийшла – пани стрічають,

Пани стрічають, шапки знімають,

Шапки знімають, її питають:

– Чи ти царівна? Чи ти королівна?

Селянський двір оточений білокам'яними стінами; ворота зроблені з жовтої міді. В хаті столи накриті дорогими килимами; на столах стоять келихи, повні вина... Цей пісенний ідеалізм чогось та вартий! Вікова особиста і майнова залежність, що знижувалась часом до ступеня рабства, зламала б в духовному відношенні темного, неписьменного селянина, якби його не підтримувала постійно чарівниця-пісня, що переносила думку і почуття кудись далеко-далеко, де ясно, і тепло, й затишно...⁷.

А хіба ж ця суспільна роль колядок та щедрівок не так значима через сто років? Тепер, наприкінці ХХ сторіччя, коли на таку тиху радість від спілкування з рідною піснею однаково чекають на Різдво покинуті батьками діти в інтернатах, самотні літні люди у притулках для одиноких, самотні матері у селянських хатах, тисячі українських жінок, які заробляють на хліб в країнах Західної Європи, Африці, далеко від дому, родини, стомлені від страху і ризику новітні бізнесмени, навіть політики, коли їм сниться дитинство. Не хлібом єдиним...

Народна творчість, особливо колядки та щедрівки мали величезний вплив на формування характеру, соціалізацію особи, розвитку фантазії, уяви, художнього хисту. Недаремно відомий талановитий новеліст Василь Стефаник так образно передає свої спогади дитинства про колядки й щедрівки. "Я з

сестрою у білих сорочках сиділи на печі. Мама, ще дуже молода, чекала на братів. Її біло-мережані рукави радуються, що покривають її міцне тіло.

– Діти, як прийдуть браття, то не пустуйте, а тихенько сидіть, там, на горні, є медівники і цукор. Беріть собі кілька хочете, лиш будьте чемні.

Небавом перед вікнами ми почули скрипіт великих чобіт на морозі. Гураган давньої мелодії вирвався з дужих грудей. Іде коляда про лицаря, як йому дорікає його вірний кінь.

– Продаш ти мене, згадаєш ти мене...

І оповідає той кінь своєму лицареві, з яких то побоїв він його виніс: і з половецького, і з турецького, і з московського.

Рефрен української історії мужньо звучав у того коня:

– За мнов гармати, як грім гриміли...

Тих гармат я збоявся та засунувся назад на піч. Але з жалю за конем я розплакався, а Марія казала: "Ти все дурний". За це дістала від мене попід ребра і сама зачала ревіти.

Мама ледви нас успокоїла.

Увійшли браття до хати, на столі стояли колачі такі великі, як вони. Колядують мамі, колядують Марії, а за мною на печі все гармати, як грім гримлять, і я гину побачити того коня, бо то був кінь інший, як оці наші, що тягають плуг.

– Брате Семене, то ще ми заколядуємо твому хлопцеві.

– Прошу, панове браття.

Ой рано, рано пан Василь устав, при першій свічці личенько вмивав, при другій свічці суконки вбирив, при третій свічці коника сідлав.

Я чув себе вже в сідлі і твердо постановив ніколи свого коня не продавати.

– Ходи дякувати браттям.

Взяв мене на свої руки, і я цілував кожного з них у залізну руку. Як заплату я діставав від кожного грейцар, а як моя долоня вже не могла змістити кілька грейцарів, то мама забирала їх у червону хустку.

Мені від цілування аж губи спухли, та я таки всіх доцілував, а тато мене заніс на піч.

Я щасливий заснув, з кулачка розгубив братні гроші, але гармати, як грім, гримлять досі за мною"⁸.

Отже, розглядаючи давні традиції колядування й щедрювання в Україні, бачимо перш за все їх велику суспільну роль. Завдяки саме цій важливій соціалізуючій, комунікативній функції колядки й щедрівки збереглися до наших днів.

Традиції, обряди, котрі “з молоком матері” увійшли в свідомість українців-переселенців до Канади передаються у спадок наступним поколінням і в умовах проживання у країнах їхнього поселення, зокрема в середовищі численних українців Канади.

Отже, залишається актуальною проблема досконального вивчення культурної спадщини українців-переселенців до Канади, а також ті важливі процеси адаптації українців до поліетнічного середовища великих урбанізованих країн, хоч тема ця вже цікавила багатьох дослідників в Канаді і в Україні. (Див. Праці Р. Климаша, Б.Медвідського, В.Євтуха та багатьох інших).

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЯДОК І ЩЕДРІВОК В СИСТЕМІ ЕТНОКУЛЬТУРИ

Наукові дослідження народного календаря, народної творчості найбільш плідно розпочалися в середині XIX сторіччя. Хоча варто зауважити, що фольклорні збірники першої половини XIX сторіччя вже містять окремі зразки колядок і щедрівок. Передусім це стосується фольклорних публікацій Максимовича, В.Залеського, А.Метлинського, Я.Головацького⁹.

Важливим джерелом вивчення даної проблеми є документальні збірники української етнографії другої половини XIX – початку XX ст., що стали результатом перших експедицій в Україні. Це передусім матеріали Павла Чубинського, що були надруковані у третьому томі його багатотомної збірки. Певною мірою збирання і вивчення колядок торкалися В.Шухевич, В.Іванов, В.Милорадович, Х.Ящуржинський та інші.

Питанню походження обрядової поезії народного календаря зимового циклу приділяв помітну увагу визначний славіст О.Потебня, вказуючи на близькість двох типів фольклору. Він вважав, що між колядкою і щедрівкою важко відшукати якусь чітку демаркаційну лінію, хоч вони мають і свої характерні риси¹⁰.

Важливим етнографічним спостереженням над побутуванням колядок і щедрівок на початку XX сторіччя є праця В.Доманицького "Современные колядки и щедровки" (К., 1905), який детально зафіксував звичаї колядування, підкреслюючи громадське значення колядок. Висвітлив елементи громадського побуту, за якими після колядування відбуваються товариські "бесіди", "вечорниці", на яких влаштовується гостина і там же розподіляють усе заколядоване добро: гроші, збіжжя, борошно, полотно. Обдаровують відзнакою ватажка колядників, найчастіше чобітьми, шапкою, поясом.

Вивченням колядок займався також фольклорист М.Коробка, який захоплювався тлумаченням усіх етнографічних реалій міфологічним

світоглядом, шукав міфологічний зміст у звичаях колоти свиню на Різдво, "водити" козу¹¹. За ці погляди критикував його пізніше В.Гнатюк¹².

Власне, Володимиру Гнатюку належить перше наукове видання українських колядок і щедрівок окремою збіркою, яку він видав у 1914 р. в томах "Етнографічного збірника"¹³.

Найбільш ґрунтовною працею, з аналітичним комплексним підходом до вивчення традицій колядування й щедрювання в Україні безсумнівно є дослідження Ксенофонта Сосенка "Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера", яка вийшла накладом автора у 1928 році, у м.Львів. Ця книга важлива насамперед як зразок розв'язання наукових проблем шляхом залучення цілого комплексу джерел та їх аналізу. На матеріалі духовної культури дослідник порушив важливу проблему етногенезу українського народу. Наголошуючи на автохтонності українців, К.Сосенко показує глибинні зв'язки населення України в давні часи з народами Близького Сходу.

Відомий український археолог Микола Чмихов писав про значення праці К.Сосенка для української науки. Готуючи її перевидання, він слушно зазначив: "К.Сосенко справедливо звернуто увагу на унікальне культурно-історичне значення колядок та щедрівок як джерел не лише світогляду пращурів українців, а й до визначення умов та часу появи цих пращурів, формування структури їх суспільства. Твір показує глибокі знання К.Сосенка з культури багатьох народів світу та його розуміння унікального характеру української культури"¹⁴.

Помітною працею у досліджуванні Різдвяних свят є праця І.Свенцицького¹⁵, який широко використав порівняльний метод і спробував здійснити аналіз колядок і щедрівок¹⁶.

Видатні українські вчені М.Драгоманов, М.Лисенко, І.Франко, В.Гнатюк, Ф.Колесса виразно у своїх статтях відокремлювали народну колядку від церковних коляд з "Богогласників". Українські літератори, митці підняли престиж народних творів, зокрема, колядки.

Зокрема, мистецтвознавці також зробили свій помітний внесок у вивчення народних календарних обрядів, вбачаючи в них ключ до генези театрального мистецтва. Чимало місця народним маскам, щедрівкам приділив уваги І.Волошин¹⁷.

Обряд колядування знайшов відображення у творчості М.Лисенка "Різдвяна ніч", операх П.Чайковського "Черевички" та М.Римського-Корсакова "Ніч перед Різдвом".

Серед віршів та оповідань, що поетизують цей обряд, варто згадати також "Святий вечір" І.Яковенка (Івана Рудченка), "Колядка" Я.Щоголіва, "Свят-вечір" О.Єфименко (Харків, 1888).

В одному з своїх віршів "Ой в раю, в раю, близько Дунаю" Леся Українка дала блискучий зразок наслідування народної колядки. Весь цей вірш досконало витриманий в колядковій ритміці¹⁸.

Вплив народної творчості позначився і на творах української поезії. Зокрема, Юрій Федькович не тільки високо цінував колядки й щедрівки, але й сам записував їх на Буковині і готував збірки народних буковинських колядок, творчо використовував їх в поезії. Крім оригінального вірша "Колядка", він створив цикл поезій "Маланка" І.Франко, характеризуючи творчість Ю.Федьковича писав, що поет "...типом народних щедрівок зложив свою поетичну міфологію на живих іще народних віруваннях"¹⁹.

Найбільш повне академічне зібрання колядок та щедрівок було здійснене у 1965 році у серії Академії наук України "Українська народна творчість", упорядкування якого зробив відомий фольклорист О.І.Дей²⁰.

Використовуючи структурно-типологічний метод дослідження календарної обрядовості, досліджував на Закарпатті колядки й щедрівки, славіст П.Богатирьов, написавши "Магічні дії, обряди й вірування Закарпаття"²¹.

За радянського часу найбільше зроблено у дослідженні Новорічно-Різдвяних українських традицій етнологом Олександром Курочкіним²².

українських календарних свят, зокрема зимового циклу в Канаді за словами Б. Медвідського почалося порівняно недавно:

"Українська фольклористка в Канаді виникла щойно по другій світовій війні, коли в Канадських університетах розпочалося читання курсів слов'янських мов та літератур, де спершу принагідно, "периферійно" згадувалася і народнопоетична творчість." (Див. Статтю Б. Медвідського „Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді.”/НТЕ 1991 №2).

Досить багато зробив для збирання, систематизації й аналізу фольклорного матеріалу українців в Канаді фольклорист Роберт Климаш²⁸, професор Андрій Нагачевський.

Особливо мою увагу привернули праці Роберта Климаша, котрий має за словами Б. Медвідського: "Найбільші заслуги в розвитку української фольклористики в Канаді". Його праці "Українські фольклорні пісні зимового циклу в Канаді", докторська дисертація "Комплекс українського фольклору в Канаді", бібліографічні покажчики, монографії та статті служили для мене основним джерелом в дослідницькій праці.

Новорічно-різдвяні свята відбуваються щорічно у Музеї-скансені "Село спадщини української культури в Альберті" (Канада). Там відтворюються не тільки традиційні дійства, колядування, щедрування, але й збереження лексики, українського традиційного одягу, атрибутики, символіки. На Йорданські свята освячують воду і виконують обряди, які зберегли від перших поселенців в Канаді²⁹.

Стійким компонентом традиційної культури є обрядовий хліб не тільки в Україні, а серед українства в Канаді. Дослідники зазначають, що домашнє випікання хліба переважно зводиться тільки до свят – Різдва, Паски та інших, пов'язаних з народним календарем. "Як і на Україні, хліб відіграв важливу роль в обрядових святкуваннях канадських українців. Домінувало три типи обрядового хліба – калачі, короваї і паски. Всі три типи усе ще існують з деякими варіаціями в сучасній українсько-канадській кухні."

В Канаді багато фольклору, звичаїв, пісень, традиційно пов'язаних з хлібом, довгий час були забуті. Але останнім часом знову піднімається хвиля інтересу до українського хліба і пізнання обрядових хлібів, як символу "українства"³⁰.

Питання етнокультури та етнічної самобутності в іноетнічному середовищі порушив М.Куропась, написавши свою працю "Історія української імміграції в Америці: Збереження культурної спадщини" (Нью-Йорк, 1984). Тенденції, які свідчать про намагання зберегти свої звичаї і які простежує автор серед культурного життя українців Америки мають місце і серед українських поселенців Канади.

Проблема збереження мови, традицій, національної ідентичності українців в Канаді висвітлювалася у працях Борислава Білаша, зокрема, у його праці "Англійсько-українське шкільництво в державній системі Манітоби" (Мюнхен – Вінніпег, 1984). Ці праці хоч і не вказують на окремий вид звичаїв, колядок, але дають ключ до розуміння збереження етнокультури.

Чимало цікавих сторінок з історії поселення українців в Канаді, намагання їх групуватися навколо церкви, просвіти, своєї етнічної спільноти знаходимо у ґрунтовній двотомній праці М.Марунчака "Історія українців Канади" (Вінніпег, 1968 – 1974), що заставляє думати над формами втілення у життя народних елементів культури.

Занепокоєність втратою мови й етнічної самобутності українців Канади посилила увагу до культурного й мистецького життя. Розвиток українського шкільництва, клубів, художньої самодіяльності, інсценізації свят та обрядів розглядали та побіжно висвітлювали багато дослідників, та особливо Лупул Манолій, який присвятив питанням українського національного розвитку спеціальну розвідку "Непевність середовища українців в Канаді", вміщену в науковому збірнику "Українці в американському та канадському суспільствах. Соціологічний збірник (Джерсі Сіті, 1976. – т.1).

Процеси формування етнічної ідентичності українців Західної Канади проходили напружено й складно, особливо в період бездержавності України.

Стурбованість національною свідомістю нового покоління українців в Канаді змусила українські громади наполегливо працювати над збереженням етнічності. Як зазначають науковці "Ми повинні агітувати за якнайбільшу повноту інституцій та використовувати всі можливості та аргументи, які послабляють асиміляційний процес і відвернуть наше цілковите поглинення культурою ширшого канадського суспільства"³¹.

Канадські етнографи, зокрема, Рута Мартинків-Лисак пише про те, що збереження народних звичаїв, обрядового одягу під час календарних свят і пам'ятних подій підтримувало культурний дуалізм українських іммігрантів в Канаді. Використовування народної атрибутики під час свят, спеціальних подій "було засобом для зміцнення зв'язків із старими, традиційними аспектами культури"³².

Після визнання незалежності України науковий інтерес до культурного життя своїх братів в Канаді з'явився і в дослідників України. Вчені-соціологи здійснили значну працю з поля дослідження етнокультурного життя українців Канади. Серед них В.Євтух та О.Ковальчук (Київ), які розглядають у своїй праці "Українці в Канаді" (К., 1993) етнічні процеси в контексті збереження національної ідентичності. Вони зауважують, що ще в 1943 році на Всеканадському конгресі КУК професор Саксачеванського університету Дж. Симпсон у промові "Культурне завдання нашого покоління" зазначав, що "канадські українці повинні використати свою культурну спадщину, щоб залишити тут в Канаді добре знання української мови"³³. Безумовно, що традиціям народного календаря особливо різдвяним святкам, колядкам і щедрівкам належить діяльна функція у збереженні мовного етнокультурного довкілля, світогляду народу.

Чималий доробок у справі висвітлення етнокультурного життя українців в Канаді належить етнографам із музею-скансену "Село спадщини української культури" в Альберті. Тут відбувається відтворення культурної спадщини перших поселенців з України, переважно з Буковини та Східної Галичини. Це "жива історія", де відбуваються традиційні календарні свята. Як слушно

пишуть етнологи "Жива історія" збуджує відвідувача, незважаючи на вік, не тільки зацікавлення, але заглиблює його розуміння минулого. При цьому теж переплетені аспекти культури й традиції, які передаються від покоління в покоління"³⁴.

Отже, науковці історики, етнографи, фольклористи, соціологи певною мірою досить широко висвітлювали труднощі збереження національної ідентичності українців у поліетнічному просторі Канади. Однак, спеціальної праці, яка б показала значення автентичного фольклору, знання культури українців, особливо різдвяних свят досі не було.

Тому пропонуване дослідження базується на аналізі структури різдвяних свят в Україні, характеристики колядок і щедрівок, відображення у них специфіки художнього мислення народу, його психології, моралі, що матиме практичне значення для збереження національної ідентичності й українців Канади.

Культура кожного етносу перебуває у постійному динамічному русі, де взаємодіють традиції і новації. Однак автентичні риси є домінуючими.

Вивчення традицій в культурі етносу і в подальшому гостро актуальне для усіх спільнот. Механізми спадкоємності в етнічних культурах притаманні усім етапам розвитку людства і всім типам суспільства від найбільш архаїчних до сучасних.

¹Див.: детальніше. Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства. – М., 1971. – С.191 – 193.

²Грищенко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – К., 2000. – С.22 – 23.

³Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Українці в Канаді. – К., 1993. – С.50 – 53.

⁴Онацький Євген. Українська мала енциклопедія. – Буенос-Айрес, 1959. – С.684.

⁵Колесса Ф. Українська усна словесність. – Львів. – 1938. – С.39.

- ⁶Франко І. Що таке поезія? Передмова до зб. "Вибір декламацій для руських селян і міщан". – Львів. – 1902. – С.10 – 11.
- ⁷Сумцов М. Научное изучение колядок и щедривок // Киевская старина, 1885. – февраль. – С.239.
- ⁸Борисенко В. "Буду свій світ різьбити, як камінь..." // Сценарій літературно-мистецького вечора. – К., 1990. – С.7 – 8.
- ⁹Максимович М. Сборник українських песен, 1834; Метлинський А. Народные южнорусские песни. – Харьков, 1854; Головацкий Я.Ф. Народные песни галицкой и угорской Руси. – М., ч.ІІ, ІІІ, 1878.
- ¹⁰Потебня О. Объяснения малорусских и сродных народных песен. – Варшава. – Т.І, – 1883. – С.59 – 60, т.ІІ, 1887.
- ¹¹Коробка Н.И. К изучению малорусских колядок // Известия Отд. рус. языка и словесности имп.Академии наук. – М., 1902. Т. VII, кн.3. – С.235 – 276.
- ¹²Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. К., 1996. – С.218 – 221.
- ¹³Колядки і щедрівки, зібрав Володимир Гнатюк, т.1 // Етнографічний збірник. – Львів, 1914. – Т. XXXV; т.ІІ, там само, т. XXXVI. Львів, 1914.
- ¹⁴Сосенко Ксенофонт. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера. Передмова перевидання М.Чмихова. – К., 1994. – С.6.
- ¹⁵Свенціцький І.Різдво Христове в поході віків. – Львів. – 1933.
- ¹⁶Там само. – С.132.
- ¹⁷Волошин І.О. Джерела народного театру на Україні – К., 1960.
- ¹⁸Леся Українка. Твори в п'яти томах. Т.І. – К., 1951. – С.272.
- ¹⁹Франко І. Твори в двадцяти томах. – К., 1955. Т. XVII. – С.267.
- ²⁰Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року. – К., 1965.
- ²¹Богатырев П. Вопросы теории народного искусства. – М., 1971.
- ²²Див.: Курочкін О.В. Новорічні свята українців. – К., 1978; Його ж. Українські новорічні обряди "Коза" і "Маланка". – Опішне, 1995.
- ²³Федас Й.Ю. Український народний вертеп (У дослідженнях ХІХ – ХХ ст.) – К., 1987.

- ²⁴Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Вінніпег, 1981.
- ²⁵Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичного освітленні. – Вінніпег, 1955. Т.І.
- ²⁶Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Мюнхен, 1958. Т.І. Репринтне видання. – К., 1991.
- ²⁷Медвідський Богдан. Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді // Народна творчість та етнографія, 1991. – №2. – С.41 – 53.
- ²⁸Климаш Роберт. Місце українського канадського фольклору в фольклористиці України // Народна творчість та етнографія, 1993. – №2. – С.43 – 46.
- ²⁹Томас Діана. Етнографічні сюжети із життя українців Канади // Українці. Т.І. – Опішне, 1999. – С.228 – 234.
- ³⁰Лісова Марія. Традиції випікання хліба в українців Альберти (1900-і – 1930-і рр.) // Народна творчість та етнографія, 1991. – №5. – С.22 – 23.
- ³¹Спеціальне місце українців серед канадських етнічних меншостей. //Будування майбутнього: Канадські українці в ХХІ столітті. План дії. – Едмонтон. – 1986. – С.5.
- ³²Мартинків-Лисак Рута. Етнографічні сюжети із життя українців Канади. // Українці. т.1. – Опішне, 1999. – С.227.
- ³³Євтух Б.В., Ковальчук О.О. Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми. // Український історичний журнал. – К., 1991. – №9. – С.43 – 44.
- ³⁴Єндрієвська Ірина. Жива історія української культури в Канаді. //Українці. т.1. – С.229.

РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ.

§1. З історії поселення українців в Канаді.

Українці Канади на сьогодні є однією з найбільших етнічних груп у країні й налічують близько одного мільйона чоловік. Вони прибули до незвіданого материка понад століття тому разом із представниками багатьох інших народів. Становлення української громади на Американському континенті припало на часи освоєння необроблених земель. Перші поселенці в Канаді прийшли на малозаселені території, які потрібно було освоїти важкою працею – викорчувати непролазні нетрі, прокласти залізниці, побудувати житло, обробити землю. Серед тих перших піонерів, що вписали славу сторінку в історію Канади було й чимало українців.

Ім'я першого українця, що вступив на канадську землю, напевне, загубилося в часі. Початком української імміграції до Канади вважається 7 вересня 1891 р., коли до Монреалю прибули два перших українця Іван Пилипів та Василь Єлиняк. Але, як пише Ю.Стечишин: “Знаючи обставини, в яких жили українці на своїх рідних землях у вісімнадцятому та дев'ятнадцятому століттях чи то під Росією чи Австро-Угорщиною, годі собі уявити, щоб якийсь українець не прибув до Канади шляхом Тихого чи Атлантичного океанів ще перед 1891 роком”¹. Найбільш ймовірним є участь українців-козаків у російських експедиціях та промислових поселень, що почали опановувати Західне узбережжя материка, наприкінці XVII ст.². Відомо також, що громадяни Російської та Австро-Угорської імперій від початку XIX ст. починають виїжджати у світ у пошуках кращої долі. Переважно це були люди, котрі зазнавали переслідувань у себе на батьківщині. Серед чехів, поляків або словаків цілком могли бути й українці. Але початок українській меншині в Канаді поклала трудова імміграція наприкінці XIX століття. Що ж рухало цими людьми, переважною більшістю селянами.

В радянській історіографії головною та по-суті єдиною причиною еміграції на Західноукраїнських землях було скрутне становище селян³. Дійсно в XIX столітті, селяни потерпали від нестачі землі, особливо на Західноукраїнських землях, де середній наділ становив по 4 – 5 моргів на сім'ю. До того ж ціни на збіжжя на міжнародних ринках постійно падали, що було пов'язано з розвитком нових сільськогосподарських регіонів та загальним піднесенням у промисловості. Дрібні селянські господарства не могли конкурувати з великими спеціалізованими господарствами, що починають широко запроваджувати механізовану працю. До того ж Західноукраїнські землі вважалися окраїною Австро-Угорської імперії, її сировинним придатком. Розвиток промисловості тут йшов повільніше, відповідно селяни не могли масово поповнювати кількість міського робітництва. Заробітки на панських фільварках були настільки малі, що їх ледве вистачало на прожиття.

Про реальну вартість заробітків західноукраїнських сільськогосподарських робітників можна судити на основі публікацій газети "Громадський голос"⁴. Звичайно, коли д-р О.Олесків у своїй агітаційній брошурі обіцяв набагато вищий заробіток, то такі перспективи могли заохотити бідняків до виїзду на чужину⁵. Це при тому, що вартість середнього господарства в Галичині разом із хатою, обійстям та землею коштувала відносно недорого⁶.

Звичайно, матеріальна скрута примушувала людей шукати нових джерел заробітку за кордоном, що й поклало початок такому новому явищу як трудова імміграція. Однак варто зазначити й інші фактори, які сприяли виїзду українців до Канади та інших країн.

Цікаво, що перший піонер у Канаді та один з ініціаторів масового переселення Василь Єлиняк, як пише Ю.Стечишин насправді був далеко не з бідних й залишив батьківщину не через злидні⁷. Він був досить підприємливою та активною людиною, яким було тісно в зашорених рамках українського патріархального села. Саме ці авантюристи, яких Європа виштовхувала у світ, вирушали у далекі подорожі в пошуках щастя.

Крім матеріальної скрути українські селяни відчували й зверхнє ставлення влади до їхніх потреб. Вони були змушені миритися з національним гнітом та утисками. Тому важливим чинником, що спонукав українських селян до переселення були також і невлаштованість етно-політичних проблем.

Одночасно варто відмітити, що імміграційні процеси були характерними для багатьох країн. Майже всі європейські держави наприкінці ХІХ століття зіткнулися з проблемою імміграції своїх громадян. Більшість з них підтримували й навіть мали власні імміграційні програми. Наприкінці ХІХ століття прискореними темпами відбувається освоєння нових земель на Американському та Австралійському континентах. Промисловий бум ХІХ століття виявив зростаючу потребу в сировинні та людських ресурсах. Надшвидкими темпами відбувається освоєння земель багатих на корисні копалини, перш за все, руду, дорогоцінні метали, вугілля, нафту. Одночасно, внаслідок демографічного вибуху в Європі росли потреби й в агротоварах, починається так званий “пшеничний бум”.

Варто згадати також активну діяльність Просвіти по переселенню українців на нові землі на першому етапі еміграції, а також старання д-ра О.Олесківа й одного з перших піонерів І.Пилипова. Власники корабельних компаній також були зацікавлені у посиленні масових переселень й через своїх агентів здійснювали активну агітаційну кампанію. Хоча необхідно зазначити, що в гонитві за прибутками, які давала корабельним агентам імміграція, вони нерідко користувалися нечесними методами – створюючи легенди та міфи про “райське” життя на нових землях, й, оминаючи труднощі, котрі чекали на піонерів. Свою роль зіграли й привабливі умови, які створював канадський уряд для іммігрантів. Приїжджий фермер отримував від уряду 160 акрів (113 моргів) землі з обов’язковою умовою обробітку. Земля надавалася у користування безкоштовно, потрібно було сплатити лише невелике мито (\$10.00). З часом, якщо фермер постійно проживав на цьому місці й обробляв землю він отримував землю у власність. Якщо селянин не міг обробити свій наділ уряд залишав за собою право відібрати його назад. Одночасно потік

емігрантів до Канади поповнився й тими хто бажав виїхати до США де на початку ХХ століття почалася велика економічна криза й багато новоприбулих втратили роботу. Всього в період піку імміграції з 1901 по 1914 роки до Канади прибуло понад 3 мільйони поселенців⁸.

В 1891 р. В.Єлиняк та І.Пилипів вихідці з села Небилова, що на Тернопільщині, прибули до Канади й за підтримки імміграційних властей почали шукати місцевість для першого українського поселення. Після довгих оглядин центром українського переселенського руху став Вінніпег. Вже на наступний рік до Канади приїжджають кілька родин перших піонерів із с.Небилова. Незважаючи на значні труднощі з якими був пов'язаний виїзд на нові землі з кожним роком все більше людей зголошувалися виїхати до Канади. Незабаром переселенський рух отримав новий імпульс внаслідок появи організаційної ініціативи Просвіти.

Саме на кошти Просвіти О.Олеськів написав відому брошуру з багатообіцяючою для селян назвою – “Про вільні землі”. В ній автор виступив із пересторогою стосовно виїзду до Бразилії, а навпаки закликаючи своїх співвітчизників до переселення в Канаду. Він детально описав сприятливий (близький до українського) клімат, ландшафт, ґрунти. Багато також говорилося про політику підтримки й заохочення переселенців, яку проводив уряд. Загалом ця агітаційна брошура, безумовно, відіграла значну роль у поширенні переселенського руху.

На рубежі століть імміграція українського населення до Канади дійсно стає масовою. Якщо спочатку приїжджало кілька родин, то наприкінці ХІХ століття уряд мусів приймати цілі кораблі що мали на борті близько 1000 переселенців з України. Точно вказати на кількість прибулих українців було досить важко. Наведена Ю.Стечишином таблиця свідчить про динаміку переселення народів Австро-Угорщини до Канади на початку ХІХ ст. З цієї таблиці дізнаємося, що з 1900 по 1907 рік до Канади прибуло галичан – 53.321, буковинців – 8.349, австрійців – 5.432, румун – 2.994, русинів – 998⁹. Але достеменно вирахувати кількість українців досить важко. Немає найменшого

сумніву – говорить автор – що в рубриці румуни знаходяться й буковинські українці, серед записані австрійців німці становили більшість лише до 1905 року, а потім так записували українців із Галичини¹⁰.

Перші переселенці зустрілися з багатьма труднощами. Коли на початку ХХ століття імміграційні процеси почали виходити з під контроль органів влади, передусім через стихійну імміграцію, яку викликали пропагандистські методи корабельних агентів. Іноді не вистачало місця в імміграційних будинках для нових переселенців, вони були незадоволені складними умовами перших років існування на чужій землі, важко давалася їм адаптація до нового середовища.

Серед новоприбулих переважали бідні селяни, які прагнули отримати землю. Найважчим для перших переселенців були перші кроки, а особливо зимівля. На літо будували буди з гілок, накриваючи їх листям та соломою, замазуючи шпарини глиною, або затикаючи мохом. На них чекали роки важкої фізичної праці, адже необхідно було влаштувати власні помешкання, викорчувати ліс, зорати поле.

За спогадами перших піонерів проходило кілька років перед тим, як сім'я влаштувала свій побут. Люди мушили жити в нашвидкуруч збудованих будах, шукаючи заробітку, якого вистачило б на власну хату. В більшості випадків чоловіки йшли найматися на роботу до інших переселенців, або шукали роботи на копальнях, або залізниці. Важко було знайти роботу, оскільки вони не розуміли англійської. Перший час робітники могли найнятися до господаря українця, або німця. Як говорять сьогодні українські канадці: “Труidнощі були величезні: дивна мова, відсутність доріг чи місцевої меліорації, великі відстані та ізолюваність, рої комарів літом, холод, що викликав задубіння взимку та недостатнє або відсутнє медичне та соціальне обслуговування. І все ж вони трималися. Перехід від замкнутої, але добре налагодженої та знайомої сільської громади до відкритого часто довільного суспільства, що керувалося незнайомим ринковим господарством вимагав від селянського народу великої мужності та пристосованості”¹¹.

Про те, що українські піонери освоювали нові поселення свідчать українські назви – “Воля”, “Січ”, “Україна”, “Город”, “Ярослав”, “Правда”. Це загалом характерно, коли поселенці закладали поселення й відповідно давали їм притаманні для даного етносу назви. З розвитком цих земель утворенням значних фермерських поселень, що від року в рік продукують все більше зерна тут прокладається залізниця, створюється поштово-телеграфний зв'язок. Українські назви, будучи у вжитку засвідчувалися в офіційних документах, потрапляли на карти а згодом були визнані офіційно¹². Таким чином українські поселенці були справжніми засновниками сучасної Канади поруч з англійцями, французами, німцями та іншими народами.

Одночасно приїжджі зустрічалися нерідко з ворожим ставленням до себе з боку місцевих жителів. Яскраві відмінності в релігійному, мовному, культурному житті попередніх поселенців та новоприбулих викликали дискримінацію. Від початку приїзду до Канади українські переселенці отримали зневажливе прізвисько – sheepskin men. (через овечі кожухи вивернуті назовні, які були традиційним одягом українців Галичини). Як говорить М.Марунчак незаперечним фактом є визнання довгих років дискримінації українців у Канаді, але поселенці з великим стоїцизмом зносили індивідуальну та національну дискримінацію й приниження просто ігнорували. З запереченням власного “я” вони розбудовували свої приватні господарства й верстати праці та суспільне життя в краї¹³.

Соціальна та національна ізоляція примушували перших поселенців тісніше триматися один одного, зберігати та розбудовувати інститути, котрі б забезпечували кожному українці задоволення національних та релігійних потреб. Важливим фактором національної ідентичності українців Канади на рубежі ХІХ – ХХ століть, звичайно ж, була церква. Дійсно необхідність у церкві українські канадці відчували не стільки з релігійних мотивів чи переконань, скільки з життєвих, суспільних потреб¹⁴.

Розвиток церковного життя гальмувався недостатньою кількістю священників та відсутністю церковної інфраструктури. Особливо потерпали

перші переселенці від неможливості здійснювати обряди за участю священників, які регулювали все суспільно-громадське життя фермера – христини, вінчання, похорон. Піонери згадували, як психологічно важко їм було. З часом кожна громада починає будувати власну церкву, не рідко такі церкви не мали свого священика й обслуговувалися лише час від часу. Тугу поселенців за церквою використовували місіонери різних церков – римокатолицькі ксьондзи, протестантські пастори і проповідники, нарешті московські православні священики, котрі в той час уже мали розгалужену церковну систему в Північній Америці¹⁵. Але все ж таки найбільший вплив на релігійних українців мала греко-католицька церква, що першою відправила своїх священників з ордену василіан до Канади для налагодження повноцінного релігійного життя.

Центром релігійного та громадського життя українців Канади став Вінніпег в провінції Манітоба. Саме тут проживало найбільше українців, до того ж це був центр фермерських поселень й зручне місцезнаходження перехрестя шляхів сполучення з Заходу на Схід робили Вінніпег центром об'єднання української діаспори. Саме тут на початку ХХ століття було збудовано (1950-60 рр.) греко-католицькі церкви – св. Миколая й св. Ольги та Володимира. Завершився період формування церковної громади, що відіграла надзвичайно важливу роль у житті канадійських українців в 1912 р., коли було висвячено першого Канадського греко-католицького митрополита – Н.Будку.

Поруч з церковними справами швидкими темпами йшов розвиток й освітньої мережі. Однак тут необхідно згадати ті особливості української еміграції ХІХ століття і як вони вплинули на становлення громадської роботи української меншини в Канаді. Переважна більшість виїжджаючих на заробітки з України були бідні селяни. Ще О.Олеськів перший ініціатор еміграції до Канади у брошурі, яка відіграла значну роль у формуванні української діаспори, попереджав своїх земляків: “Інтелігентний чоловік однас коли б там приїхав, а не хоче з голоду згинуть мусить одразу братися до простої роботи

при чому простий господар більше од нього заробить бо по американських поняттях більш вартий ніж інтелігент”¹⁶.

Відсутність власної інтелігенції почала гальмувати розвиток громадського життя українських переселенців. На початку ХХ століття, коли українці вже облаштувалися на новому місці перед ними стала проблема заснування власної школи. Це говорить про те, що переселенці вже влилися в нове суспільство і відбувався процес природного відтворення етнічної групи. Однак в краю не було вчителів. Наприклад, в 1905 р. в провінціях заселених вихідцями з України нараховувалося 100 шкіл, але половина з них була порожньою, бо не вистачало вчителів, близько 4 тисяч дітей не могли навчатися оскільки не володіли англійською мовою¹⁷. Однак, як зазначав інспектор департаменту освіти провінційного уряду Канади під час ревізії округу Стюартбурн українці відвідують шкільні наради та дуже зацікавлені дати своїм дітям шкільну освіту, а самі діти українців скоро навчаються англійської мови й роблять поступ¹⁸.

В Манітобі до 1916 року, згідно угоди Лоріє-Грінвея від 1897 року існувала двомовна система освіти (Bilingual education), коли кожен народ мав право поруч з офіційною англійською навчатися й рідною мовою. За підтримки провінційного уряду та греко-католицької церкви у Вінніпезі було відкрито першу українську семінарію, де готували вчителів для українських шкіл. Провінційний уряд надавав допомогу також у створенні учительських семінарій в місцях де українці проживали компактно – Манітобі, Саскачеван, Альберта¹⁹. Але вже перед війною було відкрито такі училища також в Брендоні та Ріджайні²⁰. Це свідчило, що українська громада в західній Канаді перед війною вже фінансово зміцніла й була здатна до самоорганізації.

Активно почало розвиватися також і мистецьке життя. Як пише Л.Білецький зародком справжнього драматичного мистецтва у Вінніпезі став гурток організований за ініціативи С.Ковбеля та учителя місцевої школи В.Кудрика²¹. Саме цей гурток першим поставив у Вінніпезі українські драматичні твори. Таким чином аматорські театральні гуртки, що ширилися по

всі провінціях заселених українцями, стали поруч з церквою та школою ще одним організуючим центром громадського життя українців Канади. Одночасно набувають популярності танки та хорові співи. А напередодні війни було створено перше театральне товариство “Боян”, що презентувало українські драматичні твори в на найбільшій театральній сцені Гранд Опера.

Важливу роль в об'єднанні українців Канади звичайно ж відігравала преса. Першим часописом став “Канадійський фермер” – інформативне видання, що готувалося ліберальною партією Канади й мало на меті повернути до себе симпатії значної кількості виборців. Як пише М.Боровик він був першим у орачем нашої культурної ниви в цій країні. Він був першим у боротьбі з тими крайньо консервативними елементами серед канадської громадськості, які ставилися неприхильно до перших поселенців українців, бо вони розмовляли незрозумілою їм мовою, або носили овечі кожухи²².

Активну видавничу діяльність розгорнули також релігійні громади. Крім головних газет релігійних общин у Канаді “Ранку” та “Канадійського Русина” часто свої видання мали навіть окремі єпархії.

Але найважливішою подією в громадському житті української меншини стало, звичайно, фундація української видавничої спілки, яка в березні 1910 року почала видавати газету “Український голос”. Редактором та засновником часопису став відомий активний громадський та церковний діяч В. Кудрик. Роль “Українського голосу” полягала в тому, що це був перший часопис який мав відвагу стати повністю на національний ґрунт і включити в свою назву слово “український”, що спричинило поширення серед тодішній малосвідомих іммігрантів поширення національного імені, які називали себе русинами, австрійцями, буковинцями, галичанами²³.

Напередодні війни українська преса представляла інтереси всіх соціальних та релігійних груп української меншини. Одночасно вона продемонструвала певний поділ в середовищі українських поселенців на початку ХХ століття. Аналізуючи суспільне та політичне життя українців Канади за часів першої хвилі еміграції можна виділити два основні вектори

розвитку громадської думки. Першим і основним було бажання зосередити себе на власній вартості, як відокремлену культурно-національну спільноту, що мала свої власні культурні прикмети, що було домінантним в таких пресових органах як “Канадійський фермер” і передусім в “Українському голосі”, “Новому краю” та “Новинах”²⁴.

Інший напрям, який виражали газета українських пресвітеріан “Ранок” та “Канадієць” прищепити українцям основи асиміляції, так званої “канадіезації”, що мало на меті повну інтеграцію українців у канадське суспільство шляхом зміни побутових практик, поширенням англійської мови тощо²⁵. По суті ці два напрями в суспільно-політичному житті української меншини в Канаді й по сьогоднішній день є визначальними.

Таким чином напередодні I світової війни українська громада в Канаді достатньо адаптувалася. Завершився найбільш романтичний етап піонерської діяльності на нових землях. Головними здобутками цього періоду стало поступове заселення Центральних та Західних лісостепових провінцій українцями – Манітоби, Альберти, Саскачевану, які тяжкою працею перетворили цей дикий край на добре облаштовані поселення. Їм вдалося створити розгалужену мережу церковного життя, широко розгорнулася видавнича діяльність, ширилося суспільно-громадське життя, було закладено основи кооперації. Отже можна стверджувати, що незважаючи на певні труднощі українці Канади на початку XX століття адаптувалися до нового середовища.

Війна значно призупинила розвиток української спільноти в Канаді. Оскільки українці були вихідцями з Австро-Угорської імперії то влада й англо-французьке населення ставилося до них в період війни вороже. Ті громадяни, що не встигли натуралізуватися були ізольовані в канцтаборах. Було відмінено двомовну систему освіти та припинено імміграцію.

Після закінчення I світової війни українська еміграція отримала ряд нових характерних рис. По-перше, вона стала більш організованою. У Львів прибув спеціальний представник з Канади О. Дик, який на місці мав опікуватися

й допомагати бажаючим виїхати до Канади. До того ж, Просвіта організувала Ініціативний комітет Товариства опіки українським емігрантам. Справою еміграції опікувалися багато впливових осіб у краї, зокрема, й митрополит А.Шептицький.

Варто згадати також, що прибулі українці після війни їхали вже на обжиті місця. Вони переважно поповнювали існуючу інфраструктуру розселення українців. Важкою працею попередніх поколінь було створено позитивний імідж українців серед англо-французького населення. Українці, що адаптувалися на Американському континенті з охотою почали допомагати новоприбулим. У Вінніпезі було створено Товариство опіки над українськими поселенцями в Канаді імені святого Рафаїла (1926), яке очолив єпископ Будка і д-р В. Бачинський.

Українські переселенці, що приїздили до Канади в період економічної та політичної нестабільності теж зазнавали багато труднощів. Незважаючи на допомогу співвітчизників, матеріальні проблеми стояли перед ними також дуже гостро. Як згадував один з імігрантів другої хвилі: “Праця і гроші, це були великі і складні проблеми. Ми працювали щодня, але... за “борд”, за кусок хліба”²⁶.

Важливою відмінністю нової хвилі були якісні зміни в складі емігрантів. Серед них значно збільшилося представників інтелігентних професій, до Канади вперше почали виїжджати політичні втікачі. Таким чином друга хвиля переселення українців у Канаду в 1921 – 1939 роках мала ознаки трудової та політичної еміграції.

Представниками політичної еміграції були зазвичай активні учасники визвольних змагань 1917 – 1920-х років. Після поразки та втечі за кордон багато з них тяжко переживали вимушену розлуку з батьківщиною. Дехто не витримував й повертався назад, інші намагалися віднайти щось подібне до України яку вони полишили назавжди. Звичайно, кількість політичних вигнанців не була значною. Але зважаючи на потребу української меншини в інтелігенції вони відіграли велику роль у консолідації канадських українців.

Загалом в повоєнний період до Канади прибуло більш як півтора мільйона імігрантів²⁷. Серед них певна (68 тис.) частка була й українців. В цей час уряд Канади вносить значні зміни в іміграційну політику. Кращі землі переселенці могли отримати викупивши їх у кредит у найбільших залізничних компаній – Canadian Railway Company, Canadian National Railways, згідно договору підписаного між урядом та власниками цих компаній в 1922 р²⁸. Безкоштовно, державні землі, можна було отримати в глухих, віддалених територіях малопридатних до сільськогосподарського виробництва – на острові Принц Едуард, В Новому Брунсвіку та поблизу озера Онтаріо²⁹.

Згідно мовних даних, які наводить М.Марунчак динаміка українського населення в міжвоєнний період виглядала так: в 1921 р. – 204 тис. чоловік, в 1931р. – 286 тис. чоловік, в 1941р. – 322 тисячі³⁰. Як бачимо найбільший приріст населення відбувався в 1921 – 1931 рр. Однак потрібно пам'ятати, що наведені вище дані враховують механічний та природній приріст населення. Згідно підрахунків сучасних дослідників саме в цей період, починаючи з 1931 р. кількість канадців українського походження які народилися в цій країні вперше перевищила кількість тих, які народилися за її межами й становили 57%³¹.

З цього часу кількість українців народжених у Канаді постійно збільшувалася, оскільки еміграція з різних причин постійно зменшувалася. Одночасно ми можемо стверджувати, що українська меншина після війни повністю вкоренилася на території Канади й могла існувати не за рахунок приїжджаючих, а в умовах природного само відтворення.

Помітно також, що в період 1931 – 1941 років приріст був зовсім незначним. Це пояснюється тим, що під час великої економічної кризи канадський уряд змінив іміграційну політику. З 1930-го року уряд заборонив в'їзд громадянам не британського походження крім фермерів, що мали достатньо коштів, аби заснувати власне господарство. Було припинено також іміграційну агітацію в країнах Європи та Америки.

Новоприбулі представники української інтелігенції, мали досвід політичної боротьби та створення громадських організацій. Вони привезли із

собою також ідеї українського політичного відродження, які були сформульовані під час визвольних змагань.

В міжвоєнний період громадське та культурне життя українських канадців значно поживавлюється. Починають виникати нові організації, гуртки спілки, шириться кооперативний рух.

В 1924 р. в Торонто за ініціативи новоприбулого іммігранта В.Босого було створено Канадійську січову організацію, що стала центром політичного консерватизму та основою українського монархічного руху в Канаді між двома світовим війнами. В 1930-х роках була перейменована на Союз гетьманців державників.

В 1927 р. було створено Союз українців самостійників (СУС). Цей союз об'єднував між собою цілий ряд організацій, що стояли на ліберальних позиціях а в релігійному відношенні були близькими до Греко-православної церкви.

В 1932 р. відбулося створення на основі кількох націоналістичних організацій Українського національного об'єднання (УНО). Головною метою цієї організації стала боротьба за відбудову соборної та незалежної України. За своєю ідеологією УНО було близьким до Організації українських націоналістів.

В листопаді 1940 року ці та кілька інших організацій виступили з ініціативою створення Комітету українців Канади (КУК), який в подальшому відіграв вирішальну роль у житті української громади.

Пожвавлення громадського та політичного життя було викликано кількома чинниками. В 1920 – 1930-х роках значно активізується діяльність багатьох партій та громадських об'єднань, які охоплюють все більш кількість громадян. Наприклад, сільськогосподарська кооперація. В 1920-х роках фермери, щоб протидіяти “ножицям цін” створюють власні кооперативні організації – пшеничні пули, які мають свої елеватори й утримують тверду ціну на збіжжя. В 1928 році майже 90% канадських фермерів степової частини були організовані в сільськогосподарські кооперативи³². Українці мали також свою кооперативну спілку, що називалася Українська фермерська елеваторна

кампанія та мала 14 елеваторів в Манітобі та Саскачевані³³. Існували також кредитові спілки, споживчі товариства та кооперативні крамниці.

Таким чином громадське життя українців Канади в міжвоєнний період вже не обмежувалося виключно релігійними та шкільними справами. В цей час значно зростає політична активність українців Канади. Вони активно беруть участь у партійній боротьбі й проводять своїх представників до владних органів Канади. Одночасно, активно розвиваються політичні організації різного ідеологічного напрямку, що засвідчувало політичну структурованість української меншини.

Третя хвиля еміграції мала свої відмінні від попередніх особливості. Імміграція українців до Канади після II Світової війни була викликана тотальними методами війни, які застосовували обидві сторони, а також зміною геополітичної ситуацій в Європі. Потрібно відзначити, що еміграція після війни проходила в складних умовах наростаючої конфронтації внаслідок розв'язання "холодної війни". Крім того, особливістю цього процесу було й те, що майже всі нові емігранти були вимушеними переселенцями – D.P. (переміщені особи). З різних обставин вони були змушені покинути власну батьківщину й стати втікачами, навіть не маючи на думці країни куди б вони хотіли виїхати. Серед прибулих із третьою хвилею еміграції було також багато тих кого німці насильно вивезли з України, але вони справедливо побоювалися повертатися назад. Таким чином імміграція третьої хвилі проходила в значно складніших умовах ніж попередні.

Переселення після II Світової війни викликало спротив так званої "прогресивної" преси. Їх представляли газети "Українське життя" та "Українське слово". Боровик М. звертає увагу на низьку передплатну ціну цих видань та на неймовірно високі фонди цих часописів й робить висновок, що вони отримували фінансову підтримку з боку комуністичної Росії³⁴. На сторінках цих видань було розгорнуто цілу кампанію по дискредитації українців, які намагалися виїхати до Канади. Їх звинувачували у військових злочинах, колабораціонізмі й тому подібне. Метою цієї кампанії було

представити усіх представників українського народу, котрі відмовилися від радянської тоталітарної моделі, нацистськими спільниками. Дискредитація цих людей провадилася з однією метою, щоб підірвати довір'я до цих людей на Заході, оскільки вони були живими свідками радянського терору. Однак, внаслідок війни позитивний імідж Радянського Союзу був високим й тому така пропаганда іноді була достатньо дієвою.

КУК одразу після закінчення війни зробив багато, щоб зламати ці негативні стереотипи стосовно українців серед населення Канади. В пресі розпочалася жарка дискусія з питання нових імігрантів. КУК неодноразово звертався до уряду з проханням збільшити квоти для українців, що знаходилися в таборах для переміщених осіб. Врешті уряд Канади навіть створив спеціальну комісію, яка мала всебічно вивчити питання можливої іміграції в Канаду українців, що опинилися за кордоном. На слухання сенатської комісії, які відбулися весною 1946 р., були запрошені прихильники та противники іміграції. “Прогресистам” довелося відповідати на ряд питань про їх політичну заангажованість, що звичайно ж було для них неприємним³⁵.

В цей час в Європі за різними підрахунками знаходилося близько 200 тисяч українських біженців 33 тисячі з них стараннями КУК переселилися до Канади³⁶. Таким чином із третьою хвилею переселення українців до Канади завершилось формування української етнічної групи в Канаді.

Українці Канади пройшли довгий шлях, щоб досягнути нової батьківщини. І цей шлях майже завжди пролягав через різноманітні перепони. На долю перших переселенців 1891 – 1914 рр. випали неходжені стежки піонерських часів. Їх чекала важка праця, холод і голод, культурна, мовна та релігійна ізоляція. Але своєю працелюбністю та гнучкістю вони здолали не тільки дикі землі, але й завоювали добре ім'я серед інших народів-засновників. Важкі умови, які зустріли піонерів на нових землях а також особливості селянського менталітету примушували українців у цих складних обставинах самоорганізовуватися, розбудовувати інституції, які б служили збереженню

національної ідентичності. В той час такими інституціями служили церква й школа.

Друга хвиля переселення в 1921 – 1941 рр. збагатила українську національну групу кращими представниками національно-свідомої інтелігенції, котрі принесли із собою досвід боротьби за національні права українців. Цілком об'єктивним є оцінка життя українців в Канаді в 1920-х роках відомим українським мистецтвознавцем Л. Білецьким, як найактивніші роки, коли працювали найзавзятіші та найактивніші люди, творилася атмосфера найвищого росту національної духовності³⁷.

Найбільш суперечливим явищем в українській еміграції стала третя хвиля в 1946 – 1951 рр., коли тисячі українців розкиданих воєнним лихоліттям по всій Європі звернули свої погляди за океан. Це була вимушена еміграція й ці люди отримали статус політичних біженців. Одночасно ці люди вже були позбавлені ілюзій стосовно майбутнього України в складі СРСР, вони проявляли політичну та громадянську активність.

Історія переселення українців до Канади дає нам краще зрозуміти умови для збереження й відтворення традиційної культури, оточення, взаємовпливи з іншими народами-сусідами.

§2. Особливості збереження Різдвяних свят в іноетнічному середовищі

Важливою проблемою для української громади в Канаді є збереження власної національної ідентичності. Вперше українці Канади заговорили вголос про існування загрози розчинення української самобутності в панівному англо-саксонському чи французькому культурному середовищі ще на початку ХХ сторіччя. В цей час представники української інтелігенції в діаспорі схаменулися, що покоління народжене протягом I Світової війни по закінченні “рідної школи” має мало чогось національного, щоб могло їх зацікавити, внаслідок чого розгорнулися пошуки нових організаційних форм³⁸. За свідченнями преси це була перша криза національної ідентичності українців діаспори³⁹.

На сьогоднішній день українська громада в Канаді має багато проблем. Починаючи від 1980-х років сильно загострилася проблема асиміляції. За 30 повоєнних років кількість канадців українського походження, котрі вважають своєю мовою українську зменшилася майже вдвічі. Особливо це небезпечна тенденція розповсюджена серед молоді. Це дає підстави з повною відповідальністю застерігати представників української громади, що дані перепису 1981 року про мову, родину, релігію населення Канади стверджують – процес асиміляції української спільноти досягнув критичних пропорцій⁴⁰.

Саме інтелігенція мала взяти на себе боротьбу за збереження національної самобутності етносу. Оскільки народні маси, – як вважали тоді представники української діаспори – здебільшого, почувають себе просто беззбройними, неспроможними перед натиском асиміляції, яка доводить їх до становища культурних виродків з надзвичайно попсованою психікою⁴¹.

Саме тому особливо важливим є збереження усіх чинників національної ідентичності української групи в Канаді. Серед чи не найголовніше місце посідають звичаї та обряди, які відіграють роль духовних орієнтирів нації. Українська громада формувалася спочатку виключно на основі традиційної культури українського села ХІХ століття. Як пише М. Марунчак: “Українські

поселенці виїжджаючи з рідного села, мріяли, щоб те рідне село, яке було для них усім, зберегти його у всіх суспільних відношеннях. Вони бажали, щоб при відбудові воно віддзеркалювало те село, яке вони покидали, щоб воно було продовженням їхньої культурної традиції, родинного дому та їхнього довкілля. Церква в них мала мати подібний вигляд, як та церква, яку вони залишили в рідному краю. Були випадки, що поселенці хотіли мати точні виміри їхніх іконостасів, царських врат, подібно як в рідному селі”⁴². Однак, внаслідок урбанізації та асиміляції, глибокі пласти національної духовної культури розчиняються в інтернаціональному середовищі. Таким чином, на початку ХХІ сторіччя самотутня, оригінальна культура поступово зникає й збереження її для майбутніх поколінь є завданням не тільки українців Канади.

Українські народні звичаї і традиції дійшли до нас із сивої давнини, переважно ще з дохристиянських часів. Упродовж століть вони об'єднувалися з християнськими звичаями та обрядами, утворивши одну гармонійну цілість. У них відобразився світогляд українського народу: пошана до праці (і зокрема хліборобської) прагнення добробуту, побажання щастя і здоров'я своїм рідним та знайомим.

У 1988 році в усьому світі, де живуть українці, визначалося тисячоліття запровадження християнства в Русі Україні.. Це свято урочисто і доволі широко відзначали в Україні, так і в країнах розселення української діаспори, т.зв. вільному світі.

Українська культура пересаджена на новий ґрунт Канади приймалася і розвивалася за своїм специфічним для діаспори, законами, тобто відмінним від України шляхом. Культурна спадщина українців Канади за 100-річний період розвитку пройшла процес трансформації під впливом різних факторів зокрема як:

1. час;
2. іноетнічне середовище;
3. спосіб життя;
4. професійна зайнятість ;
5. клімат;
6. суспільно-політичні умови та ін.

Усі ці фактори тісно взаємопов'язані і, якщо виникає зміна в одному з них, відразу, як за ланцюговою реакцією, відбуваються зміни і в інших, тобто так можна простежити процес трансформації цілої культури. Це яскраво ілюструють українські поселення, що зосереджені переважно в сільській місцевості провінцій – Манітоба, Альберта, Саскачеван. Поступово, з плином часу, їх мешканці переселялися в міста, де відразу потрапляли в різнонаціональне середовище, що докорінно змінювало їх спосіб життя, тобто зумовлювало перехід від аграрно-тваринницьких господарств до праці в різних компаніях, на заводах і фабриках. Водночас для них (особливо для молодшого покоління) відкрилися нові можливості для професійного вдосконалення, відкриття приватного бізнесу (магазинів, агентств, банків та інш.). Кліматичний фактор також відіграв велику роль при вирішенні питання переселення. З суворих природних умов, з довгою, виснажливою зимою, як у Манітобі люди мігрують в більш помірні, лагідні кліматичні умови. Скажімо упродовж останнього часу Торонто стало одним із найбільших центрів поселення українців в Канаді. Зате в Монреалі і зараз кількість українського населення зменшується через нестабільність суспільно-політичної ситуації.

У процентному відношенні більшість українців провінції Квебек живе у Монреалі – великому, сучасному індустріальному місті. Із населенням, яке представляє собою поєднання різних націй, мов і культур. Наша модерна, сучасна цивілізація створила нові умови життя і побуту, котрі суттєво відрізняються від колишнього стереотипу, що існував у наших селах. Ця обставина суттєво впливає на розвиток культури і справді, на перший погляд, видається, що для наших старовинних традицій, звичаїв та обрядів тут зовсім немає місця. Наприклад, що спільного може бути між працею в офісі чи університеті й збиранням пшениці? Але придивившись пильніше, неважко збагнути, що справа не в певному аграрному процесі, а у ставленні до чесної, відданої праці, у прагненні отримати високі результати, у намаганні жити відповідно до законів суспільства і природи. Ці вічні цінності, закладені в основу українських звичаїв, завжди будуть

актуальними; вони не можуть бути застарілими, бо несуть у собі віковий досвід наших предків і всієї людської цивілізації.

Першим загальноприйнятим зимовим святом яке активно святкується українською громадою Монреалу можна вважати свято Святого Миколая, котрий був єпископом міста Мир у Малій Азії. Воно припадає на 19 грудня. Благодійність і доброта Святого Миколая ще за часів його земного життя стали традиційною основою цього свята. У цей день кожного року повторюється чудовий звичай: Святий Миколай приносить усім чемним дітям подарунки. Вже стало традицією урочисто святкувати цей день як удома, так і в Рідній Школі, тому що це свято має надзвичайно велике навчальне і виховне значення.

Готуючись до дня Святого Миколая, діти вивчають багато віршів, пісень, таночків, розігрують маленькі театральні сценки та діалоги. Це сприяє практичному застосуванню української мови, збільшує запас слів, розкриває можливості вільного спілкування. Важливим стимулом у підготовці свята є те, що діти намагаються виступити якнайкраще, щоб сподобатись Святому Миколаю і як винагороду за своє вміння, старання і труд отримати від нього подарунок. І не має суттєвого значення розмір і ціна подарунка, головна його цінність у тому, що дитина заслужено із честю його одержала. Для прикладу наводжу сценарій свята Святого Миколая, підготовленого і проведеного мною в Рідній Школі ім. Т.Г.Шевченка в 1994 році. (Див. додаток ст. 14).

Стало вже гарною традицією щороку, наприкінці грудня, проводити концерт колядок у хоровому виконанні. Це не лише відновлює в пам'яті та збільшує запас вже знаних колядок, але й сприяє ознайомленню й інших етнічних груп з перлинами української хорової музики. У цей час, коли по всьому світові звучать різними мовами Різдвяні пісні, українські колядки та щедрівки теж вливаються в цей могутній хор, збагачуючи його своєю красою.

Різдво Христове припадає на 7 січня, а Святий Вечір – на 6 січня. Свято народження Ісуса Христа збігається з давньослов'янським, дохристиянським святом зимового сонцестояння Коляди або Корочуна на знак найкоротшого дня в році, і саме через це його вважали початком Нового року. Довго точилися суперечки та

дискусії навколо питання: "Чому б нам не святкувати Різдво на два тижні раніше, адже у всьому католицькому світі його святкують 25 грудня?", як докази використовуючи при цьому вільні від праці і навчання дні – „вакації.” Але ж 7 січня поряд з українцями святкують Різдво й інші народи, наприклад греки. Це збагачує, вносить нові барви в мозаїку канадського мультикультуалізму, й уряд Канади підтримує й сприяє розвитку культури етнічних груп Канади.

Однією з найважливіших частин святкування Різдва є Святий Вечір або Свята Вечеря. Приготування важливих деталей цього вечора, як і саме приготування 12 пісних страв вечері, відрізняється від давнього способу. На підставі власних спостережень засвідчуємо, що сучасні господині не встають о 3-4 годині до сходу сонця, щоб набрати "досхідної" води до куті, не тнуть дерево об дерево, щоб добути "живого вогню", використовуючи великі досягнення нашого побуту, готують куплені на т. зв. "Різдвяних базарах" готові страви та продукти. Ці "базари" влаштовуються переважно за три тижні перед святами, в приміщенні церковного залу (напівпідвальне приміщення під церквою) або в інших українських громадських установах. У своєму асортименті вони мають майже все необхідне для вечері; кутю, мелений мак, мед, чищені горіхи, калачі, пампушки, маківники, вареники і навіть "дідухи" – маленькі снопи пшениці. Дбайливі господарі ще від літа припасують жмут сіна, яке стелять під обрусом на столі, бо ж Христос народився в стаєнці на сіні. Як захист від "злих сил" на кутики стола кладуть по зубчику часнику.

На святвечірньому столі як обов'язковий елемент стоїть запалена свічка і калач із маленькою булочкою – "душею", що призначена для предків. Напередодні свята її роздають у церкві сестри-служебниці. За давньою традицією до вечері сідають, коли спалахує перша зірка, тобто після п'ятої години. Свята вечеря починається з молитви після якої розділяють між усіма просфору – білий хліб, политий медом. З'ївши по шматочку просфори та побажавши усім веселих та щасливих свят, приступають до страв Святої Вечері, першою і обов'язковою з яких є кутя – варена пшениця з тертим маком, медом та горіхами. Відтак, як правило, споживають борщ з "вушками" (маленькими варениками з грибами) голубці

та вареники з грибним соусом, рибу, квасолу, капусту, і на десерт – узвар, пампушки, маківники та інше печиво. Велика кількість страв символізує собою дари землі, води й повітря, за які люди складають подяку Богові у цей Святий Вечір. Майже кожна колядка несе у собі ідею величання Бога, і тому дуже часто на закінчення вечері люди співають чи слухають у записах колядки, перша з яких "Бог Предвічний", або збираються у церкві о 9 годині вечора, де разом співають колядки, спільно прославляючи Боже Різдво. Поступово церква наповнюється людьми, котрі поспішають на Літургію на честь Різдва Христового, яка закінчується об 11.00 годині вечора. Урочиста Відправа закінчується співом колядок, люди вітаються традиційним Різдвяним привітом "Христос Рождається" і відповідають: "Славте його". Побажавши родичам та знайомим "Веселих свят та щасливого Нового року", люди розходяться по домах, щоб вранці знов повернутися до церкви на Різдвяну Службу Божу.

Щоб створити урочистий святковий настрій на Святий Вечір ходять колядники з традиційною зізодою і вертепом (театралізована маленька вистава). Цей старовинний звичай останнім часом почав занепадати і забуватися. Все рідше і рідше з'являються люди бажаючі взятися за організацію і підготовку такого вертепу в якому бере участь понад десять персонажів кожен із своїми атрибутами та костюмами.

Живе виконання колядок, які є частиною Вертепу, святкові побажання, "віншування", котрі виголошують господарям, створюють надзвичайно святкову атмосферу, наповнену надбанням вікової культури наших предків. Люди приймають Вертеп із задоволенням і вдячністю. Для прикладу хочу навести сценарій Вертепу, котрий відбувався в Монреалі в 1993 р. (Див. Додаток ст. 8).

Свято Нового року припадає на 14 січня. Це свято поєднує у собі кілька значень. Це зокрема подяка Богові за прожитий рік і прохання щасливого Нового року та відзначення свят Святих Меланії (13 січня) і Святого Василя (14 січня).

У сучасному житті української громади це свято відзначається проведенням великих забав під назвою "Маланка". Сам процес святкування "Маланки" дуже відрізняється від традиційного, з обов'язковим переодяганням двох колядників на

“короля Василя і королеву Маланку” і відповідними театралізованими сценами. Сучасна Маланка складається з доброї вечері та музично-танцювальної частини, в невеликих перервах якої проводиться розіграш святкової лотереї, що має назву “розіграшка”. Це цікава, захоплююча розвага, в якій використовуються подаровані різними приватними особами та компаніями речі, присутнім надається можливість виграти їх на щасливий номер купленої лотереї. Одним із улюблених епізодів цілого вечора є демонстрація молоддю уміння і навичок у виконанні українських танців. На звільненій центральній частині залу, під оплески глядачів, молодь ніби звітує перед старшим поколінням, як вона перейняла і освоїла українську танцювальну техніку і народну музику.

Урочиста зустріч Нового Року на "Маланці" починається рівно о 12.00 годині ночі каскадом падаючих (заздалегідь прикріплених до стелі) різнокольорових повітряних кульок ("бальонів") Ці хвилини сповнені великим душевним піднесенням, люди вітають один одного з Новим Роком, бажають щастя, здоров'я й усіх земних благ. Саме тут яскраво видно, що хоч форма змінилася, однак внутрішній зміст, ідея свят залишилася без зміни. Так само, як і предки українців в давнину, їх потомки нині бажають успіхів у праці, щастя в сім'ї родині, здійснення задумів і мрій. Тобто всі ці ідеали не старіють і не відмирають, вони лише змінюються відповідно до потреб часу.

За традицією перший ранок Нового року починався "посіванням". Маленькі хлопчики до 12 років ходили від хати до хати, посипаючи в кожній зерном з рукавиці. В народному уявленні хлопчик є носієм чистоти, надії і краси. В останні роки ця традиція помітно занепадає, хоч люди раді були б приймати і щедро обдаровувати посівальників.

Свято Йордану або Водохрещення, припадає на 19 січня, перед яким є теж святкове надвечір'я – Щедрий Вечір. Цим святом більшість української громади вшановує пам'ять хрещення Ісуса Христа в річці Йордані. Щедрий Вечір – це майже ідентичне повторення Святого Вечора, з усіма традиційними піснями стравами. Основна відмінність полягає в тому, що на Йордань освячують воду у церкві. На початку ХХ століття перші генерації українців у Канаді посвячення

води проводили за давніми звичаями, привезеними з України: на ріці вирубували ополонку у формі хреста, а з брил льоду ставили хрест, поливали його буряковим соком і прикрашали гілками сосни та ялини. Біля хреста на річці освячували воду.

Таким чином ми бачимо, що традиція української етнокультури в діаспорі не зникає, а трансформується в нові форми, використовуючи сучасні елементи побуту, оздоблення, набір подарунків, але суть змістовної частини обряду залишається без змін, бо походить з давніх часів.

¹Стечишин Ю. Історія поселення українців в Канаді. – Едмонтон, 1975. – С.80.

²Більш детально див.: М.Гуцуляк Українець – співтворець кордонів Канади й Аляски (історико географічний нарис). – Ванкувер – Торонто, 1967. – С.13 – 15, 55 – 67; Роїк О. Чи були українці в Канаді перед 1891 роком? Життєвий досвід українців у Канаді: Рефлексії. – Вінніпег.: УВАН, 1964. – С.15 – 92.

³Шлепаков А. Українська трудова іміграція у США і Канаду. – К., 1968.– С.6 – 10, 12 – 18; Якименко М. Міграція українського населення (1861 – 1905 рр.)//Український історичний журнал. – 1982. – №9. – С.61–71.

⁴Історія селянства Української РСР. – К.: Наук.думка, 1967. – Т.1. – С.437.

⁵Олеськів О. Про вільні землі.(Репринт) – Вінніпег, 1975. – С.31.

⁶Там само. – С. 33.

⁷Стечишин Ю. Вказ. праця. – С.98.

⁸Канада: Краткий экономико-географический справочник. – М., 1950. – С.12.

⁹Стечишин Ю. Вказ. праця. – С.167.

¹⁰Там само.

¹¹Будування майбутнього: Канадські українці в ХХІ столітті. План дії. – Едмонтон, 1986. – С.5.

¹²Євтух В., Ковальчук О. Українці Канади . – К., 1993. – С.21.

¹³Марунчак М. Історія українців Канади. – Вінніпег, 1991. – Т.1. – С.77.

¹⁴Ігнатов В. Школьник В. Українська діаспора: проблеми й перспективи // Філософська й соціологічна думка. – 1991. – №10. – С.12.

- ¹⁵Білецький Л. Українські піонери в Канаді /1891 – 1951/. – Вінніпег, 1951. – С.26.
- ¹⁶Олеськів О. Вказ праця. – С.31.
- ¹⁷Євтух В., Ковальчук О. Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми // Український історичний журнал. – 1991. – №9. – С.43.
- ¹⁸Білаш Б. Англійсько-Українське шкільництво в державній системі Манітоби. – Мюнхен, 1984. – С.38.
- ¹⁹Прокоп Д. Українці в Західній Канаді: До історії поселення та поступу. – Едмонтон – Вінніпег, 1978. – С.103
- ²⁰Там само.
- ²¹Білецький Л. Вказ праця. – С.66.
- ²²Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. – Мюнхен, 1977. – С.93.
- ²³Там само. С.101.
- ²⁴Марунчак М. Вказ. праця. – Т.1. – С.319.
- ²⁵Там само. – С.320.
- ²⁶Шарик М. З віддалі 50 літ. – Торонто, 1969. – Кн.1. – С.44.
- ²⁷Канада: Краткий экономико-географический справочник. – М., 1950. – С.13
- ²⁸Биковський Л. Канада. Замітки для переселенців. – Подєбради, 1925. –С.77.
- ²⁹Там само. – С.78.
- ³⁰Марунчак М. Вказ праця. – Т.2. – С.18.
- ³¹Євтух В., Ковальчук О. Українці в Канаді . – К., 1993. – С.27.
- ³²Канада 1918 – 1945. Исторический очерк. – М., 1975. – С.117.
- ³³Білецький Л.Вказ праця. – С.74.
- ³⁴Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді. – Мюнхен, 1977. – С.298.
- ³⁵Гавриш В. Моя Канада і я . – Едмонтон, 1974. – С.170.
- ³⁶Будування майбутнього: Канадські українці в ХХІ столітті. План дії. – Едмонтон, 1986. – С.10.
- ³⁷Білецький Л.Вказ праця. – С.67.

³⁸Історія української іміграції в Америці. Збереження культурної спадщини.– Нью-Йорк, 1984. – С.89.

³⁹Там само.

⁴⁰Будування майбутнього: Канадські українці в ХХІ столітті. План дії. – Едмонтон, 1986. – С.12.

⁴¹Понятенко П. Культура, національність та асиміляція. – Вінніпег.: Українська видавнича спілка, 1917. – С.37.

⁴²Життєвий досвід українців в Канаді: Рефлексії. – Вінніпег.: УВАН, – 1994. – С.93.

РОЗДІЛ II . РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНІ СВЯТА В УКРАЇНІ.

§1. Структура зимового циклу свят в традиційній культурі українців

Святом, коли "вводиться літо в зиму", в Україні вважали Введення – 4 грудня (за старим стилем 21 листопада). З цією датою пов'язано чимало прикмет, прогнозів і магічних звичаїв, що свідчили про її важливе значення. Вважалося, що Введення відкривало собою зимовий святковий сезон.

Найбільш сприятливим для селянського дозвілля всюди в Європі вважався осінньо-зимовий період, особливо насичений звичаями, обрядами, ворожіннями, піснями, колядками, щедрівками, ритуальним рядженням.

Зимовий цикл свят суттєво різнився від літнього тим, що останній відбувався переважно поза хатнім простором. Свята проводилися на галявинах, біля церкви, біля річок, в гаях.

Зимові свята переважно відбувалися в хаті, біля домашнього й родинного вогнища. Це має сакральне, тобто священне значення, певних часових і просторових точок, зокрема, простору, де проходив ритуал. Це піч, покуть, лави, стіл, сволок. Ці речі і місця мали певний знак, входили у символічну знакову систему. Тому на час зимових свят вони з побутових речей перетворювалися на сакральні, від яких до певної міри залежали добробут, щастя родини.

До структури Різдвяно-Новорічних свят належать: підготовка житла до свята, оновлення його шляхом вибілювання, вимивання, підготовка святочного, обрядового одягу, особливо білизни, головних уборів і взуття; приготування ритуальних страв до Святої Вечері: Свята Вечера, Різдво, Новорічні обряди і Водохрище, що замикає ланцюг різдвяно-новорічних свят.

В структурі народного обряду є виразною, на думку дослідників, світотворча модель¹, яка особливо помітна у колядках:

Коли не було з нащада світа

Подуй же, подуй, Господи,

Із святим духом на землю.
Тоді не було неба, ні землі,
Ано (лем) було синєє море,
А серед моря зелений явір
На явороньку три голубоньки
Радоньку радять як світ снєзвати...²

Річний народний календар увібрав у себе ранні міфологічні уявлення людей про силу основних стихій – повітря, вогню, води, – анімістичні уявлення про добрих і злих духів, про умираючих і воскресаючих богів рослинності, віру людей у силу магічних засобів для впливу на природу, забезпечення врожайності, родючості, віру в опіку померлих родичів над живими, що породили різного роду жертвоприношення. Перехід пір року з однієї в іншу, як і всі переходи з одного стану в інший (народження, одруження, смерть) супроводжувався ритуальними діями, обрядами, поезією, іграми, танками, що підсилювали єдність людини й природи, забезпечували колообіг життя. Безумовно, що в основі народних свят календаря заховані й матеріальні потреби землероба, скотаря.

Відчуваючи животворну силу природи, господар намагався шляхом шанування її, богів та духів, що населяють небесний і потойбічний, а також земний світ, умилювати, прославити, звеличити, сподіваючись на їхню благодійність по відношенню до нього, родини, його ниви й господарства.

Як і грецькі філософи Платон та Арістотель, котрі виводили генезу святково-обрядової культури людства з необхідності зміни праці й відпочинку, особливого стану душі людини у почутті ритму, радості, світосприйманні й світовідчутті, так і відомі етнопсихологи XIX – XX сторіч вбачають у збереженні обрядових традицій через колективне підсвідоме, яке йде від коренів етнофонду культури, особливе функціональне значення святкового почуття, настроєвості для життєдіяльності людини.

Хоча солярна концепція генези календарних свят має чимало опонентів, все ж не можна відкидати той факт, що святковість і обрядовість зимового циклу формувалися довкола зимового сонцестояння.

У структурі народного календаря зимового циклу в давнину дуже важливою обрядодією була Свята вечеря з ритуальною поминальною стравою – кутею (за значенням те ж саме, що й коливо на поминальному обіді), а отже й традиція культу пращурів.

Виразним компонентом зимових свят виступають звичаї шанування солярних та аграрних рослинних культів.

За народними уявленнями, в час зимового сонцестояння відбувається активізація усіх природних і надприродних сил. Йде протистояння між зимою і літом, між добрими й зловорожими силами.

У процесі святкування з'явилися й важливі елементи обрядовості суспільного, громадського родинного звучання, ідеали людського щастя, краси, почуття родинної злагоди. Тут важливу роль відігравали вікові групи: діти, як символ юного, безгрішного, розквітаючого, парубки й дівчата, які своїм буянням сили й любові спричинялися до магічного впливу на людей, природу. В обрядах функціонували дівочі й парубочі ватаги, складчина, ритуальні трапези.

Виразно постають почесні старшим родичам, що збереглися у звичаях носити Святу вечерю до діда й баби, хрещених батьків, баби-повитухи.

До 30-х років ХХ сторіччя зберігалася прадавня, дохристиянська обрядова поезія у вигляді колядок і щедрівок. Супроводжуючи зимові свята, колядки і щедрівки переносили виконавців і слухачів у світ вимріяного, щасливого життя. Побажання були такими глибокими й щирими, що додавали людині віри.

Чимало компонентів новорічної обрядовості з магічних сакральних перейшли до сфери ігрово-розважальної, сміхової культури (рядження, вертеп, водіння кози) і засвідчили свою життєздатність навіть в урбанізованому середовищі.

У січні відзначають великі свята – Новорічні, Різдвяні. Вони особливо багаті обрядовими діями і символікою. В народній свідомості побутувала впевненість: як зустрінеш і проведеш ці зимові свята, таким буде й увесь рік.

Перед Різдвом повсюдно “чепурили” хати. Квітчали їх чистими рушниками, витинанками, витирали меблі тощо.

6 січня – Святий Вечір, який ще називали “Багата кутя”. Зранку жінки пекли калачі, пиріжки, щоб на Різдво було чим частувати колядників, а також варили кутю і обов’язково в новому горщику.

Найдавнішою є ячмінна кутя, яку ще й тепер варять подекуди на Поліссі. А найпоширенішою в Україні була кутя з товченої в ступі пшениці. На Лівобережжі її заправляли переважно медом та узваром, на Правобережжі додавали також товченого маку, горіхів. Серед міщан у ХХ столітті набула поширення і рисова кутя, що вказує на процеси трансформації.

На першу кутю готували пісні страви, бо це був останній день посту. За традицією на Святвечір мало бути 12 страв, оскільки річне коло становить дванадцять місяців. У різних регіонах України обрядова їжа мала свої відмінності. Скажімо, в Карпатах, на Поліссі переважали овочеві, грибні й рибні страви; на Подніпров’ї, Полтавщині та півдні України, крім овочевих, готували чимало страв з борошна – млинці, вареники з ягодами, сливами тощо.

Традиційними для усієї України на Святвечір були такі страви, як кутя, узвар, мед, капуста, риба, горох, квасоля, вареники.

Перед вечерею прикрашали покуття (місце в правому куті за столом, під образами). Це місце вважається вівтарем пращурів, тому тут встеляли лаву найкращим сіном, ставили сплетену з жита “квітку” або необмолочений сніп, який має місцеві назви “дідух” (Тернопільщина, Волинь), “колядник” (Гуцульщина), “коляда” (Холмщина, Підляштя).

Усі члени родини переодягалися у чисті, за змогою у нові, сорочки та святковий одяг. Долівку встеляли соломою, обкурювали хату ладаном, молилися і сідали вечеряти на кожусі, застеленому догори вовною, щоб були багаті.

На Гуцульщині, перш ніж вечеряти, газда з газдиною беруть хліб зі свічкою, ложку меду, пшениці, ладану на черепок або покришку від горщика і виходять надвір. Тричі, за рухом сонця, обходять хату, а потім і стайні та хліви. Обкурюють худобу, коровам поміж рогами ставлять медом хрестики, щоб не приступило нічого злого. Сідаючи вечеряти, батько маже медом хрестики на чолі усім членам родини, примовляючи: “Аби нам було так солодко весь рік, як цей мед солодкий”. Аналогії звичаю знаходимо у традиціях греків³.

На Подніпров’ї господар, з’ївши першу ложку куті, другу підкидав угору. Якщо зернята приліплювалися до стелі, це віщувало успіх в господарюванні, бджільництві, добрий урожай.

На Поділлі, з’ївши три ложки куті, дівчата бігли на подвір’я і прислухалися: у якій стороні собака загавкав, туди й заміж піде.

По трьох ложках куті усі частувалися горілкою, настояною на травах, або наливкою з ягід. Примовляли за чаркою так: “Дай же, Господи Боже, здоров’я нам усім! Дай же, Боже, щасливою цю кутю провести та й другої дочекати у щасті і здоров’ї”. Зазвичай згадували тих, хто на цей час перебував у дорозі або вдалині від рідної домівки, бажали добра та примовляли: “Хай легенько гикнеться”. Обов’язково згадували й померлих: “Приставшим душечкам царство небесне, нехай їм земля пером!” Першим частувався дід, а як нема діда, то батько, а потім мати і по старшинству усі члени родини.

Зайвих, сторонніх балачок за кутею не ведуть, а дотримуються традиційних примовлянь. За віруванням, на вечерю приходять і померлі пращури. Якщо в хаті нехтують традиціями, то вони не зайдуть, а стоятимуть під вікнами, а це згубно впливає на життя усієї родини, на врожайність. Сідаючи за стіл, дмухали на лаву, щоб “не присісти чиюсь душечку”. Повечерявши, лишали на столі ложки, кутю в мисці, книша та ставили воду, а поряд клали чистий рушник, щоб померлі могли витерти руки.

Перед сном умивалися, щоб не діяло наврочування злих людей, – і витиралися рушником з червоними візерунком, – щоб протягом року бути “червоним”, тобто здоровим.

7 січня – перший день Різдва. Різдво Христове, як і Великдень, святкують три дні. Першого дня вранці ідуть до церкви. Повернувшись, обідають за святковим столом. Страви вже їдять скромні. До свята за день готували м'ясо, ковбаси, капусту, варили холодець, пекли пироги, калачі, книші. Усе це готується напередодні, бо у свято гріх братися за ножа.

Першого різдвяного дня діти по обіді несуть вечерю до хрещених батьків, діда й баби. Зав'язують у вузлик три калачі, кладуть яблука, горіхи. Хрещеник вітався і здоровив з Різдром Христовим та тричі вклонявся хрещеному батькові чи матері. Його частували, обмінювали йому вечерю, даючи взамін калачі, солодощі, а ще подарунок та гроші.

Як смеркне, починають ходити колядники. До речі, звичай ходити з піснями-молитвами, піснями-віншітками, піснями-привітаннями побутував ще в дохристиянські часи у багатьох європейських народів. В основі цих звичаїв була свята віра в магічну силу слова, яка мала забезпечити рільникові урожай, скотареві – приплід худоби, добробут і щастя людям. Маємо свідчення, що новорічні коляди для господаря, господині, їхніх дітей були поширені у греків. У їхніх колядках йшлося про гарне ярмо для волів, добрий плуг, золоторогих волів, побажання добра господарям. Колядники великим гуртом (переважно хлопці) обходили всі двори з піснями, за що отримували дарунки.

У середньовічних римлян також був звичай, коли хлопці на Різдвяні свята обходили двори й співали “календи”, отримуючи за це дари. Вони часто переодягалися в жіночий одяг, хто в масці з сопілкою, хто з калаталом. На Різдво вранці два юнаки з галузками оливи і сіллю ходили по домах з привітом: “Радості і веселості цьому домові; стільки синів, стільки поросят, стільки ягнят і всякого добра”. Римляни перед сходом сонця споживали мед або інші солодощі, щоб весь рік було їм солодко, без чварів і турбот.

Звичаї з пісненими новорічними колядками, віншітками були характерними для сербів, болгар, румунів, білорусів, що свідчить про давню спільність культури східних і південних слов'ян та населення Балкан.

В Україні (у різних областях з певними особливостями і відмінностями) колядники перед святами збиралися до гурту і вчилися колядувати. Цим можна пояснити порівняно добре успадкування цього фольклорного жанру в західних регіонах, де канали передачі усної традиції функціонували до 30 – 40-х років ХХ століття.

Спочатку колядувати йдуть діти. Поколядувавши під вікном, вигукують: “Добрий вечір, пане господарю! З Різдом поздоровляєм, а за цюю вість – ковбас шість, лантух вівса, наверх ковбаса. На печі в куточку – гроші в черепочку. Треба їх взяти і колядничкам дати! Добрий вечір!”

Наймолодші колядники виспівували:

Я малий колядничок,
Дайте грошей кулачок,
Дайте грошей повну жменю,
Я сховаю у кишеню.
Не давайте копійки,
Бо дрантиві кишеньки,
А давайте паперові,
Будьте газди гонорові.

По тому ходять ватаги хлопців і дівчат, частіше окремо. Водить їх старший, котрий в центральних регіонах України зветься “березою”. Поколядувавши, також вітають господарів: “Добрий вечір, пане-господарю! Поздоровляємо з цим світлим святом, Різдом Христовим, з добрим здоров’ям! Та виносьте ковбасу, бо я хату рознесу! Виносьте також книш, бо напушу в хату миш! Там на полиці у куточку лежить п’ятак у платочку, казала мати, щоб його колядникам дати”.

Існували й локальні примовки, приспівки:

Дайте нам коляду – бо далі йду,

Дайте нам курку – бо у вікно штуркну,
Дайте нам когута – бо рознесу ворота.

Після обрядових колядок були ще й жартівливі примовки, а також вітання, які призначалися осібно господареві, господині, парубкові чи дівчині. Ось приклад вітання господареві:

А за сим словом будьте здорові,
Ой господаречку, ой наш паночку.
Не сам собою, а з господинею
Та й з діточками, як зоречками.
Бо у вас жіночка, як ясна зорочка,
Ой ваші діточки, як ясні зорочки.
За сим словом будьте здорові!

На Поліссі, де бджільництво було здавна розвиненим промислом, відомі й спеціальні колядки для господаря-пасічника, якого на Житомирщині звать “медовий” господар. В хаті такого господаря колядували:

Добри, вечуор, святи вечуор,
Війди, дядьку, да й поглянь, дядьку,
Що в твоім саду шуміт да гуде!
Пчолна матка іде.
Пчолна матка йде і роїка веде.
Роїка веде, да й наточає.
Садітца, дєткі, солодкі медкі,
А я, старая, жовтіє воскі.
Да будем сіту сітити і сини женити,
А свечкі сукат – дочкі оддават!
А за сім словом, бувай здоров,
Святи вечуор!

Вітання колядників господині дому:

А за цим словом будь же здорова,
Господиненько цього дому.
Не сама з собою, а з господарем.
Ой дай вам, Боже, у полі врожай,
У полі врожай на пшениченьку,
На рясні снопи, на густі копи.
Щоб ходили межі конопами,
Як ясний місяць межі зіздами.
Як ясна зоря межі зорями,
Так господиня межі копами.

Привітання для парубка:

А за цим словом бувай же здоров,
Бувай же здоров, білий молодче,
Білий молодче на ім'я Йванку.
Не сам собою, з отцем, з маткою
Та й з цим родом, з красним обходом.
Дай же ти, Боже, в городі зілля,
В городі зілля, в дому весілля.

Віншівка для дівчини:

А за цим словом бувай здорова,
Бувай здорова, гречная панно.
Гречная панно Марусенько,
Віншуєм же ти щастям, здоров'ям,

Щастям, здоров'ям та й віком довгим,
Та й віком довгим, розумом добрим.
Щастям, здоров'ям, зеленим вінцем,
Зеленим вінцем, красним молодцем.

Маленькій дівчинці зичили:

Рости велика – до черевика,
від черевика до лопати,
Щоб ти уміла хліб саджати,
а пиріжки на три ріжки.
Від лопати до вінця,
Для хорошого молодця.

Хлопчикові співали:

Будь же нам здоров, гречний молодче,
Ти Олесю хлопче...
Зріст хороший та розум добрий,
та й вічок довгий...
Щоби діждали посагу твого
та й щасливого...

Господар виносить колядникам паляницю, ковбасу, горіхи. У центральних областях побутували формули-подяки. “Як цей дар Божий гречний та великий, щоб такий був наш господар гречний та величний перед панами, перед царями, перед військом царським і усім миром християнським”, – промовляє “береза”. Усі хором закінчують: “Дай, Боже!”, – і обраний ватагою “міхоноша” ховає дарунки в мішок.

У західних регіонах ватажок колядників промовляв: “А за цим словом віншуємо Вас, чесний та величний господарю, усім добром, усім гараздом, що собі в Господа Бога жадаєте та думкою думаєте, щоби то так Вам і сталося! Поверни, Господи Боже, ласкою своєю небесною на цілий рік і весь вік!”

На Поділлі були також локальні тексти фольклорних зразків подяки за дари, яку висловлював “береза”: “Дарує нас цей пан (ця пані) калачами (коли давали хліб чи зерно), червоними (коли гроші), даруй їм, Боже, щастя, здоровля, кілько в цім калачі є зерен, чи кілько в цім червонім є карбочок, дай йому тільки в загороді овечок, курей, свиней, качок, гусей, корів і волів”. А всі хором вигукують: “Дай, Боже, дай, Боже!”

Коли господар був скупуватий і не щедро дарував колядників, то й на такий випадок були готові насмішки, іронічні приспівки, які до того ще й вказували на характер і склад дарунків колядникам. Ось приклад з Карпатського регіону:

За колядочку, чесний газдочку, подбайте,
Пива, горівки для колядників давайте.
На тім не стало, бо ще є сало в коморі...
Доньці драбинку по солонинку приставте,
По овечу бриндзу пішлемо Гандзю, не дбайте...

На другий і третій день Різдва ходили в гості до родичів, кумів. За святковим столом співали, величали господаря та його родину.

Колядки і щедрівки з мотивами світотворення

До пам'яток сивої давнини відносимо колядки про створення світу й вирішальні сили життя – сонце, дощ, місяць. В них чітко можна простежити відгомін космогонічних уявлень. Особливо виразними є символи світового дерева і птахів – творців світу, які можна віднести до найдавнішого пласту. Характеризуючи колядкові пісні за їх віковими ознаками й змістом, І.Франко накреслив такі основні групи: "найстарші колядки, заховані переважно в глухих

кутах Галичини, оповідають про створення світу в душі не християнської, а властиво двоєвірної міфології, і не виявляють слідів богумильських вірувань. Трохи пізніше верства колядок малює нам досить вірно князівсько-дружинні часи з їх вербованим військом і походами в далекі краї, за Дунай і до Царгорода. За ними йдуть численні колядки побутового характеру, що малюють спокійне хліборобське життя великих родин у дворищах, з принагідними радощами стрілецька або рибальства. Ще пізніші колядки містять неясні спомини про татарські напади та козацькі війни"⁴.

Отже, розглядаючи першу групу **колядок**, хочемо звернути увагу на власне уявлення наших пращурів про утворення світу. Наводимо тут кілька характерних зразків українських колядок про початок світу.

Коли не було з нащада світа,
Тогди не було неба, ні землі,
А но лем було синєє море,
А серед моря зелений явір.
На явороньку три голубоньки.
Три голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять як світ сновати:
– Та спустімося на дно моря,
Та дістанемо дрібного піску.
Дрібний пісочок посієме ми:
Та нам ся стане чорна землиця.
Та дістанеме золотий камінь,
Золотий камінь посієме ми:
Та нам ся стане ясне небонько,
Ясне небонько, світле сонінько,
Світле сонінько, ясен місячик,
Ясен місячик, ясна зірниця,
Ясна зірниця, дрібні звіздочки.

Ще один зразок колядки про заснування Світу мовить нам про пораду братів, які хотять обснувати світ. Можливо від тих далеких пір колядників на Покутті називають "брати". Такі зразки про створення світу якраз найбільше збереглися на Лемківщині, Покуті, Поділлі. Подаємо ще характерну колядку з виразними світоглядними уявленнями:

Ой як то було з початку світа,
Ой як не було святої землі,
Ой но на морі павутиноньки.
Ой там братоньки радоньку радять:
– Якби нам, брате, в глибокі води,
Тогди ми, брате, світ обснуємо,
Світ обснуємо і наситимо,
Світ наситимо і наповнимо⁵.

З цих колядок досить яскраво постають вогонь і вода як світотворчі елементи.

Колядки можна вважати культурно-історичним документом про пракультурні та первісні ідеї. Українське Різдво можна порівняти з різдвом світу.

Звичайно, культ води як світотворчий елемент був притаманний й багатьом іншим народам. Зокрема, він розвинений у народів Південної Азії. Культ святої води, священну ріку Ганг і до нинішнього часу використовують під час своїх календарних свят народи Індії, священним водам Нілу поклоняються єгиптяни.

Українські колядки цікавлять вчених такою архаїчною особливістю, як уявлення про творчу силу вогню у сполуці з водою, де вогонь був першим і своєю творчою силою викликав воду і разом вони стали творчим чинником у заснуванні світу. Ось приклад такої колядки:

Пане господару!
На твоїм дворі ялинка стоїть,
Тонка, висока, листом широка.

На тій слинці трійця горіла
Три іскри впало, три морі морі стало.
У першому морі Господь купався,
У другому морі у ризи вбірався.
У третьому морі став на престолі.
Послав ангела до господаря:
Пане господару!
Просить вас Господь на порадоньку
Перша радочка, то й хаточка,
Друга радочка, той комірочка,
Третя радочка, то й обірочка.
Ой у хаточку – щастя, здоров'я,
А в комірочку – жито, пшеницю,
А в обірочку – воли, корови
Всьо половії, круторогії...⁶

У цій колядці вогонь як животворча троїста сила, розбурхує життєве тепло (гискру – іскру) у всесвіті і рівночасно народжує творчу силу воду (три морі). Отже на двох сполучених елементах вогню і води постає Божий престол, Боже благословенство для людей.

Якщо далі аналізувати символ вогню в українських колядках, то основною є символіка астральної сили вогню: місяця, сонця, зірок. Найсильнішим в цій трійці виступає місяць, бо за народними віруваннями він має вплив на родючість і плодючість рослинного й тваринного світу. Зоря виконує роль Божої післанниці до людей. В зібраннях П.Чубинського є характерні колядки:

Йшов, перейшов, місяць по небі
Та стрівся з ясною зорею.
Ой зоре, зоре, де в Бога була,
Де в Бога була, де маєш стати? – В пана Івана.
У пана Івана на його дворі,
Та на його дворі та в його хаті.

А в його хаті дві радості:
Першая радість – сина женити,
Другая радість – дочку віддавати.

***

Ой ходив, ходив, місяць по небі
Святий Вечір!
Ой шукав, шукав, ясної зорі:
Ой зоро, зоро, моя зорице,
Ой ходімо ми Бога шукати,
Бога шукати, людей спасати...⁷

Міфологічні образи солярної символіки особливо підсилені у колядках про творення світу, де світила відіграють визначальну роль. Це, зокрема, колядка "Є світ великий, є ще й синє море" та ряд інших.

Є світ великий, є ще й синє море
Є світ великий, є ще й синє море,
На тих синіх морях росте чемерушка,
На тій чемерушці три голуби сидять,
Три голуби сидять та радочку радять.
Єден голуб каже: – Я сі пушу в море.
Другий голуб каже: – Винесу пісочку.
Третій голуб каже: – Я его розсію.
Я его розсію та штири часточки:
Перша часточка – світаннячко ранне,
Другая часточка – сонце праведненьке,
Третя часточка – ясен місяченько,
Четверта часточка – дробен дощик сіє.
Світаннячко каже: – Нема понад мене;

Як я засвітаю, весь мир унішаю.
А сонечко каже: – Нема понад мене;
Ой бо як я зйду в неділю раненько,
Обгрію же я гори та й долини,
Гори та й долини, та й всі полонини,
Й а всі лляні дзвони, а в церквах престоли.
Місяченько каже: – нема понад мене:
Ой бо як я зйду темненької ночі,
Темненької ночі аж по опівночі,
Обсвічу же я військо у залозі,
Військо у залозі, гості в дорозі,
Й а всю звірку в лісі, й а всю птицю в стрісі.
Дробен дощик каже: – Нема понад мене:
А й бо як я спаду й а три рази в маю,
Та мнов взрадує ся жито, пшениця,
Жито та й пшениця, всякая пашниця⁸.

Міфологічне значення в українських колядках солярних знаків-символів місяцю, сонця, дощу, зорі, як вістунів на людське добро, врожайність є давнє. На це вказують і аналогії культів у народів Близького Сходу, зокрема, в арабів⁹.

Але осібно в українській традиції, яка не має аналогій в інших народів, постає досить велика група колядок про міфологічне творення людської родини з тріади небесних світил: місяця, сонця, зірок. Класичною із цієї групи є колядка: "Ой сивая та зозуленька".

Ой сивая та зозуленька

Приспів:

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Усі сади та обліката,
А в одному та і не бувала.
А в тім саді три тереми:

А в першому – красне сонце,
А в другому – ясен місяць,
А в третьому – дрібні зірки.
Ясен місяць – пан господар,
Красне сонце – жінка його,
Дрібні зірки – його діти¹⁰.

Про те, що зоря є вісницею людського щастя на землі збереглося в українців чимало вірувань до кінця ХХ сторіччя. З'явилася зірочка на небі – нове життя народилося на землі, падаюча зірка символізувала, що хтось покинув земний світ. Вчені не без підстав вважають, що українська свято-вечірня зірка, яка в дохристиянських віруваннях символізувала народження життя, світу пізніше у поєднанні з християнськими впливами стала звісткою про народження Ісуса Христа.

Важливим символом в Різдвяних святах виступає святочний сніп пшениці чи жита. Часто це буває перший сніп, який нажали в полі. Його називають найчастіше "Дідух" та "Коляда". Його перед початком Святої вечері господар вносить до хати і ставить на покутті, на самому почесному місці, на престолі пращурів, підстеливши запашного сіна. В літературі не знайдено багато пояснень щодо терміну "Дідух". Можна зробити припущення, що дідух уособлював первісно Бога-творця. Але сама назва свідчить, що це є перший пращур роду, "Дідів-дух". Ідеї прадіда, як Бога-Творця відповідає староіранським віруванням¹¹. Міфологічним символом прадіда є у багатьох народів місяць. Найближчі аналогії міфологічного прадіда у вигляді місяця знаходимо у сербів. В українських колядках бачимо дуже часто, що господар часто виступає в порівнянні з місяцем. Особливо про це свідчать колядки: "ой у цім дворі два-три королі", "Ой там за горою та за кам'яною", "ішов, перейшов місяць по небу" та інші. Для прикладу подаємо колядку "Стоїть же, стоїть нова світлонька".

Стоїть же, стоїть нова світлонька,
А в тій світлоньці тисовий столик.

При тім столику три гості сидять,
Три гості сидять, три товариші
Єден товариш – ясне сонічко,
Другий товариш – та місяченько,
Третій товариш – та дробен дощик.
Сонце же мовить: – Нема над мене.
Як же я зйду в неділю рано,
Огрію ж бо я гори й долини,
Гори й долини, поля й дуброви,
Морози спадуть, а роси стануть.
Місяць же мовить: – Нема над мене.
Як же я зйду разом з зорями,
Урадуються гості в дорозі,
Гості в дорозі, війська в обозі,
Дробен дощ мовить: – нема над мене.
Як же я піду три рази мая,
А зрадується жито, пшениця,
Жито, пшениця, всяка пашниця.

Образи родини і сімейного життя в різдвяних піснях

Незрівнянним багатством образів в українських колядках виступає первісна людська рідня, родини. На це вказує дуже багато колядок. Ідеалізуючи первісну прародину, колядки порівнюють господаря, його дружину, дітей з місяцем, сонцем, зорями. Ця група колядок найкраще збережена в українців, хоч має аналогії в народів південно-слов'янської групи.

Отже, група колядок про сім'ю в образах сонця, місяця і зірок найповніше представлена в українському фольклорі. Серед них поширені у багатьох регіонах України колядки: "остроже, остронош двір", "тече річка невеличка". Для прикладу подаємо колядку "Що й у нашого панотця".

Що й у нашого панотця

Золотії ворітця,
А за тими ворітьми
Стоять стовпи золоті,
А за тими стовпами
Стоять столи заслані,
А за тими столами
Сидить батько з синами.
Сидить батько з синами,
Пише листа перами.
Що на небі молодих –
Да то сам чоловік,
Що на небі зоря –
Да то його жона,
Що на небі зірочки –
Да то його діточки.

Рід, родина уособлюється в українських колядках з пишним деревом людського роду. Це засвідчує ряд колядок, а особливо серед них виразні: "Ой долів, долів, долів луженьки" та "А в пана Йвана золота верба". Ось приклади цих колядок, які ілюструють нам світоглядні уявлення наших далеких пращурів. Дуже показово, що у колядці "Ой долів, долів, долів луженьки" саме ріки, тобто вода є важливою світотворчою стихією, яка має у собі величезну силу життєдайності. Саме з води народжується "райське дерево" – дерево життя, колообігу вічності.

Ой долів, долів, долів луженьки,
Ой плинуть туди бистрі річеньки.
Наднесли собі райське древо,
Райське древо з трьома вершечки.
В єднім вершечку сив соколонько,
В другім вершечку сива кунонька,

В третім вершечку ластовлятонька.
Не був же тото сив соколонько,
А й був же тото господаренько.
Не була ж тото сива кунонька,
А й була ж тото господинонька.
Не були ж тото ластовлятонька,
А й були ж тото їх дитятонька.

Так само в народних уявленнях виступає символом живучості людського роду "золота верба". Тому нею обов'язково б'ють у вербну суботу, найбільше дітей, щоб росли, примовляючи: "Не я б'ю, верба б'є..." У календарних та весільних обрядах українців світотворчий аспект рослинності, дерева дуже добре збережений. Про що і свідчить колядка: "А в пана Йвана золота верба".

А в пана Йвана золота верба

А в пана Йвана золота верба,
А на тій вербі золота кора,
А на тій вербі рожеві квіти.
Ой то ж не верба – Йванова жона,
Ой то ж не кора – Йванова няня,
Ой то ж не квіти – Йванові діти.
А в пана Йвана три столи стоїть:
На першім столі – гірка горілка,
На другім столі – вино зелено,
На третім столі – медок солодок.
Гірка горілка – для чоловіка,
Вино зелено – для жони його,
Медок солодок – для його діток.

В колядках, щедрівках з різних областей України дуже виразно постає господар, його вдача, його постать велична. Він багатий, у дорогих штанах, з калиткою грошей. Він заможний, як справжній пан і обдаровує усіх.

Ой чи дома пан господар

Ой чи дома пан господар?

Приспів:

Щедрий вечір, на святий вечір!

Ой я знаю, що він дома,
Сидить собі кінець стола,
На нім шуба, шуба львова
Та і шапка корольова.
А в тій шапці сім червінців.
Сему, тому – по червоному,
А нам, хлопцям, – по боханцю,
А дівчатам – по віночку,
Молодицям – по паляниці,
А попові – по дрюкові,
А дякові – по колові.
Дайте ковбасу,
Бо вам хату рознесу.

Не випадково в колядках так детально оспівується двір, майно господаря, оскільки вимріяне, бажане мало стати дійсним за допомогою вербальної магії. Концепція людини виступає в колядках досить з великим почуттям самодостатності себе як людини. Господар в українській народній творчості виступає нарівні з чинами самої високої соціальної драбини. Він може заручити свою дочку з царевичем, його сини слуги самого царя і вони вільні у

спілкуванні з царською родиною. Такий господар демократичний до своїх слуг, він до них лагідно промовляє: "Слугоньки мої, служіть ви мені..."

Господарська діяльність – головний мотив українських колядок та щедрівок.

В колядках оспівується господар, який має стільки червінців, що їх годі порахувати, шуби у нього не інакше, як "соболевії", оздоби із горностая, жупани й кунтуші, не інакше, як панські. В цій численній групі колядок про господаря, особливо характерною є колядка "Гой ти, наш пане, пане Іване".

Гой ти, наш пане, пане Іване

Гой ти наш пане, пане Іване,
У тебе в домі, так як у раю:
У тебе верби й а груші родять,
У тебе сини у царя служать
А царевичку все собі дружать.
Ой в царя дочку все заручили
Та й додомочку все пригостили.
У тебе воли все половії,
У тебе плуги все золотії,
У тебе двори все кедровії,
У тебе столи калиновії,
На них скатерті все шовковії,
На них тарелі все циновії.

Безперечно, оскільки основний господарсько-культурний тип в Україні належить до розвиненого орного землеробства, то моменти сільського господарства: рільництва, садівництва, оспівані в українських колядках дуже повно.

Праця хлібороба була найпочеснішою в аграрному суспільстві. І тому зрозуміло, що у багатьох варіантах колядок йдеться про незміряні поля, велику кількість плугатарів, женчиків просять "сімсот молодців", сімсот молодців дівок та хлопців". До цієї групи колядок належать: "Ой в чистім полі та на Дунаю", "Чи є ви дома, господареньку" та особливо характерна "Там за горою, за кам'яною", де названі всі процеси хліборобської праці.

Там за горою, за кам'яною
Стоїть світлонька оріховая.
Там в тій світлоньці тисовії столи,
За тими столами сидять панове.
Коло них ходить найстарший паночок,
Коло них ходить, шапку низько носить:
– Або ми заплаць, або ми подаруй.
– Подарю я вам незміряне поле.
Будете орати трьома плугами,
Трьома плугами, шістьма волами.
Будете волочити шістьма конями,
Шістьма конями, шістьма боронами.
Буде пшениця як тростиця,
Будуть полільнички все молодички,
Будуть женчики все молодички,
Будуть в'язальнички все парубочки,
Будуть копоньки, як дробен дощик,
Будуть копоньки а в три рядоньки,
Будуть возове, як повозове.

Поряд з розвиненим землеробством в Україні було досить розвинене скотарство, яке в лісостеповій, степовій та гірських зонах мало сприятливі умови. Ця етнографічна реалія яскраво відбита у фольклорі зимового

календарного циклу. Незлічена худоба у господаря часто згадується у колядках та щедрівках. Власне на зимовий цикл свят приурочується низка обрядів поклоніння скотарському Богу Волосу, Власу. Магія слова, пісні мало бути дійовою до примноження худоби у господарстві селянина. Це відображено у колядках, щедрівках "Ой з-за гори місяць сходить", у якій в стайні господаря "коники злотокопиті", "бичечки-злоторіжечки", "ягниці-злотокосиці". Цікаво, що в колядках прозора звертається увага господаря на те, що повну обору худоби творять йому саме в магічний час колядування самі колядники. Таким прикладом може бути колядка "Ой устань, не спи, господаречку".

Ой устань, не спи, господаречку

Ой устань, не спи, господаречку,

Утвори ж на двір нам воротечка:

Гонимо тобі стадо воликів,

Тоті волики все голубії,

На них яремці все золотії.

Ой устань, не спи, господаречку,

Утвори ж на двір нам воротечка:

Гонимо тобі стадо коників,

Тоті коники все воронії,

На них сідельця все золотії.

Ой устань, не спи, господаречку,

Утвори ж на двір нам воротечка:

Гонимо тобі стадо коровок,

Тоті коровки все бокутськії,

Під ними бички все прянистії.

Ой устань, не спи, господаречку,

Утвори ж на двір нам воротечка:

Гонимо тобі турму овечок,

Тоті овечки все беркатії,

Під ними ярки все біленькії.

Характерно, що оскільки приплід худоби припадав здебільшого на початок весни, коли давні слов'яни святкували Новий рік, то оспівування круторогих баранців найбільше помітне в щедрівках: "Прилетіла ластівонька", "Ой господарю, господареньку", "Щедрик, щедрик, щедрівочка".

Щедрик, щедрик, щедрівочка

Щедрик, щедрик, щедрівочка

Прилетіла ластівочка

Стала собі щебетати,

Господаря викликати:

– Вийди, вийди, господарю,

Подивися на кошару,

Там овечки покотились,

А ягнички народились.

В тебе товар весь хороший,

Будеш мати мірку грошей.

Хоч не гроші, то полова,

В тебе жінка чорноброва.

Щедрик, щедрик, щедрівочка,

Прилетіла ластівочка.

Сюжети хліборобської праці в полі найбільше помітні в колядках архаїчного пласту, де господарі радяться про прихід весни і працю хлібороба. Тут не можна не згадати колядку "Поза столове сидять панове".

Поза столове сидять панове,

Заколядуймо ми цьому газдові,
Цему газдові й его столові.
Поза столове сидять панове,
Сидять панове та й раду радять.
Та й раду радять за святу весну,
За святу весну, за сиві воли,
За сиві воли, за срібні плуги.
Сивії воли впрягати в плуги,
В плуги впрягати, лани орати,
Жито, пшеницю та й засівати,
Жито, пшеницю, всяку пашницю.

В іншій колядці "А в чистім полі, близько дороги" зображуються не тільки процеси праці орання, засівання, дозрівання золотого колоса, а й вказується на певний розподіл праці у традиційному суспільстві. Зокрема, акцентується увага на вікові та гендерні градації жнивварів, на передачі спадкоємності традицій.

... Зберемо женці дівки-панянки,
А носільнички хлопці-молодці,
А в'язальнички середні люде,
А пораднички старії люде.
Накладемо ж кіп, як на небі звїзд,
Стане господар межи копами,
Як ясен місяць межи звїздами...

§2. Морально-етична функція колядок і щедрівок

З метою донести до канадського суспільства великі досягнення культури і мистецтва українського народу важливо зберегти ту основу народного календаря, яка збагачує духовно не тільки свій етнос, але й стає своєю глибокою морально-етичною, естетичною функцією, цікавою для інших етнічних груп Канади.

Важлива особливість українських колядок та щедрівок є та, що в них рівноправними виступають господар і господиня. Жінка в традиційному українському суспільстві мала широкі демократичні права не тільки в родині, але й поза нею.

Як свідчать етнографічні записи й численні опитування, головним гарантом і охоронцем чіткого дотримання та правильного виконання народного календаря і народного обряду була жінка. Оскільки в її розпорядженні була піч, тож саме від неї залежало дотримання посту, приготування обрядового хліба і страв. Від жінки залежав вчасний розпочаток підготовки до свят, коли відбувалося очищення житла, оздоблення хати, приготування святкового одягу тощо. Про особливу роль жінки в українців свідчать: "Заборони серед тижня (окрім неділі, коли заборонялося працювати усім) мають "жіночий характер": табу на всі види жіночих робіт, а також на вживання скоромної їжі в "жіночі дні" (середа й п'ятницю)"¹². Надзвичайно суворі заборони накладалися на виконання прядіння в п'ятницю, співати пісні, непослух до матері. Власне, порушення цих табу не мало прощення, було найважчим гріхом, про що свідчить і щедрівка, яка, очевидно, з'явилася внаслідок міжжанрової міграції.

Ой у четвер увечері
Пішов Господь повечерять.
Щедрий вечір, добрий вечір
Добрим людям на здоров'я.
Зустрів дівчину з водою:
– Ой дай, дівче, води пити.

– А це вода нечистая,
З поля піском занесена.
– А ти, дівко, не лякайся
Йди додому попрощайся.
А та дівка в церкву пішла,
По коліна в землю войшла,
Бо в неділю рано їла,
А в п'ятницю пісню піла,
А в суботу не вмивалась,
Свою маму не слухала¹³.

В зимових календарних різдвяно-новорічних обрядах роль жінки-господині є дуже поважною, основана на найдавніших традиціях. Перед святим Вечором господиня упорядковує святковий стіл. Вона кладе на усіх кутах стола під скатертину по зубкові часнику, біля часнику насипає газдиня по жмені конопляного насіння та інші насіння і металеві предмети.

Саме жінка-господиня вносить обрядовий хліб і різдвяний калач, укладає їх на столі. У певній послідовності жінка кладе на стіл усі дванадцять страв: кутю, горох, рибу, голубці, вар (узвар) та інші страви. Тоді, коли господар із стравами обходить подвір'я, в хаті усі додержують тиші. Лише господиня виконує паралельну обрядодію, яка має сакральне значення.

На Гуцульщині вона світить свічки і набирає у нову миску (яку придбала не торгуючись) потрохи усіх святвечорових страв, на верх кладе калач, а на нього яблук і горіхів і чекає господаря, який виносить тую миску на подвір'я і там проголошує особливу формулу-замовляння. "Градівники, чорнокнижники, планетники, лісні вовки, медведі, лиси, – прошу вас на вечеру! Як не маєте моци явитися на Різдво і на Великдень – так аби не мали ви моци ані волі тої, мені що злого зробити в подвір'ї моїм! І як вас тепер не видно ні чути, так аби вас не було видно то не було чути через цілий рік".

Коли господар виконує ритуальну дію серед двора, його дружина налаштовує усі святвечорові страви. Тобто, вона діє рівноправно з господарем. За стіл жінка з господарем сидить на переднім почеснім місці. З погляду особливого статусу жінки в українській родині маємо і цілу групу колядок, які присвячені виключно жінці-господині. У них вона чесна газдиня, як у колядці "Ой серед села нова світлонька".

Ой серед села нова світлонька,
А в тій світлоньці тисові столи,
Тисові столи й все кедровії,
На них обруси китайовії.
За тими столами самі кравцьове:
Ой шиють шуби чесній газдині,
Чесній газдині на неділеньку.

Ой серед села нова світлонька,
А тій світлоньці тисові столи,
Тисові столи й все кедровії,
По них обруси китайовії.
За тими столами самі ткачове:
Роб'ять завоєць чесній газдині,
Чесній газдині на неділеньку.

Ой серед села нова світлонька,
А тій світлоньці тисові столи,
Тисові столи й все кедровії,
По них обруси китайовії.
За тими столами самі шевцьове:
Шиють чобітки чесній газдині,
Чесній газдині на неділеньку¹⁴.

В колядках відзначаються ділові якості української жінки. Її свободу у вирішенні позахатніх, економічних проблем. В колядках згадується, що господиня придбала аж троє міст.

А в пана Йвана славная жона

А в пана Йвана славная жона.

Закупила вона три городочки:

Перший городок все з рибалками,

Другий городок все з чумаками,

Третій городок все з крамарями.

Рибалки їдуть – все рибу везуть,

Чумаки їдуть – та все сіль везуть,

Крамарі їдуть – всякий крам везуть.

Українська жінка в колядках та щедрівках

У численних колядках та щедрівках похвали заслуговує мудрість дружини, її розум і вдача, розпорядливість, охайність і працьовитість. Як, зокрема, у щедрівці "Щедрий вечір, пане господарю!"

Щедрий вечір, пане господарю!

Стережи, боже, твого товару,

Твого товару, твого достатку!

Хорошеньку господиньку маєш,

Хорошенько в хаті поряджає,

Як чашечка у меду,

Як барвінок у саду.

Як чашечка з меду виринає,

Так барвінок в саду процвітає!

Українка займалася не лише приготуванням їжі та доглядом дітей. Вона дбала про одяг для всієї родини і не тільки заготовляла прядиво, ткала, білила полотно, але й шила, мережила, вишивала. Про неї як талановиту швачку співається і в колядках.

Ой рано, рано куроньки піли

Ой рано, рано куроньки піли,
Ой еще ранше газдиня встала.
Ой ходить собі по коміронеці,
По коміронеці, по обороньці.
Та взяла собі три круги воску
Та усукала три свічі ярі:
При єдиній свічі личко вмивала,
При другій свічі личко втирала,
При третій свічі роботу взяла.
Роботу взяла, шитенько шила,
Шитенько шила своєму мужеві,
Своєму мужеві, господареві.
Ой як ізшила та й істачала,
Муженька вбрала, попротягала,
Біле личенько поцілувала.
Та взяла его за білу ручку,
Повела его перед матінку:
– Ой нене, нене, ци хвалиш мене?
– Хвалю тя гоже, хвали тя, боже,
Убрала-с мужа богу на хвалу,
Богу на хвалу, людям на славу,
Людям на славу, собі на гонор¹⁵.

Різдвяний фольклор дає нам розуміння й того, що українка була економічно незалежною в родині. Вона мала своє віно – придане, яким могла розпоряджатися сама, мала землю, мала гроші, на які дбала дочкам вбрання, прикраси.

Ой ясна, ясна на небі зоря

Ой ясна, ясна на небі зоря,
Ой красна, красна у Сашка жона.
І красовита, і грошовита,
По двору ходить, як сонце сходить.
А в хату ввійде – як зоря зійде.

Жінка переважно займалася вихованням дітей, яких у селянських родинах було чимало. Це була радість і гордість родини. Але важливо, щоб діти вирости чемними і працьовитими. Ця тема народної етнопедагогіки не обійдена у колядках та щедрівках.

Що у пана Василя хороша жена

Що у пана Василя хороша жена,
У її намиста – рублів на триста.

Садила синки у три рядки,
Садила дочки в чотири рядочки.
Синочки зросли – у класи пошли,
Дочечки зросли – в швачечки пошли.
Синочки ідуть, книжечки несуть.
Донечки ідуть, хусточки несуть.
Книжечки на стіл, батеньку до ніг,
Хусточки на стіл, матюнци до ніг.

Відомо, що за звичаєвим правом жінка-вдова брала участь у сільських сходах нарівні з господарями-чоловіками. Вдову гріх було скривдити, громада завжди заступалася за неї, допомагала в обробітку поля, будівництві житла. Вдовина доля не була радісною, але вдови та сироти мали Божу опіку. Характерна колядка для вдови, зафіксована на Галичині ще у першій половині XIX сторіччя.

Ци дома, дома хороша вдова
Ци дома, дома хороша вдова?
Кажуть служеньки, що нема дома,
А ми знаємо, що є она дома.
Ой ходить собі в новій світлоньці
Та й носить ключі при лівій руці.
Єдні ключики та від світлоньки,
Другі ключики – від комороньки.
Носить ключики все дрібненькії.
Все дрібненькії, не єднакії.
На подвір'ячку грушечка щепка
Красно зацвіла, та не зродила.
Як з грушки щепки цвіточок паде,
То ж так удовин світочок іде¹⁶.

Аналізуючи велику кількість колядок та щедрівок, обрядово-звичаєву сферу взаємин жінки і чоловіка, не можна не помітити, що роль жінки в календарних обрядах вельми значима. На Холмщині і Підляшші, де заховалися реліктові сюжети в різдвяній народній пісенності, мати виступає як міфічна особа, яка забезпечує урожайність, тобто, вона стоїть поряд Творця. Ось надзвичайно цікавий приклад колядки з Холмщини.

Васильова мати пуошла гоготати,

На нове літо, роди, Боже, жито,
Жито, пшеницю, говес, сочовицю.
З того колосочка буде жита бочка.
За теї кучки гречки будуть палюшечки.
Гу! Гу! Гу! Дайте того, що на рогу!
Кишки, кубаски, ложечку кашки!...¹⁷

Християзована давня колядка вказує нам на роль святої Марії, яка виступає у святій Трійці.

А в тій церковці три гроби стоїть,
А в першому гробі Сус Христос лежить,
А в другому гробі святий Ілія,
А в третьому гробі свята Марія.
Над Сусом Христом свічі палають,
Над Ілійою свічі палають,
Над Марією рожа процвіла.
А з тої рожі вилетів пташок.
Не є то пташок, то Божая сила,
Що по всьому світі
Людей розмножила¹⁸.

Якщо уважно подивитися на велику кількість жіночих статуєток з часів палеоліту-мезоліту в Східній Європі, на культ діви Марії, на уславлення жінки в українських колядках та щедрівках, то можна зробити припущення, що в них заховався відгомін пракультурних традицій за якими жіноче божество було головним. Ідея матері світу, як найвищого Єства-Творця простежується в обрядовій поезії не тільки українців, але й литовців та багатьох інших народів. Ця тема, без сумніву, заслуговує на поглиблене вивчення. Джерело фольклору, особливо колядок та щедрівок дають для цього багатий матеріал. Часом мати

світу уособлюється з бджолою маткою. Такі приклади колядок найбільше збереглися на Поліссі.

Ой добрий вечор, пане господар,
Я твого двора да й не минаю.
Да й не минаю, да й звеселяю.
А в твоєму дворі минулит за гуде,
Шумит да гуде – бджолина матка йде.
Бджолина матка йде, роїки веде,
Роїки веде да й навчає:
– Садется, дѣтки, по новіченьку,
А я, старенька, по старіченьку,
Несете медки, медки солодки,
А я, старенька, – жовтиє воски:
Жовтиє воски Богу на хвалу,
Богу на хвалу, пану господару¹⁹.

Отже, культ праматері світу можна віднайти в усній народній творчості українців, що свідчить про давність колядок та щедрівок.

Про особливу роль жінки в родині і традиційному доіндустріальному суспільстві засвідчують високопоетичні образи жінки в усній народній творчості, де вона порівнюється з красним сонцем, королівною. Сила фольклорної традиції змогла пронести ці старовинні образи й відгомін первісного родового ладу через століття ще й тому, що вони знаходили певний ґрунт і в нових історичних умовах. Боротьба чоловіків з степовиками періоду Київської Русі – України, пізніше боротьба козаків з татарами, турками, постійні походи і війни висували жінку на чільне місце в родині і господарстві. Без чоловіка, який постійно перебував у походах і боях, вона вирішувала багато громадських і родинних справ.

Збереження найстаровинніших рис у фольклорі пояснюється також і такою його внутрішньою якістю, як полістадіальність, тобто нашарування поетичних

традицій та образів різних епох, рівнобіжне, органічно спаяне існування старого поряд з новим.

Осібну групу становлять колядки та щедрівки, в яких розкриваються шлюбні мотиви. Ця група колядок чи не найбільша. Зустрічаємо тут сюжети про плетення шлюбного вінка, про пошиття весільного одягу, гадання про свого судженого, про заміжжя, величання парубочої та дівочої краси, подарунки для милого і милої.

Невипадково дослідники звертали свою увагу на взаємозв'язок колядок і весільних пісень, подібність їх основних стилістичних ознак, сюжетів, образів. Популярним є мотив загадування загадок: як сокіл (пава) губить пір'я, з якого дівчина плете вінок. Про це мовиться у колядці "По горі, горі павоньки ходять" у багатьох варіантах.

Аналіз зразків весільних пісень свідчить про те, "...що серед них є ціла група, де закономірності ритміки і формотворення у своїй основі споріднені з колядками, хоча й мають багато специфічних рис"²⁰.

Архаїчні елементи в колядках та щедрівках збереглися в Подністров'ї, де українські етнічні землі сусідували з етносами південно-західної частини Європи. Українці тут входили в контакти з різними племенами Південної Європи та Близького Сходу. Окремі колядки добре зберегли міфологічні сюжети, споріднені у греків, народів Близького Сходу. У них також виразні мотиви продовження людського роду, одруження. Колядка "Ой рано, рано кури запіли" була очевидно відома і в Карпатському регіоні, на Покутті. В новіших записах зустрічається рідко, але зафіксована на Подністров'ї у ХІХ ст.

Ой рано, рано кури запіли

Ой рано, рано кури запіли,
А ще раніше пан Василь устав.
Ой устав, устав, три свічки зсукав.
При першій свічці личенько вмивав,
При другій свічці одежу вбирав,

При третій свічці коника сідлав.
А збирав він си та в гір по дівку,
Та в гір по дівку, та по вірмінку.
Вона до него переказала:
– Пане Василю, не труди коні,
Не труди коні та не шли бояр,
Бо я до тебе сама приїду.
Через поля йшла перепілкою,
Через ліси йшла чорнов гавкою,
Над село прийшла синов хмаркою,
На подвір'я впала дробен дощиком,
До хорім влетіла ластівочкою,
До хати ввійшла маківочкою,
За стів засіла невісточкою.
Чудо то була не невісточка
По вогонь пішла – золото несла,
Як куда ішла, вітром леніла,
Ніхто не знає, ди си поділа²¹.

В колядках та щедрівках зі шлюбними мотивами чимало цікавих спостережень щодо добровільного вибору пари у звичаях українців. Судженого вибирали за вподобанням серця, бо це була запорука щасливого сімейного життя. Ось яскравий приклад колядки "Ішла дівочка рано в неділку".

Ішла дівочка рано в неділку
Ішла дівочка рано в неділку,
Рано в неділку на водиченьку,
На водиченьку у кирниченьку,
Слухат ми, слухат – зозулька кукат.

– Та що ти, мила зозулько, кукаш,
В зеленім гаю весело літаш?
– Ой я літаю та й ізвіщаю,
Што я принесла веселу весну
І праславляю силу небесну.
А ти, дівочко, по гаю ходи,
По гаю ходи і квіток нарви!
І як сих нарвеш, віночок сплети,
Красни віночки домув понеси.
Бо прийдуть до тя в свати молодці,
Будуть видіти твої віночки,
Будуть просити твоєї ручки.
Із тих вибери собі милого,
Котрий промовить до серця твого.
Із тим ти будеш весело жити,
Весело жити й богу служити.

Чесноти відданиці, мудрість у дошлюбному спілкуванні також відбита у численних колядках та щедрівках. Дівчина не надається на підмову парубків, вона хоче вийти заміж з батькового дому з усіма почестями. Характерними колядками про гідність і цнотливість є "Й а в Косові на риночку", "Ходила Анна зеленим лісом", "Дівка Наталочка пшениченьку жала".

Дівка Наталочка пшениченьку жала

Приспів:

Святий вечір!

Пшениченьку жала, в три рядочки клала,
В три рядочки клала да не в'язала.
Прийшло до її три козаченьки:
– Годі, годі, Наталочко, пшениченьки жати,

Маємо тебе з собою взяти.
– Не беріте мене в чистому полі,
Заберіте мене в батенька в домі.
В батенька в домі три сторожі стоїть:
Перва сторожа – батенько за столом,
Друга сторожа – матюнка у порога,
Третя сторожа – братик в воротях.
Батенько за столом частує вином,
Матюнка в порога подарочки крає,
Братик в воротях коня сідлає.
Коня сідлає, сестру виряжає.

Відголоски давнього звичаю сватання дівчини до хлопця зафіксовані в описі України Бопланом та багатьох фольклорно-етнографічних джерелах. Активна роль нареченої у виборі своєї долі була характерною для Київщини, Полісся, Закарпаття, Волині. Зокрема, у весільних піснях Локачинського району Волинської області він простежується досить чітко. Наприклад:

Сама рова викопала,
Сама висипала,
Сама хлопця полюбила,
Сама висватала.

Ой щоб в мене такі очі,
Як у того горобця.
То я б собі висватала
Хорошого хлопця²².

На Житомирщині небажання дівчини прийняти чарку з рук нареченого вважалось відмовою і батьки не завжди могли змінити дальших хід сватання.

Старожили переказують, що й на Закарпатті в минулому дівчата на виданні робили так: займали перед себе воли та йшли від села до села, гойкаючи: "Ча, волики, ча! Кому треба невістча!" Якщо в сім'ї був легінь, що мав женитися, то дівку кликали до хижі. Котра більше волів гнала перед собою, ту скоріше кликали за невістку.

Дослідники до цього часу не звертали уваги на те, що і в колядках та щедрівках зустрічається сюжет, коли дівчина проявляє ініціативу при виборі судженого, що ще раз свідчить на користь побутування у минулому цієї давньої форми сватання, яка за певних історичних умов могла знову відновлюватися. Зокрема, чітко простежується така версія у колядках "Славен, славен молодець Михайло", "Ой серед села світла світлонька", "Захотів Іванко женитися", де дівчина відповідає хлопцеві: "Не шли до мене, не пиши до мене, Я то тебе сама буду, На твій двір дрібним дошем, А в твою хату любим гостем". Приклад такого освідчення є також щедрівка "а в сіночку на ганочку".

А в сіночку на ганочку,
Добрий вечір!
Там стоїть кінь ба й вороний,
На тім коні сідло ясне,
На тім сідлі панич красний.
Вона йому одписує:
"Через море рибонькою,
Через лісок пташенькою
Я до тебе! Не бий коня,
Не бий коня, не трать грошей,
Я до тебе сама буду"²³.

Слушно вважає Іван Франко групу колядок сюжетами про військові походи за пізнішу від попередніх груп.

До окремої групи колядок варто віднести різдвяні пісні про мандрівки парубка в світ, про парубків-витязів, про рідню парубка-воїна, про молодця-воїна, військові дружини.

Сюжети цих колядок відносять нашу уяву до князівсько-дружинних часів, військових походів за Дунай, до Царгорода.

Ще пізніші колядки містять спогади про татарські напади та козацькі війни. Можна сказати, що ця група колядок найменша за кількістю варіантів. Але вона досить була поширена у прикордонній смузі України, яка найбільше зазнавала нападів ворогів, зокрема, на Поділлі. Прикладом є колядка "Ой чий син молод та й ославився".

Ой чий син молод та й ославився,
Білим залізом огородився?
На тім залізі золоте крісло,
На тому кріслі там Толя сидить,
Там Толя сидить, стрілочку струже,
Стрілочку струже, ручки малює,
Приходить до нього батенько його:
– Кидай стругати, йди воювати,
Бо твої города турки обняли,
Турки обняли вмісті з татарами.
– Виведіть мені коня-косача,
Коня-косача й гострого меча.
Я тії турки висічу тутки,
А тії татари зажену далі²⁴.

Військові походи козаків, які були звичним явищем XVI – XVII сторіч звісно більше відбилися у побутових піснях. Однак, історична тематика не обійшла й жанру колядок. В них йдеться про війни з татарщиною, німцями, поляками. Свідченням такої теми є колядка "Молодець Іванко да поставив станю".

Молодець Іванко да поставив станю,

Приспів:

Святий вечір!

Да поставив станю ще й рубленую,
Помостив мостиноньку ще й золотую,
Да поставив стадо ще й воронес.
Золотая мостинонька провалилася,
Воронее стадочко потопилося.
– Ой не жаль мені сірогривого коня.
Як я на йому із трьох війсків утівав,
З першої війни – із татарщини,
З другої війни – із німещини,
З третьої війни – із полящини.
Що за нами турки, як на небі зірки.
За нами татари як чорні хмари.
А за нами поляки, як чорні галки.

Кінь був вірним товаришем у бойових походах славного лицаря. Він оспіваний у багатьох соціально-побутових, козацьких піснях, баладах. Зокрема, улюбленими піснями стали "Ой чий то кінь стоїть, та й сива гривонька?", "Ой куцу я кониченька в саду", "Ой коню мій, коню, коню вороненький", "Ой кінь біжить, трава шумить" та ін. Спорідненими з мотивами козацьких пісень є окрема група колядок, у яких йдеться про те, як молодець продає коня, а кінь виповідає йому як він вірно йому служив у походах в боротьбі з турками та татарами. Ось кілька прикладів таких колядок:

Коню мій, коню, коню вороненький

Коню мій, коню, коню вороненький!

Чи я тобі тяжкий, хлопець молоденький?
Чи я тобі тяжкий, чи моя зброя,
Чи моя зброя, чи моє здоров'я?
– Ти мені не тяжкий, ні твоя зброя,
Ні твоя зброя, ні твоє здоров'я,
Тільки мені тяжка натуронька твоя:
Як під гору їдеш, нагайкою краєш,
Як з гори йдеш, мене не тримаєш,
На битому шляху коршом не минаєш.
– Коню мій, коню, запродам я тебе,
Запродам я тебе в чужу сторону.

Історична реалія боротьби з турецьким поневоленням знайшли відображення і в колядках та щедрівках. Найбільш поширені сюжети, коли воїн перемагає турецького царя. Героїзм козака-молодця так вражає навіть переможеного, що він згоден віддати за нього свою дочку. Ось характерна колядка "А з поля, поля да туман устає".

А з поля, поля да туман устає,

Приспів:

Святий вечер!

А з-за туману Іванко їде

Да й під'їжджає під Царев-город,

Да й викликає царя з города:

Турецький царю, вийди на війну.

Воюватися, муштруватися!

Як із'їхатись, так і вдарилась:

Ударив копитами, як грім на небі,

Засяяли саблі, як сонце з хмари.

Під ними коні поприпадали,
Золотії гриви поприлягали.
Турецький цар другим наказав:
– Коли б я знав, чий то син воював,
То я б за його свою дочер оддав,
Свою дочер оддав, царство одписав,
Половину царства, третину щастя!

Походи до Царгорода, визволення України від турецьких загарбників часто фігурують у колядках. Сюжети їх, як правило, намовлені патріотичними мотивами. Прикладом можуть бути ряд колядок: "Гречний молодче, Сергійку-хлопче".

Гречний молодче, Сергійку-хлопче!
Ти п'єш, гуляєш, гадки не маєш,
Що твою Вкраїну турки зайняли,
Турки зайняли в полон забрали.
– Ой дайте мені коня-косача,
Коня косача, гострого меча,
Гострого меча, пучечок свічечок,
То я тих турків конем дожену,
Мечем висічу, огнем випечу,
Свою Вкраїну назад заверну,
Назад заверну краще обсажу.
Обсажу її аж на три селі:
Першеє село все старими людьми,
Другеє село все парубками,
Третее село все дівоньками.
Старії люди – для порадоньки,
Молоді хлопці – для охотоньки,
Молоді дівчата – для колядоньки.

***

Ой гордий, пишний, гречний молодче

Ой гордий, пишний, гречний молодче,

Гречний молодче, Іване-хлопче!

Ти п'єш, гуляєш, ні об чім не дбаєш,

Вже ж твій Поділ турки заняли,

Турки заняли, в свій край погнали.

– Виведіть мені вороного коня,

Винесіть мені гострого меча,

Я тої турки сто гін дожену,

Я в них свій Поділ назад заберу.

Зібрав військо, аж землі тяжко,

Повів військо під Царський город...

Значно більша група колядок все ж стосується головної теми в житті людини. Це одруження, щасливе родинне життя. І тому в численних колядках батьки радше випроводжають свого сина за невісткою. Мотив шлюбної життєвої дороги панує в таких колядках та щедрівках. Ось щедрівка з Поділля. "В сінцях, сінцях місяць сходить".

В сінцях, сінцях місяць сходить,

Приспів:

Щедрий вечір, добрий вечір,

Добрим людям на здоров'я!

Там пан Роман сіно косить,

Сіно косить, коням носить:

– Ой їж, коню, наїдайся,

Три дороги сподівайся:

Одна доріженька – до батенька,

А другая – до матінки,
А третя – до дівчини.
Там дівчина полюбила,
Хусточкою подарила,
А якою? – Шовковою,
А братіка – шапочкою,
А сестрицю – биндочкою.

Деякі колядки можуть стати допоміжним матеріалом у з'ясуванні самої назви України, яка трактувалася в російських шовіністичних працях, як "Окраина". Численні фольклорні твори, у тому числі й колядки засвідчують, що "Вкраїна", "Українська" означала центр держави, куди легіні відправлялися за нареченою. Безсумнівна давність цієї групи колядок, як і давня назва нашої держави. Наводимо приклад двох таких колядок, хоч їх значно більше.

За горою не дзвін дзвонить

За горою дзвін дзвонить,
Не дзвін дзвонить, місяць сходить.
А на новій стайні огонь сяє.
Так Грицуненько коника сідлає,
Єму матенька свічечки тримає,
Свічечки тримає і его питає:
– Куди ж поїдем, мій синоньку,
Мій синоньку Грицуноньку?
– Поїду, Матінко, на Україноньку
Собі по дівоньку, вам по невістоньку.
Там дівонька багатая,
В будень ходить у блаваті,
А в суботоньку в оксамиті,
А в неділеньку в щирім злоті.

***

Ой пійте, пійте рано, куройки

Ой пійте, пійте рано, куройки,

Приспів:

Рано, рано, дуже ранейко!

А Василейко якнайранше встав,

Якнайранше встав, три свічі зсукав.

При першій свічці личейко вмивав,

При другий свічці рушником стирав,

При третій свічці коника сідлав.

– Ой їдж, конику, дрібнейке сіно,

Ой пий, конику, студену воду,

Бо поїдемо на Вкраїнойку,

На Вкраїнойку по дівчинойку,

А батейкові по невістойку.

Ой щоби пряла той лен тонейко,

А батейкові на кошулейку.

Дитячі колядки та щедрівки.

Варто звернути увагу на етнопедагогічні чинники в усній народній творчості. Найяскравіші вони проявлені саме у групі дитячих колядок і щедрівок. Міжособистнє спілкування, прилучення до традиційного коду етнокультури відбувалося під час святкового дозвілля. Емоційний, фантастичний світ казок, легенд, колядок й щедрівок будив творчу уяву дітей, формував почуття добра, розуміння краси довкілля, виховував повагу до старших. В Україні ще на початку ХХ сторіччя зберігалася в живому побутуванні велика група дитячих колядок. Є серед них дуже давні. Зокрема, на Поділлі була поширеною колядка "Ой в ліску, в ліску листя на грабі".

Ой в ліску, в ліску листя на грабі,
Заколядуймо ми своїй бабі.
В нашої баби добрая душа,
Винесе вона цілого книша,
До того книша ціла ковбаса.

Майже на усій території України побутувала колядка у варіантах "Бігла теличка з беріжечка".

Бігла теличка з беріжечка
Та й забігла до діда в двір.
– Я тобі, діду, заколядую, винеси пиріг.
Не винесеш пирога, візьму вола за рога.
Ксоб, ксоб, бичку, на ту беріжечку!
А ти, пане-діду, давай паляничку!²⁵

Дитяча група колядок та щедрівок є давнього походження. Етнографи, фольклористи записували їх ще на початку ХІХ сторіччя. До таких цінних першоджерельних матеріалів народної пісенності є записи дитячих щедрівок братами Осипом та Федором Бодянськими на Полтавщині, Київщині, Чернігівщині у 1830 – 50-тих роках ХХ ст. Вже тоді фольклористи робили спробу жанрового розподілу пісень і виділяють дитячу групу. Ось кілька прикладів з їх зібрання:

Сидить дядько на стільці,
Вбувається в постільці.
А дядина мордується,
Що дядько не убується.
Здоров, дядьку, ізноси,

А мені ковбаси даси!

***

Щедрик, ведрик,
Дайте вареник.
І грудочку кашки,
Кільце ковбаски.
А ще ковбасу –
Додому понесу.
А ще кишку –
З'їм у запічку.
Давайте хутко,
Побіжу прудко:
Коротка свитка –
Ізмерзла литка²⁶.

Велику збірку дитячих колядок, щедрівок, віншівок, привітань зібрано в серії "Усна народна творчість" в збірці Колядки та щедрівки (К., 1965), яка дає найбільш повне зібрання жанру.

Найбільш поширені варіанти "Щедрик, ведрик, дайте вареник, кільце ковбаски, грудочку кашки..." Є досить короткі за формою, як наприклад,

Щедрий вечір, щедрівниця,
Добра з маслом паляниця.
А без масла не така,
Винесіть, дядьку, п'ятака.

***

Щедрик, бедрик, винесіть вареник,
Грудочку кашки, кілечко ковбаски.
Винесіть книги, бо впустю в хату миш.
Винесіть ковбасу, бо всю хату рознесу!

Дитячі колядки та щедрівки за своїм змістом і мотивами варто віднести до найдавніших. Переважно звучать аграрні мотиви, згадуються давні святвечорові страви, символи небесних світил, обрядовий різдвяний хліб. Найцікавіші з них, це "Ой коляда, колядиця".

Ой коляда, колядиця!
Дайте маку і кутиці.
Як не дасте, откажіте,
Моїх ніжок не знобіте.
Мої ніжки невеличкі,
Покупіте черевички,
Черевички самішніі,
А пальчики біляніі.
Ой коляда, колядень!
Як уночі, так і вдень!
Я уночі не піду,
Бо собачки нападуть,
Колядички одберуть.

***

Ой коляда, колядиця,
Дайте мачку до кутиці.
Як не дасте, одкажіте,
Моїх ніжок не знобіте.
Я дитинка маленькая,
В мене ніжка босенькая.
Вечір добрий, дайте пиріг довгий!
А швидше там виносьте
Та людей не морозьте!

***

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця,
Й а без меду не така,
Дайте, дядьку, п'ятака.
Одчиняйте скриньку
Та давайте сливку,
Одчиняйте сундучок
Та давайте п'ятачок.

***

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з маком паляниця,
А без маку – не така.
Дай, хазяїн, п'ятака!
Як не даси п'ятака,
Я вола – за рога,
А кобилу – за чуприну
Та й поведу на тічок.
А з тічка – в кабачок
Да проп'ю за п'ятачок!

***

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця.
А без меду не така,
Дай, дядько, п'ятака!
Як не даси п'ятака,
Возьму вола за рога,
А кобилку за чупринку
Та й поведу на могилку,
А з могилки – на тічок.
Дай, дядько, п'ятачок!

А ти, тітко, гривню,
Щедрий вечір, добрий вечір!

Жартівливі дитячі колядки й щедрівки зберігаються у південно-західних регіонах, де фольклорні традиції значною мірою втрачені. На Кодимщині діти співають:

Я дівчина маленька,
В мене платтячко рябеньке,
Я не знаю ні "аз", ні "буки",
Тож даруйте щось у руки²⁷.

Велика кількість коротких двохрядкових традиційних різдвяних формул заслуговує на увагу з проблеми їх сучасного застосування і відродження. Оскільки останніми роками у містах і селах досить активно спостерігається своєрідний "ренесанс" народного звичаю колядування. Хлопчаки і дівчатка, зовсім не знаючи народних пісень, вивчили одну:

Колядин, колядин, я у батька один.

Дайте, тітко, гроші, будете хороші.

Це скоріше вже з сфери бізнесу, а не народних традицій колядування. Тому вважаємо, що в школах діти повинні по-справжньому вивчати багатющу усну народну творчість, знати традиції, за якими засівали тільки хлопчики, а дівчатка – лише щедрували й колядували. Подаємо короткі формули-колядки з дитячого репертуару.

Колядин, колядин

Колядин, колядин, я у батька один.

Мені не дивуйте, ковбасу лаштуйте.

Колядин-дин, я бабусю, один.

Винеси мені пиріжечок та положи у мішечок
З руками, з ногами, щоб бігав за нами.

Колядин, колядин, а я в батька один,
В порватім кожушку, винесіть пампушку.

Колядин, колядин, а я в батька один,
Коротенька юпочка, винось, бабка, бубличка!
Коротенький кожушок, винось, бабка, пирожок.

Чи ви туркове

Чи ви туркове. Чи ви жидове,
Чи в вас печене ще не готове?
Даріть, не даріть, та нас не баріть.
Холодні святки, короткі свитки –
Померзли литки.

Ще одним важливим компонентом різдвяно-новорічної обрядовості є давня традиція в Україні ритуального рядження, карнавалу. Широке розуміння карнавалу як універсального обрядово-видовищного і світоглядного феномена, властивого певною мірою майже усім цивілізованим народам світу ще не знайшло достатнього висвітлення в науковій літературі.

Досить багато для дослідження цієї проблеми в Україні зроблено етнологом Олександром Курочкіним. Він вперше глибоко розкрив і проаналізував узвичаєне рядження українців на календарні свята. Він вбачає в обрядовому маскуванні українців два історичні пласти: народний і церковний. На його думку, "Перший включає типи і образи ряджених, які сформувалися задовго до прийняття християнства чи, виникнувши за доби його панування, не були пов'язані з клерикальною традицією. По суті, мова йде про давні язичницькі й пізніші маски світського змісту. На відміну від них, переодягнуті

й відповідно екіпировані персонажі драматичних вистав другої групи відверто демонструють свою спорідненість з колом євангельських легенд, тобто ведуть родовід з першоджерел церковної книжності²⁸.

Ключовим у плані висвітлення генезису карнавальних обходів з "козою" є обряд приурочений до свят Маланки і Василя. Він має досить давню дохристиянську основу. Подаємо короткий нарис святкування другого важливого етапу різдвяно-новорічного циклу.

13 січня – свято Маланки. На Правобережжі (Поділля, Волинь) варять кутю і звать цей вечір “Багата кутя”. На вечерю також готують 12 страв, але вже скоромних. Напікають калачів, книшів, пирогів для щедрувальників та посівальників.

Ввечері щедрують. Ходять ряджені, водять “козу”, співають щедрівки з побажаннями врожаю, добра, щастя в родині. Пізніше дівчата збираються ворожити про долю. Ворожіння – як на Андрія: тут і коржик, замішаний на воді, і запалені свічки...

Старші люди примічають за погодою. Коли небо зоряне, то буде врожай на горох, ягоди, добре розводитимуться курчата та інша домашня птиця. Увечері на Маланки господар робить з дідуха перевесла, йде до саду, перев’язує яблуню і примовляє: “Я тебе перевеслом назначу, що з тебе буде – в маю побачу. Як не будеш цвіту мати у маю, то я тебе, як яловку, зрубаю”.

14 січня – Василя. Новий рік. Дівчата вранці кладуть у воду, якою вмиваються, червоне намисто, щоб бути вродливими, хлопці набирають у торбинки різного збіжжя (жито, пшеницю, овес, ячмінь) і йдуть засівати, вітати родичів, сусідів з Новим роком. Але ніколи не засівали гречкою і горохом, бо то віщувало нечисть і сльози. На Підляшші у цей день ходили ряджені, що мало назву “тоготуха”, також водили й козу.

Палітра новорічних побажань в українців багата. Подаємо лише кілька зразків. На Уманщині, засіваючи у хаті, парубки кажуть: *“Будьте здорові з Новим роком! Даруй, Боже, щастя, долю, всього вволю, а хліба найбільше! А до*

*хліба посилає, Боже, капусту, буряки, огірки, щоб діждали садить і поливають,
а після в добрім здоров'ї споживать!"*

На Прикарпатті посівальники зичили господарям:

Дай же вам, Боже, у полю роду,
У полю роду, у хаті згону,
А на тих нивах рясні ячмена –
В перо пернисті, в зерно зернисті,
В зерно зернисті, в колоси колосисті.
Роди ж ти, Боже, в городі зілля,
В городі зілля, в дому весілля.
Вінчуємо вам щастям, здоров'ям,
Шасливі свята, многії літа!

На Чернігівщині засівальники речитативом співали:

Ходить Ілля на Василя,
Носить пугу житяную.
Де махне – жито росте.
Роди, Боже, жито, пшеницю,
Всяку пашницю.
У полі ядро,
А в домі добро!
У полі – колосок,
А в домі – пирожок!

Або ж:

Сію, вію, посіваю на Новий рік!
Зароди, Боже, жито, пшеницю

І всяку пашницю!
У полі ядром,
А в дворі добром.
У полі копами,
На гумні стогами,
В кліті коробами,
В печі пирогами,
А на столі хлібами.
А ви, пане, знайте,
По п'ятачку дайте.

На Чигиринщині Аг. Кримський записав у 30-х роках ХХ століття такі новорічні побажання: *“На щастя, на здоров'я, на Новий рік! Роди, Боже, жито-пшеницю, всяку пашницю, на оборі бика й телицю, а на кошарі – барана й ягницю, а в скрині – грошей криницю, а на лежанці – дітей копицю, щоб за припічок бралися та на піч видиралися!”*

У центральних областях України посівальники примовляють: *“Ой роди, Боже, жито-пшеницю, всяку пашницю! Добридень! Будьте здорові з Новим роком та з Василем! На щастя, на Новий рік, щоб краще вродило, як уторік: жита-пшеницю, всяку пашницю, коноплі під стелю, а льон по коліна, щоб у вас, хрещених, голова не боліла! Добридень! Будьте здорові з Новим роком, добрим здоров'ям”*.

Старші люди, коли ввечері йдуть на гостину в Новий рік, то вітаються певною словесною формулою: *“Помагайбі! Будьте здорові з Новим роком, з новим щастям! Прийшов Новий рік, приніс новий хліб по сім стогів в купі, воли на оборі, а хліб у коморі, повний хлівець овець, теличок-ялівничок і запічок – діточок”*.

У традиційній культурі колядування й щедрювання важливе місце посідало ряження, маскування, народні ігри, що характерним було і для багатьох інших європейських народів.

У різдвяних святах часто брав участь вертеп – пересувний ляльковий театр, який був досить поширений в Україні в XVIII – XIX сторіччях. Театр виступав з виставами на ярмарках, на площах, в домівках заможних людей.

Перші письмові згадки про вертеп в Україні припадають на середину XVII сторіччя, але перші записи вертепних драм зроблені значно пізніше.

Театр був дуже мобільний. Вертепник, який стояв за спеціальним дерев'яним двоповерховим будиночком, що мав прорізи у нижній частині, виконував цілі сцени дерев'яними ляльками на дротиках. Він співав, говорив за кожен дійову особу іншим голосом. Часто інсценізувалися релігійні легенди про народження Ісуса Христа і жорстокого царя Ірода, який наказав убивати всіх дітей, а потім сам ніс кару. Окрім різдвяної драми-вистави ставилися й побутові сценки, де персонажами виступали Запорожець, Турок, Москаль, Жид, Піп. Завдяки яскравості, виразності етнографічно-фольклорного характеру, виконанню народних пісень, танців, жартів вертеп був дуже популярним на території західних регіонів, Полісся. Він близький до білоруської “бетлейки” (від слова Бетлеєм – Віфлеєм) та до польського народного театру під назвою “шопка”.

Походи гурту колядників із зіркою і рядженими були більш поширені в центральних та лівобережних регіонах. Ще на початку XX сторіччя здебільшого на щедрівку, тобто на Маланки, ватаги хлопців ходили від двору до двору і, зайшовши до хати, казали: “Добрий вечір, пане господарю, щедрий вечір! Чи можна щедрувати з козою? Благословіть козу вести”. Господар завжди запрошував: “Заходьте, будьте ласкаві, співайте і нас звеселяйте, а ми в боргу не залишимося”. Тоді ватага кличе до хати “циган”, парубків з “козою”. Відомі різноманітні маски кози. Це переважно вирізані з дерева голова і роги, очі робили з бляшанок, гудзиків. Виконавець ролі “кози” був накритий кожухом або плахтою. “Козу” водив “дід”, він і заспівував обрядову пісню “кози”, і починалося справжнє театральне дійство. “Коза” падала, вмирала, потім піднімалася, танцювала, вибрикувала. Ритуальний танець “кози” виступав символом родючості, енергії, багатства й сили. Подаємо один з варіантів

текстів пісні при водінні “кози”, відтворений Гнатом Хоткевичем у 30-ті роки ХХ століття на Слобожанщині.

– Станьте у ряду – я козу веду.

Чи позвольте козі скакати?

Го-го-го, коза. Го-го-го, сіра.

Гоп-гоп, ти сіренька.

Гоп-гоп, ти маненька.

Кричи, коза, ме-е-е-е...

Ой на горі коза з козенятами,

Під горою вовк з вовченятами;

Ой вискочив вовчок

та козу за бочок;

А вовченята та за козенята;

Як пішов той дідок

На високий горбок

Та й устрелив козу

Під правее ребро.

А в праве вухо –

Аж потекло юхо,

Крізь полотенце –

Аж у саме серце.

Пуць! Коза впала,

Та й нежива стала,

Навіки пропала...

А ти, міхоноша,

Та не плач, не ридай,

Візьми дудочку,

Напни козі жилу,

Щоб коза встала

Та й потанцювала.

Надимає жила. Надимає жила,
Надимає, надимає, надимає,
Будь коза жива!
Кричи, коза, ме-е-е!
Ой ти, козухно, ой ти, матухно,
Ой розходися, розвеселися,
Ей-ей-ей-ей...
Як устав наш козел,
Та пішов наш козел,
Та на ножечках,
Та на рожечках,
Та на ручечках,
Та на пучечках,
Та на копиточках
Та на коротеньких,
Та на золотеньких.
Скоч, коза, до порога!
А скоч, коза, до порога!
Де коза туп-туп –
Там жита сім куп,
Де коза ногою –
Там жито копою,
Де коза хвостом –
Там жито кустом,
Де коза ходить
Там жито родить,
А де не буває –
Там вилягає.
Ей-ей-ей-ей ей...
Як устав наш козел

Та пішов наш козел,
Ой та й микаючи,
Ой та й рикаючи,
Та шукаючи,
Та питаючи,
Короля в полі,
Господаря в домі.
Щоб сьому господину
І коровки були,
І не врочливїї,
І молочливїї,
І овес-самосїй,
І ячмінь-колосїй,
І пшениця-сочавиця,
І горох-поторох.
Он пан іде,
Коляду несе
І коробку вівса,
А назверх – ковбаса.
А ще того мало,
Дайте кусок сала,
Хазяїну і хазяїці
На многая літа.

Аналізуючи рукописні й опубліковані записи дійства "Кози", можна прийти до висновку, що його архаїчне ядро складає подана пісня з сюжетно пов'язаною з нею і синхронізованою в часі пантонімою, яку виконують учасники обрядової процесії. Дослідники встановили, що пісня, яка виконується, позбавлена християнських мотивів і є культово-магічною, де найяскравіше помітний аграрний культ, мотив першотворення. Цілком

слушною думкою з приводу міфологічного змісту новорічного дійства з "козою" можна вважати слова І.С.Нечуя-Левицького про те, що в обрядах, колядках, щедрівках, "як у зерні, дійшли до нас поганські догми, бо народі нічого так і не стереже, як релігійні обряди й релігійні пісні, а сама їхня віршована форма оборонила їх од вольних змін гуляючої й вольної фантазії"²⁹.

Безперечно, що в сучасному обрядовому житті українців Канади більшість давньої мотивації колядок, щедрівок, новорічних дійств давно забута. Але знакова символічна ідея багатьох обрядів виступає як традиція, переходить в ігрово-розважальні дійства. І символічний код побажання добра, щастя через традиційну символіку (дідух, калач, подарунок, колядка, щедрівка) має глибоко морально-естетичний аспект.

ВИСНОВКИ

Досліджуючи функціонування народної творчості на материнській землі, її автентичні форми і збереження, культивування традиційної культури серед українців Канади, можна віднайти спільні закономірності розвитку національної культури і специфіку, відмінні риси покутування етнічної культури в чужомовному, іноетнічному середовищі.

Етнічна культура, особливо її духовні елементи, які втілені у звичаях, обрядах, піснях, колядках, щедрівках є важливою запорукою життєдіяльності етносу. Щодо етнічності, то вона є своєрідною формою солідарності групи людей одного кореня для здійснення яких-небудь соціальних, культурних завдань. Етнічна єдність розкривається через усвідомлення внутрішньо-етнічної солідарності та сприйняття своєї групи як частини цілісного самостійного етносу.

Українці Канади вбачали у збереженні рідної мови, культури, традицій основний сенс свого існування на далекій від України канадській землі. Важливим було не згубити культуру своїх пращурів, бо ця втрата за розумінням етнічної спільноти, привела б до духовного знищення, деморалізації людей, черствості і бідності. Це розуміли не тільки українці, але й мудрі представники влади в Канаді.

Ще у 1936 році Генерал-Губернатор Канади лорд Твідсміор, перебуваючи серед українців, сказав дуже промовисті слова, які не втрачають своєї актуальності й сьогодні. Він виголосив цю знаменну промову так: "Я бажаю вам сказати одно: Ви прийняли обов'язки й лояльність з моменту, як набули привілеїв канадійських громадян. Одначе, я хотів би, щоб ви так само пам'ятали свої старі українські традиції, свої гарні ручні роботи, свої народні пісні, танці, свої народні легенди. Я не вірю, що якийсь нарід може бути сильним, коли він не пам'ятає і не захоче зв'язку із всією своєю минувиною. Ваші традиції є всі вартісні причинки до нашої канадійської культури, що не може бути відбиткою лише якоїсь однієї старої речі. Вона мусить бути новою речю, створеною

працею всіх елементів, що складаються на націю... Ви всі будете добрими канадійцями, якщо будете такими ж добрими українцями". (Білецький Л. Українські піонери в Канаді (1891 – 1951) Вінніпег, 1951).

Ці виступи спонукали українців Канади до культурно-національної роботи серед українців, посилення руху за відродження звичаїв, обрядів.

Проте вагомою складовою поетичного загально-українського різдвяно-новорічного календарно-пісенного циклу, як уже зазначалося є обрядовість канадців українського походження, які розвинули в місцях нових поселень своєрідну культуру. Вона має свої особливості, що і відображено у цьому дослідженні й потребує певних висновків.

Простеживши основні шляхи еволюції українських свят зимового циклу можна зробити певні узагальнення, що характеризують порушену проблему в цілому.

1. З плином часу змінюється зовнішня форма і характер відзначення свят, але незмінними залишаються ідея і ряд домінантних функцій, що відповідають корінним прагненням людей, а саме: забезпечити добробут і щастя, які у сприйнятті сучасників асоціюються з професійною кар'єрою; побажання добра, здоров'я і довголіття; передбачення майбутнього і вплив на нього.

У сучасному житті можемо констатувати неухильне скорочення обсягу обрядової частини в проведенні Різдвяних свят. Щораз більшої уваги нині приділяється організації та проведенню святкового дозвілля: концертам, забавам, громадським та родинним зібранням, котрі майже позбавлені ритуальних елементів. Однак зменшення ролі обрядових елементів не означає їх відмирання, вони і далі відіграють важливу роль у системі людських стосунків, зокрема під час святкування Різдва Христового.

Сучасні традиції зимового циклу докорінно відрізняються від своїх історичних попередників. Цей фактор є закономірним і природним, бо в традиціях, як у дзеркалі, відображається нова ідеологія, вони акумулюють у собі нову якість соціального часу в умовах канадського суспільства, зображують нові стосунки в родинному і громадському житті.

На сьогодні змінилася сама функція свят: від етнодиференційної до етноінтегруючої, котра має здатність об'єднувати людей не лише за національною або конфесійною приналежністю, а й на підставі ідейної та моральної єдності.

2. Без сумніву, після прочитаного виникає запитання: "Чому українці Канади продовжують розвивати і передають молодшим поколінням свої традиції, обряди, культуру? Що спонукає четверте, п'яте покоління канадців українського походження дотримуватися національних звичаїв, більш того трансформувати і пристосовувати їх до вимог часу і канадських умов життя? Щоб відповісти і пояснити цей феномен потрібно розглянути кілька причин, які, на мою думку безпосередньо стосуються цього питання.

Збираючись разом з нагоди свят, люди відчують себе частиною великої громади, тим самим утворюючи своє українське походження, адже календарні традиції, звичаї і обряди є тим цементуючим матеріалом, який віками зберігав національну ментальність українців.

На спільних святкуваннях налагоджується духовний зв'язок між представниками старшого, середнього і молодшого поколінь. Причому, повторюючись з року в рік у такій самій формі, свята сприймаються і засвоюються молодшим поколінням вже як традиція. Таким чином звичаї передаються від покоління до покоління. Для молоді свята розширюють коло їхніх знайомств, дружніх контактів, а для старшого і середнього поколінь вони є нагодою зустрітися зі своїми давніми знайомими та приятелями.

Велике значення мають традиційні українські страви, котрі приваблюють не лише українців, а й гостей свят, представників інших національностей.

Неабияке значення має музичний супровід свят, колядки та щедрівки, хоровий спів, музичні ансамблі, так звані "оркестри", які на основі улюбленої української народної музики створюють святковий настрій.

Особливою увагою і любов'ю користуються добре підготовлені концертні програми, на які з цікавістю очікують присутні.

Усі ці фактори у сукупності сприяють не лише приємному проведенню часу, але й дають можливість і надалі утримувати та передавати українські традиції, звичаї та фольклор наступним поколінням канадських українців, все більше й більше зливаються із загальноканадською культурою.

3. Процес асиміляції неминучий, його не можна зупинити, як і не можна зупинити час. Асиміляція тісно пов'язана з поняттям "соціальний час", який нам показує, що українська спільнота в Канаді має своє домінуюче відчуття часу залежно від історичного етапу її розвитку. А.Гуревич зазначає: "Це відчуття часу не завжди і не повністю відливається в поняття, воно не філософське". Його скоріше можна виявити як певний глибинний шар невідрефлектованого колективного світосприймання" [6, 211]. Аналіз "соціального часу" дозволяє нам проникнути в сферу соціальної і етнічної психології. Поняття "соціальний час" дає змогу зрозуміти зміни не лише в історичному або політичному аспекті, але й зміни, які відбуваються на цій основі в свідомості і мисленні людей, зміни в їхній психології і світобаченні. Саме такі фактори, як еміграція в інше класове суспільство, з іншими кліматичними умовами, мультиетнічним середовищем з новими житловими та побутовими умовами, сприяли формуванню нового світогляду людей, переоцінці традиційних явищ, відбору найкращих зразків національного фольклору, які, пройшовши столітню перевірку часом та випробування в нових умовах, або зникали, або виживали і збагачували загальну скарбницю канадської багатонаціональної культури.

Велике значення в асиміляційних процесах відіграє також вищий ступінь освіченості молодого покоління українського населення, а звідси - і їхня активна професійна зайнятість у канадському суспільстві. Молодші покоління сприйняли найкращі елементи української традиційної культури, органічно поєднавши їх з канадською культурою, мовою і звичаями, котрі є також рідними для них, бо вони в них народились, виростили і живуть. Таким чином фактор асиміляції тут має позитивне значення, бо дає можливість розширити світогляд людей і доповнити та збагатити їх національну культурну спадщину найкращими зразками культури інших етнічних груп.

У чому ж полягає причина, що українські традиції і фольклор функціонують на канадському ґрунті? Чому передаються вони старшою генерацією молодшим, від батьків до дітей? Починаючи від перших українських іммігрантів, котрі перенесли з собою у Канаду великий культурний спадок і, відірвані від рідної домівки, по-новому усвідомили його цінність. Матеріальне благополуччя не зменшило ностальгії, не стерло постійної роздвоєності в душі. Коріння кличе. І цей поклик як генетичний код нації, передається від покоління до покоління, він дає силу і живучість традиціям, і він дав поштовх для створення фольклору і звичаїв української діаспори. Хоч у творчості та обрядах спільної культури українців Канади є багато новацій в сюжетах, у лексиці, однак незмінним залишається в ній "кровний генотип", котрий пов'язує її з культурою українського народу.

Українські традиції в Канаді сприяють міжнаціональним культурним контактам, поширенню етнокультури українців в мультиетнічному середовищі Канади.

В умовах діаспори ця справа збереження культурної спадщини була і є досить складною. По-перше, процеси в культурній ділянці відбувалися в складній ситуації різноманітності поглядів, концепцій, моделей. Монолітності, цілісності, однастайності думок часто бракувало.

По-друге, українці Канади усвідомлюють спільні генетичні витоки, але проживають на іншому поліетнічному ґрунті, постійно адаптуючись, пристосовуючись до нього. Часто виникають протиріччя між інноваціями в канадській культурі і національними традиціями і звичаями. Особливо це характерно для молоді, яка швидше прагне адаптуватися, влитися в середовище канадського суспільства.

Ці причини спонукали національно свідомих українців Канади більше уваги звертати на етноконсерванти, якими, безперечно, й найбільшою мірою стали канадські звичаї та обряди. Вчені справедливо вважають, що світогляд, базований на вихованні за національними традиціями і смаками, діє протягом всього життя людини. Чинники традиційного культурного походження, які,

переносяться в іноумови, роблять на емігрантів значний вплив, який свідомо або підсвідомо спонукає переселенців до відтворення національного колориту в поліетнічному іносередовищі.

Специфіка акультурації в умовах Канади полягала в тому, що календарні свята, зокрема різдвяні, були винесені за межі родинної оселі, а відбувалися в клубах, робітничих залах, біля церков. Тому на колядках й щедрівках поселенців в Канаді більш помітний вплив християнізованих нашарувань, зі значною втратою первісних сюжетів обрядової поезії.

З іншого боку помітна деяка законсервованість календарних обрядів саме локальних форм, переважно пов'язаних з материнською територією виходців, насамперед Буковини й Галичини. Через зв'язок колядок із традиційними регіональними ритуалами у текстах пісень відбилися певні етнопсихологічні особливості буковинців і галичан.

На процеси збереження національної культури українців в Канаді значно вплинула урбанізація населення. Відомо, що до 1961 року чимало тих українців, що зберігали традиції, мову проживали в селах північно-західних територій Канади – Альберті, Саскачевані, Манітобі.

Але вже в 1981 році кількість українського населення, що жила в селищах міського типу зменшилася наполовину, що сприяло асимілятивним процесам серед українців Канади.

З дослідження стану етнокультури бачимо, що українська спільнота стикається з великими проблемами в боротьбі за збереження етнічної ідентичності. Але етнічна ідентичність, як і асиміляція, це не статичне явище, а динамічне, яке при своєчасній реакції спільноти може мати вплив на збереження культурної спадщини.

В цьому сенсі є важливими і життєво необхідними глибокі знання з розуміння автентичної культури. Саме це завдання спонукало до поглибленого аналізу українських календарних звичаїв та обрядів, зокрема колядок і щедрівок.

При вивченні етногенезу українського етносу важливим джерелом історичної інформації виступають традиційна обрядовість та обрядова поезія, усна народна творчість, які зберегли для нас свідчення далеких часів, палітру світоглядних уявлень наших далеких пращурів.

Розмаїтий духовний світ, етику, мораль патріархальної громади, української родини відобразила обрядові архаїчні компоненти різдвяно-новорічних свят. Чимало компонентів Різдва-Коляди безперечно сягають дохристиянських часів, мають виразні міфологічні сюжети, добре збережені первісні світоглядні уявлення українців про початок світу, про магію землі, природи, стихій, води, вогню, небесний світил.

Серед дослідників не виникає сумніву, що колядування – давній звичай різдвяних обходів із виконанням величально-поздоровчих пісень колядок і новорічних щедрівок та речитативних формул (віншівок). Зберігаючи локальні особливості звичаю подекуди група чоловіків, а здебільше ватаги неодруженої молоді, дітей, заходили на подвір'я кожної хати, славили господарів і їхніх дітей, бажали їм здоров'я, добробуту, врожаю, веселості, щасливого одруження, за що отримували певну винагороду – пирогами, ковбасою, збіжжям.

В основі цих обходів з колядуванням й щедруванням лежала магічна ідея "першого дня" (Різдва світу, Нового року), згідно з якою побажання, висловлені на Різдвяно-новорічні свята мали обов'язково збутися. Обрядове рядження в звичай водіння "Кози" є частиною зимового календарного обряду колядування, тому дійство розглядається у контексті всього святкового колядницького обходу і рядження.

Народні традиції колядування й щедрування, водіння "Кози" наприкінці XIX – поч. XX ст. підтверджують наявність у цих дійствах глибинного пласту світоглядних пережитків релігійно-магічної свідомості. До таких архаїчних компонентів можна віднести: уявлення циклічного часу й новоріччя як свято першотворення Світу, фольклорні мотиви "священного шлюбу" небесних світил, культ води і вогню, як світоутворюючі чинники, культ зерна в

міфологемі (зерно – рослина – зерно), культ пращурів і жертвоприношення (дідух, кутя, узвар) та ряд інших.

Група колядок найархаїчнішого змісту про творення світу в українській традиції добре збережена. В них зустрічаємо такі елементи, як космічне море, світове дерево як образ космосу-всесвіту, при чому в локальних варіантах таким деревом часто виступає і пшениця, або жито, птахи-деміурги, як творці світу. В християнізованих колядках Творцем світу виступає Христос.

Найбільша група українських колядок, яка пов'язана з первісним господарським і суспільним життям, так звані "величальні" колядки також намовлені міфологічним змістом, мають ту ж саму світотворчу функцію: наповнити світ дівочками, парубками, середніми й старшими людьми, збіжжям, добром.

Колядники самі в цей час виступають певною мірою міфічними творцями.

Поетичне порівняння господарів і їхніх дітей з місяцем, сонцем, зірками має сприяти здійсненню тих побажань, що висловлюються в колядках та щедрівках. Щоб "копоники, як звіздоньки", щоб поля були густі, колосисті, щоб "із снопочка – три з верхом бочки" було зерна, щоб "на городі зілля, а хаті весілля"...

Гіперболізм у колядках має конкретну мету і функцію, щоб все збулося. В цій площині колядки за функціональним значенням наближені до замовлянь, найдавнішого фольклорного жанру.

Окрему групу колядок, досить велику, становлять колядки величальні молоді з виразними шлюбними мотивами.

Пізнішу групу колядок, пов'язану з військовою тематикою, дослідники Ф.Колесса, Ів.Франко відносять до ранньокняжої доби. Вони мають певну відмінність від зовнішніх колядок і наближені до поетичних форм давньої літератури та до билинного епосу.

Досить велика й архаїчна група належить дитячим колядкам, щедрівкам, віншувальним формулам.

Певне місце займають колядки з біблійною тематикою, яка заслуговує на окреме дослідження.

В процесі християнізації в колядках відчутно помітні нашарування, доповнення формулами молитовно-бажального звернення до Бога: "Роди, Боже, жито, пшеницю..."

Особливість українських колядок полягає в наявності великої групи колядок з вшануванням жінки-матері, господині, які можна розглядати як міфологічні образи Матері-Творця світу, праматері людського роду.

Безсумнівно, що дослідження колядок й щедрівок дають надзвичайно цінний матеріал для культурно-історичних етнологічних пошуків при вивченні українського етносу, як на його прадавній території, так і в діаспорі. Народна поезія, її глибокий морально-етичний зміст є надійним етноконсервантом культури українців в Канаді.

¹Гримич Марина. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000 – С.88 – 103.

²Там само. – С.102.

³Борисенко Валентина. Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – С.19.

⁴Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. – Львів. – 1910. – С.68.

⁵Колядки та щедрівки. – К., 1965. – С.43.

⁶Гнатюк Володимир. Колядки і щедрівки // Етнографічний вісник. – С.47.

⁷Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – Спб. Т.III. – 1872. – С.140.

⁸Колядки та щедрівки. – С.45 – 46.

⁹Сосенко Ксенофонт. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора. – С.63.

¹⁰Колядки та щедрівки. – С.50.

- ¹¹Сосенко Ксенофонт. Вказана праця. – С.75.
- ¹²Гримич Марина. До питання про статус жінки в традиційному українському суспільстві // Етнічна історія народів Європи, 2000. – №7. – С.19.
- ¹³Гарасим Ярослав. Нові записи з древньої Овруччини: огляд жанрів та сюжетів // Полісся України. – Львів. – Вип.2. – 1999. – С.228.
- ¹⁴Колядки та щедрівки. – С.103.
- ¹⁵Там само. – С.128.
- ¹⁶Альманах "Русалка Днестровая" , 1837. – С.62.
- ¹⁷Рижик Єлизавета. Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя // Холмщина і Підляшшя. – К., 1997. – С.268.
- ¹⁸Таланчук О.М. Українознавство. Усна народна творчість. – К., 1998. – С.12.
- ¹⁹Галайчук Володимир. Календарно-обрядовий фольклор Овруччини: огляд мотивів та образів // Полісся України. – Вип.2. – Львів, 1995. – С.246.
- ²⁰Якименко Н.Д. Взаємозв'язок ритмічної структури колядок і весільних пісень // Народна творчість та етнографія. – К., 1984. – №5.
- ²¹Народні пісні з-над Дністра в записах Євгенії Ярошинської. – К., 1972. – С.204 – 206.
- ²²Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. – К., 1988. – С.26.
- ²³Колядки та щедрівки. – С.289.
- ²⁴Пісні Поділля. – К., 1976. – С.111 – 112.
- ²⁵Там само. – С.123.
- ²⁶Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських. – К., 1978. – С.76.
- ²⁷Кушнір В.Г. Народнознавство Одещини. Одеса, 1998. – С.104.
- ²⁸Курочкін Олександр. Українські новорічні обряди. "Коза" і "Маланка". – С.18.
- ²⁹Нечуй-Левицький І.С. Світогляд українського народу. (Ескіз української міфології). – К., 1992. – С.6.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Альманах *"Русалка Днестровая"*, 1837.
- Биковський Л. *Канада. Записки для переселенців*. – Подєбради, 1925.
- Білаш Б. *Англійсько-Українське шкільництво в державній системі Манітоби*. – Мюнхен, 1984.
- Білецький Л. *Українські піонери в Канаді /1891 – 1951/*. – Вінніпег, 1951.
- Богатырев П. *Вопросы теории народного искусства*. – Москва, 1971.
- Борисенко В. *"Буду свій світ різьбити, як камінь..." // Сценарій літературно-мистецького вечора*. – Київ, 1990.
- Борисенко В.К. *Весільні звичаї та обряди на Україні*. – Київ, 1988.
- Борисенко В. *Традиції і життєдіяльність етносу*. На матеріалах святково-обрядової культури українців. – Київ, 2000.
- Боровик М. *Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді*. – Мюнхен, 1977.
- Волошин І.О. *Джерела народного театру на Україні* – Київ, 1960.
- Воропай О. *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис*. – Мюнхен, 1958. Т.І. Репринтне видання. – Київ, 1991.
- Гавриш В. *Моя Канада і я*. – Едмонтон, 1974.
- Галайчук В. *Календарно-обрядовий фольклор Овруччини: огляд мотивів та образів // Полісся України*. – Вип.2. – Львів, 1995.
- Гарасим Я. *Нові записи з древньої Овруччини: огляд жанрів та сюжетів // Полісся України*. – Львів. – Вип.2. – 1999.
- Гнатюк В.М. *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1996.
- Гнатюк В. *Колядки і щедрівки // Етнографічний вісник*.
- Гримич М. *До питання про статус жінки в традиційному українському суспільстві // Етнічна історія народів Європи*, 2000. – №7.
- Гримич М. *Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців*. – Київ, 2000

- Грищенко О. *Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі.* – Київ, 2000.
- Гуцуляк М. *Українець – співтворець кордонів Канади й Аляски (історико географічний нарис).* – Ванкувер – Торонто, 1967.
- Євтух В.Б, Ковальчук О.О.
Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми. // Український історичний журнал. – Київ, 1991. – №9.
- Євтух В.Б, Ковальчук О.О.
Українці в Канаді. – Київ, 1993.
- Єндрієвська І. *Жива історія української культури в Канаді. // Українці.* т.1.
- Ігнатов В. Школьник В.
Українська діаспора: проблеми й перспективи // Філософська й соціологічна думка. – 1991. – №10.
- Історія селянства Української РСР.* – Київ: Наук.думка, 1967. – Т.1.
- Йопик А. Г. *Українсько-канадський Архів-музей Алберти. Пам'ятки Українських Піонерів Алберти.* – Едмонтон – Алберта, 1982.
- Канада 1918 – 1945. Исторический очерк.* – Москва, 1975.
- Канада: Краткий экономико-географический справочник.* – Москва, 1950.
- Килимник С. *Український рік у народних звичаях в історичному освітленні.* – Вінніпег, 1955. Т.І.
- Климаш Роберт. *Місце українського канадського фольклору в фольклористиці України // Народна творчість та етнографія,* 1993. – №2.
- Кожолянко А. *Освітні програми українсько-буковинської спільноти у Канаді. // Етнічна історія народів Європи.* – Київ, 1999. – №1.
- Кожолянко Я. *Стан і перспективи української освіти в степових провінціях Канади 70 – 90-тих років ХХ століття. // Етнічна історія народів Європи.* – Київ, 1999. – №1.
- Колесса Ф. *Українська усна словесність.* – Львів. – 1938.

- Колядки і щедрівки*, зібрав Володимир Гнатюк, т.1 // *Етнографічний збірник*. – Львів, 1914. – Т.ХХХV; т.ІІ, там само, т.ХХХVІ. Львів, 1914.
Колядки та щедрівки. – Київ, 1965.
- Колядки та щедрівки*.
Зимова обрядова поезія трудового року. – Київ, 1965.
- Коробка Н.И. *К изучению малорусских колядок // Известия Отд. рус. языка и словесности имп.Академии наук*. – Москва, 1902. Т.VII, кн.3.
- Кравчук Петро. *Українці в Канаді (70 років діяльності Товариства об'єднання українських канадців)*. // *Прапор*. 1989. – №7.
- Курочкін О.В. *Новорічні свята українців*. – Київ, 1978.
- Курочкін О. *Українські новорічні обряди. "Коза" і "Маланка"*. – Опішне, 1995.
- Кушнір В.Г. *Народознавство Одещини*. Одеса, 1998.
- Леся Українка. *Твори в п'яти томах*. Т.І. – К., 1951.
- Лісова Марія. *Традиції випікання хліба в українців Альберти (1900-і – 1930-і рр.) // Народна творчість та етнографія*, 1991. – №5.
- Максимович М. *Сборник українських песен, 1834; Метлинський А. Народные южнорусские песни*. – Харьков, 1854;
- Головацкий Я.Ф. *Народные песни галицкой и угорской Руси*. – Москва, ч.ІІ, ІІІ, 1878.
- Мартинків-Лисак Рута.
Етнографічні сюжети із життя українців Канади // Українці. т.1. – Опішне, 1999.
- Марунчак М. *Історія українців Канади*. – Вінніпег, 1991. – Т.1.
- Медвідський Б. *Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді // Народна творчість та етнографія*, 1991. – №2.
- Медвідь Ф. *Консолідація української модерної нації: проблеми збереження етнічної ідентичності. // Етнічна історія народів Європи*. – Київ, 1999. – №1.

Митрополит Іларіон.

Дохристиянські вірування українського народу. Вінніпег, 1981.

Ярошинська Є. *Народні пісні з-над Дністра в записах.* – Київ, 1972.

Нечуй-Левицький І.С.

Світосгляд українського народу. (Ескіз української міфології).
– Київ, 1992.

Олеськів О. *Про вільні землі.* (Репринт). – Вінніпег, 1975.

Онацький Євген. *Українська мала енциклопедія.* – Буенос-Айрес, 1959. – С.684.
Пісні Поділля. – К., 1976.

Понятенко П. *Культура, національність та асиміляція.* – Вінніпег.:
Українська видавнича спілка, 1917.

Потебня О. *Объяснения малорусских и сродных народных песен.* –
Варшава. – Т.І. – 1883. т.ІІ, 1887.

Прокоп Д. *Українці в Західній Канаді: До історії поселення та поступу.*
– Едмонтон – Вінніпег, 1978.

Рижик Є. *Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя //*
Холмщина і Підляшшя. – Київ, 1997.

Свенціцький І. *Різдво Христове в поході віків.* – Львів. – 1933.

Сосенко К. *Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва*
і Щедрого Вечера. Передмова перевидання М.Чмихова. –
Київ, 1994.

Стечишин Ю. *Історія поселення українців в Канаді.* – Едмонтон, 1975.

Сумцов М. *Научное изучение колядок и щедривок // Киевская старина,*
1885. – февраль.

Таланчук О.М. *Українознавство. Усна народна творчість.* – Київ, 1998.

Томас Діана. *Етнографічні сюжети із життя українців Канади //*
Українці. Т.І. – Опішне, 1999.

Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських. – Київ, 1978.

- Федас Й.Ю. *Український народний вертеп (У дослідженнях XIX – XX ст.)* – Київ, 1987.
- Франко І. *Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.* – Львів. – 1910.
- Франко І. *Твори в двадцяти томах.* – Київ, 1955. Т.ХVII.
- Франко І. *Що таке поезія? Передмова до зб. "Вибір декламацій для руських селян і міщан".* – Львів. – 1902.
- Хмель В. *Космологічна семантика колядкового тексту.* Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філолог. наук. – Київ, 2000.
- Хмель Віра. *Колядки у різдвяному фольклорі українців і поляків // Народна творчість та етнографія.* – 1999. – №1.
- Чубинский П. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край.* Спб. Т.ІІІ. – 1872.
- Шарик М. *З віддалі 50 літ.* – Торонто, 1969. – Кн.1.
- Шатульський М. *Українці в Канаді.* – Торонто, 1951.
- Школьняк В. *Специфіка буття етносу в інонаціональному середовищі. // Життя етносу: соціокультурні нариси.* – Київ, 1997.
- Шлепаков А. *Українська трудова іміграція у США і Канаду.* – Київ, 1968.
- Якименко М. *Міграція українського населення (1861 – 1905 рр.) // Український історичний журнал.* – 1982. – №9.
- Якименко Н.Д. *Взаємозв'язок ритмічної структури колядок і весільних пісень // Народна творчість та етнографія.* – Київ, 1984. – №5.

АНГЛОМОВНІ ДЖЕРЕЛА

ENGLISH SOURCES

- Gerus, Oleh W. *The Ukrainians in Canada. Canada's ethnic groups*; no. 10.
Ottawa: Published by the Canadian Historical Association, 1985.
- Kaye, Vladimir J. *Ukrainian Canadians in Canada's wars*. Toronto: Ukrainian Canadian Research Foundation; Winnipeg, Man., Canada: Distributed by Ethnicity Books, 1983.
- Klymasz R. B. *A Bibliography of Ukrainian Folklore in Canada, 1902-64*.
Ottawa, 1964.
- Klymasz R. B. *The Ukrainian Winter Folksong Cycle in Canada*. Ottawa, 1970.
- Klymasz R. B. *"Sviety": Celebrating Ukrainian-Canadian Ritual in East Central Alberta Through the Generations*. Edmonton, 1992.
- Kolasky J. *Shattered Illusion: The History of Ukrainian Pro-Communist Organizations in Canada*. Toronto, 1979.
- Krawchuk P. *1911. Our history: the Ukrainian labour-farmer movement in Canada, 1907-1991*. Toronto: Lugus, c1996.
- Luciuk, L. *Searching for a Place: Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory*. Toronto, 2000.
- Lupul, M. *A Heritage in transition: essays in the history of Ukrainians in Canada. Generations: a history of Canada's peoples*. Toronto: Published by McClelland and Stewart in association with the Multiculturalism Directorate, Dept. of the Secretary of State, and the Canadian Government Publishing Centre, Supply and Services Canada, 1982.
- Lysenko V. *Men in Sheepskin Coats*. Toronto, 1947.
- Martynowych, O. *Ukrainians in Canada: the formative period, 1891-1924*.
Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1991.
- Petrushyn J. *Peasants in the promised land: Canada and the Ukrainians, 1891-1914*. Toronto: J. Lorimer, 1985.

- Prymak, T.H. *Maple Leaf and Trident: The Ukrainian Canadians During the Second World War.* Toronto, 1988.
- Rozumnyj J. *New soil, old roots: the Ukrainian experience in Canada.* Ed. Winnipeg: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in Canada, 1983.

ДОДАТОК

**Музично-театральний виступ
на „Спільній куті” 1994 р.**

Монтреал

Чути дзвіночок і голос колядників.

Діти стоять гуртом посередині хати.

Дитина І   Пани господарі!
   Чи спите, чи чуєте,
   Чи вдома ночуєте,
   Чи можна Вам заколядувати?
   Ваших діток побудити?
   Вашу хату звеселити?

Всі діти   Можна, чи ні?

Глядачі   Можна!

Коляда (співають)   Коляд, коляд, колядниця,
   Добра з медом паляниця,
   А без меду не така —
   Дайте, пане, п'ятака.

Дитина або Ангел   Веселіться, радуйтеся,
   Бог сьогодні рождається,
   Небом земля сповняється,
   Возстаньте і славте Його повсюди

Най визнають про нього усі-усі люди.

Пастушок I

Грицю! Грицю!

Пастушок II

А що Грицю!

Пастушок III

Вставай хутенько, вибери ягня маленьке,
Тай підем ген, ген на гору,
Може ще й поспієм в пору.

Пастушки несуть ягня в дарунок дитяти.

Пастушок II

Ось ягня ми принесли
Із сільського стада.
Нехай буде все здорова
Вся наша громада.

Дитина III

Там, де зірка сяє ясно,
Народилось дитя в яслах,
Щоб поклін віддати Богу,
Вирушаймо всі в дорогу.

Є санчата в нас великі,
Всі помістяться там діти.
І дзвіночки срібні грають,
Дзень, дзелень вони співають.

Пісня

„Саночки-санчата”

Приспів Дзень, дзень, дзень-дзелень- (плескають).

1. Саночки у нас летять
По луках-долинах.
Срібно дзвоники гримлять,
Миготять ялини.

Приспів Дзень, дзень, дзень, дзелень,
Синіми лісами
Їдуть, їдуть, дзень, дзелень
Сани з діточками.

2. Повіває вітерець,
Дмухає щосили,
По заметах навпростець
Сани покотили.

На кінець пісні діти беручись за руки сходять зі сцени.

Сцена Ірода (виконують дорослі).

Входить цар Ірод Чув я, чув, спішать всі нині
На поклін Божій дитині.
Я не дам їм це зробити,
І дитя накажу вбити.

(сідає) Я Ірод-цар, владика над царями,
Тремтять народи в мене під ногами,
Державу можу в порох я розтерти,
Нікого не боюсь і не корюся смерті.

Смерть Скрізь витаю я з косою,
(заходить з косою) Хто питає тут за мною?

Ірод (обнімає) О, моя ти люба смерте,
Ти завжди мені служила —
Ворогів моїх косила!
Послужи й тепер ти!

Смерть А кого мені косити?

Ірод (на людей) З них ніхто не сміє жити!

Смерть Ні, о ні, мій любий царю,
Я косою їх не вдарю,
Бо мале дитя в ясині
Має владу в світі нині...
Мушу я йому служити,
А тебе повинна вбити!

Ірод (падає на коліна) О пані дорога! Даруй мені життя,
Молю тебе, благаю — все царство обіцяю!

Бери мій трон, мою корону,
Бери військову оборону,
Лиш пощади життя!

Смерть
(кладає косу на
шию Ірода)

Я Ангел-Смерть, вістун із неба!
Тобі на суд вже стати треба
За те, що дітей ти вбивав,
Тобі цю кару Бог послав.
(вбиває Ірода)

Чорт (вбігає з
вилами, танцює
навколо)

Ага, вже чую грішну душу:
Її до пекла взяти мушу
Я сім пар витоптав чобіт,
Аж поки долетів сюди
В смолу, у пекло, царю йди!
(виводить Ірода)

Виходить Ангел, за ним стають діти.

Ангел

По всьому світу нині радісна новина,
Божа Мати в Вифлеємі народила сина.
Йдіть до неї, усі люди, і поклін віддайте,
Сину Божому на славу пісню заспівайте!

Всі колядують

1. Вставайте, вставайте,
Впускайте до хати,
Бо ми прийшли українську

Коляду співати.

2. Коляда українська,
То наша органа
Білий кожух, чорна шапка,
Синьо-жовта фана.

3. Вільна Україна
Коляду співає.
Христа-Бога рожденного
Радісно вітає!

Ангел

Вінчую Вас нині, всі добрії люди
Нехай все Господь, все з Вами буде.
Кожної днини, кожної години
Бог — благословить, а біда — загине.
Нехай Вам худібка плекається,
Біда і тучі минає —
Христос ся Рождає!

Всі

Славити Його!

Ангел

Нумо люди всі вставайте,
Співом Бога звеличайте!

Коляда „Нова радість стала”

Дитина I

Вінчую, вінчую, бо доляри чую!

Дитина II

І не перестану, поки не дістану!

Дитина III

Будьте люди гонорові,
Дайте гроші паперові!

ВЕРТЕП 2

На порозі учасники драми співають „Добрий вечір тобі, пане господарю”.

Ангел (в сінях): Ми вісті від хати до хати несем для народів!
Пусти, господарю, вертеп до своєї господи!

Перший пастушок Слава Богу, господарю!
(кланяється): Мир господній в хату!
Будь ласкавий нас прийняти!
Бог за це заплатить.

Другий пастушок Пані-Матко, захистіть нас у лихій годині,
(кланяється): Бо велика нам пригода сталась в полі нині.

Перший пастушок Правда, брате, що громада гнівить Бога нині:
(злякано): Упадає наша віра — аж бере тривога.

Ангел (заходить): Ви не бійтесь, люди чесні,
Я до вас посол небесний.

Перший пастушок: Зла чи добра, после Божий,
В тебе є новина?

Ангел: Божа мати в Вифлеємі народила Сина.
Йдіть до неї, усі люди, та поклін віддайте,
Сину Божому на славу пісню заспівайте.

Усі співають коляду „Небо і земля”.

Козак (кланяється): Козак я! Українець з-над Дніпра,
Я — Волі Син і батька Лугу,
Січ Запорізька впала в тугу,
Що між людьми нема добра.
Та раптом зірка опівночі
Сяйнула з неба в наші очі:
То вістували небеса,
Що народився божий син
Тому від хати в хату ходим —
Від українського народу
Несем дари у Вифлеєм.

Мошко (входить): Вай-вай! Що бачу, що я чую?
Якусь політику такую.
Аби узимку мандрувати —
Для себе напасті шукати.
А чи не ліпше в хаті сісти,
Горілки вишити і з'їсти,
І на шпацір туди-сюди,
І в корчму Мошкову зайти?

Козак: Ні, жиде хитрий та лукавий,
Тепер вже люди не дурні,
Аби з тобою гиндель мати:

Любить вино, а Бога —ні?
Плекаєм віру, звичай, мову —
Брехню розвієм як полову!

Мошко:

Ах, такі ви? Но-но-но, чув я що казали,
Як ви Ірода-царя тяжко ображали.
Він іде і буде тут за якусь хвилину,
Всіх візьме вас в тюрму, і — оту дитину.

Воїни (з коридора):

Відчиняйте царські врата —
Хай цар Ірод іде до хати!
Бо він цар усього світу,
(жид ставить трон)
Йде Ісуса він шукати!
(воїни стають обобіч трону)

Ірод:

Я Ірод-цар, владика над царями,
Тремтять народи в мене під ногами,
Державу можу в порох я розтерти,
(сідає)
Нікого не боюсь, і не корюся смерті!
Шукаю нині я мале дитятко,
В яскині вроджене поміж бидлятком...

(заходять Володимир, Данило, Гетьман — кланяються).

Ірод:

Гей, стійте!

(зривається)

Стійте, що за люди?

Трое: Ми із земель слов'янських будем...

Ірод: Яку новину ви несете?

Володимир: Я — Володимир! Київський великий князь!
Царю вклонитись йду, що милість Божу дасть.
Я серце власне дам йому в офіру
І принесу на Русь святу Христову віру!

Данило: Я, князь Данило, віру цю бороню
Супроти орд поганських стану на борню
Провадить нас зоря небесних верховин,
Де цар Ісус вродився — Божий син!

Гетьман: Любов до сина Божого — то не слова!
Спаситель наш — на наших корутвах.
Великий царю, Іроде, ти поможи:
До царя світу шлях той покажи!

Ірод: Що ви можете і як? Цар над світом тільки я!
Царя-дитяти я не знаю і знати не бажаю!
Геть звідси, геть! Бо всім вам — смерть!
(прибульці низують плечима, виходять. Ірод сідає)

Ірод: Є у мене жид учений — Мошком його звати,
Де цар світу народився, тре його спитати.
Ану воїни, покличте Мошка мені швидше.

Перший воїн: Мошку, Мошку, кличе цар!

Мошко: На кутю чи на узвар?

Другий воїн: Мошку, Ірод кличе вас!

Мошко: Та я ще маю час...

Ірод: Я Ірод-цар, владика над царями,
Тремтять народи в мене під ногами,
Державу можу в порох я розтерти,
Нікого не боюсь і не боюся смерті.
(воїни вибігають)

*Смерть (заходить з
косою, жиди втікають):* Скрізь витаю я з косою,
Хто питає тут за мною?

Ірод (обнімає): О, моя ти люба смерте!
Ти завжди мені служила —
Ворогів моїх косила!
Послужи й тепер ти!

Смерть: А кого мені косити?

Ірод (на людей): З них ніхто не сміє жити!

Смерть: Ні, о ні, мій любий царю,
Я косою їх не вдарю,
Бо мале дитя в ясині
Має владу в світі нині...
Мушу я йому служити,
А тебе повинна вбити!

Ірод (падає на коліна): О пані дорога! Даруй мені життя,
Молю тебе, благаю — все царство обіцяю!
Бери мій трон, мою корону
Бери військову оборону,
Лиш пощади життя!

Смерть (кладає косу на шию Іроду): Я Ангел-Смерть, вістун із неба!
Тобі на суд вже стати треба
За те, що дітей ти вбивав,
Тобі цю кару Бог послав.
(вбиває Ірода)

Чорт (вбігає з вилами, танцює навколо): Ага, вже чую грішну душу:
Її до пекла взяти мушу
Я сім пар витоптав чобіт,

Аж поки долетів сюди
В смолу, у пекло, царю йди!
(виводить Ірода)

Свято Святого Миколая (18.12.1994 р. Б.)

Дитина ..

Ясна зірка промениста
Світить кожному із нас,
Нині свято Миколая —
Кличем, просимо до нас!

Дитина ..

Як перша зірка в небі засвітить,
То українські знатимуть діти,
Що треба бажання мерщій написати
І Миколаю до Раю післати.

Дитина ..

Гей, напишем листочок до раю:
„Не забудь нас, святий Миколаю!
Не забудьте про нас янголятка! —
Вас прохають і хлопці й дівчатка.”

*Дзвенять дзвіночки. Ангел і Миколай стають посеред сцени. Ангел схищує
руки на грудях, кланяється Св. Миколаю. Говорить Св. Миколаю.*

Ангел

Мандрували ми далеко,
Морями, степами
І куди лишень не глянеш
Скрізь дітвора з нами.

Наш Отець Миколай
Добре серце має
І про кожну дитину
Добре пам'ятає.

Підійдіть всі чемні діти!
Щиро всіх вітаєм;
І дарунків повні санки
Для вас усіх маєм.

Миколай

Сьогодні ми радо до вас завітали,
Бо ваші бажання давно уже знали.
Теж знали, що добре ви в школі учились,
І вранці, і ввечері завжди молились.
Тата, маму поважали,
Рідну мову шанували.
Тож всім чемним діточкам
Подарунки я роздам.

Дитина ..

І знову з зоряних небес
Стежками молочними
Святий приїхав Миколай

З ангелами малими.

І Богу дякуємо ми,
Що нас не забуває.
І вже співаємо усі:
„Будь славен, Миколаю!”

Пісня „О, хто, хто Миколая любить.”

Ангел

Святий Отче! Я Ангел-Хоронитель оцих дітей. Вони своєю чемністю, випробовуванням в душі заслужили Твої ласки.

Миколай

Мені дуже радісно і приємно це почути, бо я пам'ятаю оцих дітей ще з минулого року, коли приходив сюди. Тоді всі вони ще ходили у дитячий садок, а тепер вже напевне школярики, так?

Діти

Так!

Дитина ..

Ми пішли в цей рік до школи,
Стали школярами.
Мама з татом знов до лави
Сіли разом з нами.

Пісня „Мама двері відчиня.”

1. Мама двері відчиня,
Проводжа до школи,
Не забудем того дня
Ми в житті ніколи.

2. А татусь нам говорив,
Як ішли ми в школу:
„Поважайте вчителів,
Слухайтесь в усьому.”

3. Ми є чемними усі,
Все це пам'ятаєм
І в суботу на Ляшін
В школу поспішаєм.

Дитина..

Учися, дитино, бо вчитися треба,
Учися, голубко, най розум не спить.
Хай серце, і воля, і дух росте в силу.
Для життя, для світу треба ся учить.

Дитина..

Ми школярики маленькі
Хлопці та дівчата.
Будем вчитись, будем вчитись
Так як мама й тато.

Пісня „Ми школярики маленькі.”

Ми школярики маленькі
Заспівати Вам раденькі.

Ми в Канаді знову й знову
Будем вчити рідну мову.

Наша мова є багата
І про маму, і про тата.

Дитина .. Гей, гоп, музики, мої черевики
Веселіше грайте, а ви всі — гуляйте!

Пісня „Ой весела дівчина Олена.”

I дівчинка Святий Миколаю!
Ти опікун віддавна нашого народу,
Добре знаєм, що ми всі з козацького роду.

II дівчинка Маленькі в нас серденька,
Та щирі почуття —
Любити Україну
Будуть усе життя.

Пісня „Українка молоденька.”

(Дует двох дівчаток) 1. Українка молоденька,
Українці батько й ненька.

Українкою я звуся і цим іменем горджуся.

— А по чім тебе впізнаю?

— По вкраїнському звичаю!

2. В мене вдача добра, щира

Є відвага духа й тіла,

І душа в мене здорова

Українська в мене мова!

Миколай

Любі, чемні діти! Радо Вас вітаєм,

Тіштеся і радійте свягим Миколаєм!

Довго ви мабуть чекали на наші гостинці

І діждалися сьогодні, ось при цій ялинці.

Вчіться пильно й добре в школі,

І батьків шануйте!

Чиніть лише добрі вчинки,

Й надто не пустуйте.

Любіть Бога, церкву, віру

І свої звичаї.

Жийте дружно і весело,

Хай Бог вам помагає!

(Ангел вносить подарунки).

Це вам, милі діти, дарунки гарненькі,

Щоб були ви все добрі для тата і неньки.

(Миколай роздає подарунки і до кожної дитини щось промовляє).

Ангел

Молим Бога щиро нині:

Даруй щастя Україні.

А маленьким нашим дітям,

Молоді, батькам народу

Дай здоров'я й многих літ

На многая й блага літ!

Всі співають „Многая літа.”